82590
255.07.02.02.01.06.41226
DERGI A/052-03
Türk Dili

TÜRK DILI

TÜRK DİL KURUMU
KÜTÜPHANESİ
Ekle No: T.D.3
Kayıt No: 6098

Sayı: 3 Temmuz: 1933

Türk Dili

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni

T. D. T. C.

BİRİNCİ KURULTAYDAN SONRA İLK ÇALIŞMALAR

Geçen sayımızda T. D. T. C.nin ilk kuruluşunu, birinci Dil Kurultayına kadar olan çalışmalarını yazmıştık. Birinci Türk Dili Kurultayının 26 Eylûl 1932 de başlıyan ve 5 Teşrinievvel 1932 akşamı biten toplanmaları, Dil hareketinin en özlü ve canlı bir görünüşü olmuştur. Kurultayın zabıtları ayrıca bir kitap olarak basılmaktadır.

Kurultaydan sonra, Cemiyetin 31 Teşrinisani 1932 ye kadar olan ilk teşebbüs ve faaliyetlerinin hulâsasını ve başlıca kararlarını da aşağıya yazıyoruz.

U. M. H. NİN ILK BEYANNAMESİ

17 Teşrinievvel 1932 terihinde Cemiyet namına aşada yazılı beyannamenin neşri kararlaştırılmıştır:

«Birinci Türk Dili Kurultayı şu köklü işlerin yapılmasını karar altına aldı: Buna da Türk Dili Tetkik Cemiyei Merkez Heyetini memur etti. Şöyle ki:

1 — Türk dilini, millî kültürümüzün eksiksiz bir ifade vasıtası haline getirmek,

Türkçemizi muasır medeniyetimizin önümüze koyduğu bütün ihtiyaçları karşılıyacak bir mükemmelliğe erdirmek,

2 — Bunun için bu gün yazı dilinden Türkçeye yabancı kalmış unsurları atmak,

Halkçı bir idarenin istediği şekilde halk ile münevverler arasında birbirinden mahiyetçe ayrı iki dil varlığını ortadan kaldırmak,

Temel unsurları öz Türkçe olan millî bir dil yaratmak.

3 — Bu işi başarmak üzere,

3 Teşrinisani 1932 toplanmasında cemiyet nizamnamesinde azılı çalışma kollarının başları şöyle seçilmiştir :

Lengüistik - Filoloji Kolu		Hâmit Zübeyr Bey
Etimoloji	,,	Hasan Âli »
Gramer - Sentaks	,,	Ahmet Cevat »
Lûgat - Istılah	,,	Celâl Sahir »
Derleme	,,	Ragıp Hulusi »
Neşriyat	,,	İbrahim Necmi »

Lûgat - Istılah Kolunun işi icabı Lûgat ve Istılah diye iki üyük kısma ve Istılah kısmının da ayrıca ilimler tasnifine göre htısas bölüklerine ayrılmasına karar verilmiş ve bu ilim tasnifi apılarak 16 ihtısas bölüğü teşkili kararlaştırılmıştır. Neşriyat olunun da biri asıl neşriyatla uğraşacak, öteki de yeni Türkçe elimeleri yazılarında kullanarak yarleştirmeğe çalışacak zatlerlen mürekkep olmak üzere iki kısma ayrılmasına karar verilniştir.

Altı çalışma kolunda çalışacak zatler seçilmiştir.

Her kol, lüzum gördükçe yeniden aza seçerek çalışma vaıtalarını kuvvetlendirecektir. [1]

İlk toplanmalarda umumî çalışma yolları üzerinde konuşulnuştur.

Umumî çalışma hususunda, arkadaşların fikirlerini birer raor halinde tesbit etmeleri ieklif olunmuş ve müzakere neticesinde istiyenlerin fikirlerini yazı ile, istiyenlerin müzakere esasında şifahen bildirmeleri münasip görülmüştür.

Bir kaç toplanma, Ahmet Cevat Beyin verdiği umumî çalışma raporu projesi üzerine müzakere ile geçmiş, fakat bu müzakere sırasında bazı esaslı noktalarda hasıl olan fikir ihtilâfları uzun münakaşalara sebep olduğundan bu müzakereler talik edi-

[1] Bu karara göre o zaman kollara seçilen zatlar ile sonradan her kola yeniden anların listesi bültenin ilk sayısında çıkmıştır.

A) Yazılı vesikaları, halkta yaşıyan dil unsurlarını araştırarak geniş derleme ile büyük bir Türk lûgati yapmak.

Bndan başka Türk lehçelerini içine alacak bir (Türk lûgati) vücude getirmek.

Dilimizin yazısını tâbi olduğu teşekkül kanunlarını meydana koyarak Türkçenin grameri ile sentaksını ortaya çıkarmak.

B) Garp dillerinin hiç birinden aşağı olmamak üzere, onlardaki yüksek mefhumları anlatacak keskinliği, açıklığı haiz olmak üzere ilim dilimizin belkemiği olan ıstılahları tesbit etmek,

C) Bütün bunları yaparken en güzel en ahenkli Türkçeye bağlı kalmak düsturunu asla gözden uzak tutmamak.

Biz merkez heyetine verilen bu vazifelerin ne derin, ne geniş, ne güç olduğunu bir an unutmamak şartiyle aldığımız esas dahilinde bütün kuvvetlerimizle çalışmak azminde, kararındayız.

Bu büyük ve şumullü işlerin tam muvaffakiyetle başarılması, bütün milletin yardımı, bütün milletin alâkası ile kabil olabilecektir. Bu uğurda şehirli, köylü bütün Türklerin emek birliği andı ile çalışmaları bu işin en parlak muvaffakiyetlerle en büyük neticelere varacağı hakkında bize sarsılmaz bir emniyet vermelidir.

Bize en büyük güçlükleri yenmek için, en çetin engelleri yıkmak için her zaman fikir, kuvvet, cesaret ve emniyet veren Gazi Hazretlerinin Türk dilinin canlandırılması işinde de başımızda bulunması, bize yüksek delâlet ve işaretlerile rehberlik etmesi işlerimizde muvaffakiyetin en kat'î bir delilidir.„

U. M. H. NİN İLK TOPLANMALARI VE TEŞKİLÂT

Cemiyetin merkezi olarak ayrılan Evkaf Apartımanındaki dairede 30 Teşrinievvel 1932 Pazar günü - Reis ve Umumî Katip İstanbulda bulundukları için - Celâl Sahir Beyin reisliği altında ilk toplanma yapılmıştır.

Dil Encümenine ait olup Maarif Vekâletinde bulunan evrak ve eşya cemiyete alınmış, her kol toplanarak azası arasında iş bölümü kurmaya başlamıştır.

Evkaf Apartmanındaki daire ihtiyaca yetişmediğinden Hami Reisimiz Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin lûtuflariyle temin edilen eski Anadolu Klübü binasına nakledilmeğe karar verilmiş ve 20-21 Teşrinisani 1933 tarihlerinde nakledilmiştir. [3]

---

[3] Teşrinisani 1932 sonuna kadar yapılan bu hulâsa, Kurultaydan sonra cemiyetin ilk teşebbüs ve faaliyetlerini göstermektedir. Yeni binaya geçtikten sonra 1 kânunuevvel 1932 den başlıyarak yapılan faaliyetler arasındnki belli başlı kararlardan da ileriki sayılarda bahsedılecektir.

lerek her kolun kendi toplanmasını yapınca kola ait çalışma programını hazırlaması kararlaştırılmıştır. [2]

DERLEME HEYETLERİ TEŞKİLİ VE DERLEME İŞİNE GİRİŞİLMESİ

Her şeyden önce derleme işine ehemmiyet verilmek lüzümu düşünülerek, Vilâyetlerde - nizamnamede zikri geçen Merkez Heyetlerinden başka - Derleme Heyetleri teşkili muvafık görülmüş ve Valilerin reislikleri altında Merkez Heyetlerini de içine alarak teşekkül edecek olan bu heyetler hakkında Maarif Vekâletince tanzim olunup bir kere görülmek üzere Cemiyete gönderilen derleme talimatnamesi Maarif Vekili ve Cemiyetin fahrî Reisi Dr. Reşit Galip Beyin Reisliği altında yapılan toplanmalarda müzakere edilmiştir.

Derleme için vaktiyle Dil Encümeninde hazırlanmış olan derleme mevzuları programı ile Hâmit Zübeyr Beyin hazırladığı kılavuz üzerine konuşulmuş ve her ikisi bazı tadillerle kabul edilmiştir. Kılavuzun ayrı bir kitap şeklinde bastırılması, diğer programın derleme defterlerinin başına konulması, derleme defterlerinin yüzer yapraklı olması münasip görülerek her ikisinin şekli kararlaştırılmış ve şimdilik her iki-inden yirmi beşer bin tane Devlet Matbaasında bastırılmasına karar verilmiştir. Bu kılavuz ve defterler her vilâyetin ihtiyacına göre Vekâletçe tevzi olunmuştur.

CEMİYETİN NEŞRİYATI VE BAŞKA İŞLERİ

Neşrolunacak Bülten hakkında konuşularak bu bültene kolların mesaisi ve dil işlerine dair tetkikler konulması ve muayyen zamanlarda değil malzeme hazırlandıkça çıkarılması kararlaştırılmıştır.

---

[2] Bunlardan hazırlanup U.M.H. ince tasdik edilen lengüistik - Filoloji kolunun bir çok yıllık iş programı ile Lûgat - Istılah ve Neşriyat kollarının teşkilât ve çalışma programları bültenin birinci sayısında çıkmıştır.

T. D. T. C. Umumî Merkezi muhabere işlerinin 6 aylık bilânçosu

GELEN KÂATLAR

Geldiği yerler	1. kânun	2. kânun	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	6 aylık	Geldiği yerler
Riyaseticümhur U. Kâ.	1	0	1	2	2	1	7	Riyaseticümhur U. Kâ.
C. H. F.	3	4	1	1	2	2	13	C. H. F.
Büyük Erk. H.	1	1	1	1	0	0	4	Büyük Erk. H.
Maarif Vekâleti	1	8	30	45	10	11	105	Maarif Vekâleti
Resmî Daireler	1	1	0	3	2	1	8	Resmî Daireler
Matbuat Müdürlüğü	1	11	18	18	20	14	82	Matbuat Müdürlüğü
Yüksek Mektepler	1	0	0	8	6	4	19	Yüksek Mektepler
Lise-Orta Mektepler	0	15	30	49	82	77	253	Lise - Orta Mektepler
İlkmektepler	0	0	0	3	74	57	134	İlkmektepler
Tedrisat Müf. leri	0	0	0	1	5	11	17	Tedrisat Müf. leri
Halkevleri	0	0	5	45	64	80	194	Halkevleri
Vilâyetler	3	26	60	222	265	256	832	Vilâyetler
Kazalar	0	0	1	18	65	72	156	Kazalar
Elçilikler	2	3	3	1	5	4	18	Elçilikler
Ecnebî memleketler	0	0	0	4	5	7	16	Ecnebî memleketler
T. T. T. C.	2	0	0	1	0	1	4	T. T. T. C.
Hususî	8	8	19	31	48	45	159	Hususî
Lûgat - Istılah Kolu	2	10	5	6	6	4	33	Lûgat-Istılah Kolu
Etimoloji „	0	2	1	0	3	2	8	Etimoloji „
Gramer „	1	3	5	0	1	0	10	Gramer „
Ling-Filolo. „	3	3	9	2	3	2	22	Ling-Filolo. „
Derleme „	0	7	11	10	7	5	40	Derleme „
Neşriyat „	3	1	1	2	1	0	8	Neşriyat „
Komisyonlar „	0	0	0	2	8	4	14	Komisyonlar
Yekûn	*33*	*103*	*201*	*475*	*684*	*650*	*2156*	*Yekûn*

UMUMÎ MERKEZ HEYETİ

5 Aylık çalışma bilânçosu

(Bu bilânço 1933 yılı başlangıcından beri olan toplanmalar içindir. 1933 yılı başından mayıs sonuna kadar (36) toplanma olmuştur.)

Hami Reis Gazi Mustafa Kemal Hazretleri

4/1/1933 ve $\frac{7}{8}$ /3/1933 toplanmalarına riyaset buyurmuşlardır

Başvekil İsmet Paşa Hazretleri

1/3/1933 toplanmasının ikinci celsesini teşrif buyurmuşlardır

Umumî Merkez Heyetine mayıs ayı sonuna kadar *317* mesele arzedilmiş ve *317* karar verilmiştir. Bu meseleler, Kalemin kayıt defterlerine ve Merkez Heyeti zabıtlarına uygun düşmek suretiyle şu şekilde tasnif edilmişlerdir :

1 —	Hariçten gelen kâatlar			150
2 —	Umumî Kâtipliğin teklifleri			31
3 —	Derleme kolunun takrir, teklif ve raporları			30
4 —	Lengüistik - Filoloji	”	”	27
5 —	Lûgat ve Istılah	”	”	23
6 —	Muhtelif Komisyonların	”	”	22
7 —	Gramer Kolunun	”	”	13
8 —	Neşriyat	”	”	13
9 —	Etimoloji	”	”	7
10 —	İstida			1
				317

Muhabere işlerinin altı aylık mukayeseli cetvelı

Aylar	Gelen kâatlar	Gönderilen kâatlar
Birinci kânun 1932	33	14
İkinci kânun 1933	103	41
Şubat „	201	72
Mart „	475	246
Nisan „	684	231
Mayıs „	660	604
YEKÛN	2156	1208

Mayıs ayı sonuna kadar Cemiyet Merkezine gönderilen derleme, anket ve gramer tetkiklerinin miktarı

Aylar	Anket	Derleme	Tetkik
Birinci kânun 1932	0	10	0
İkinci kânun 1933	0	50	2
Şubat „	0	143	18
Mart „	[*] 102	215	4
Nisan „	348	211	5
Mayis „	315	203	16
YEKÛN	765	832	45

[*] Anket açılması kararı $\frac{7}{8}$ - 3 - 1933 toplanmasında verilmiştir. Ankete gelen cevapların yüzde kırkı doğrudan doğruya cetvel şeklinde ve mektupsuz gelmektedir. Bu itibarla (765) rakkamı hakikî mikdarın takriben yüzde altmışını ifade eder.

T. D. T. C. Umumî Merkezi muhabere işleri
6 aylık bilânçosu

GÖNDERİLEN KÂATLAR

Gönderildiği yerler	1. Kân.	2. Kân.	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	6 aylık	Gönderildiği yerler
Riyaseticümhur U. Kâ.	0	0	1	1	1	2	5	Riyaseticümhur U. Kâ.
C. H. F.	2	4	1	1	0	2	10	C. H. F.
Maarif Vekâletine	2	5	7	17	3	11	45	Maarif Vekâletine
Büyük Erk. H.	0	1	1	0	0	1	3	Büyük Erk. H.
Diğer resmî Dairelere	0	4	5	15	0	16	40	Diğer resmî dairelere
Elçilere	0	2	0	1	1	4	8	Elçilere
Matbuat Müdürlüğüne	2	2	0	0	1	1	6	Matbuat Müdürlüğüne
Komisyonlara	0	0	0	1	0	0	1	Komisyonlara
Yüksek mekteplere	1	2	1	7	4	5	20	Yüksek mekteplere
Lise ve Orta „	1	10	26	32	28	72	169	Lise ve Orta „
İlhmekteplere	0	0	0	4	18	41	63	İlk mekteplere
Tedrisat Müf. lerine	0	1	0	1	1	6	9	Tedrisat Müf. lerine
Tarih Cemiyetine	0	0	1	1	0	1	3	Tarih Cemiyetine
Vilâyetlere	1	5	18	102	116	257	499	Vilâyetlere
Kazalara	0	0	0	1	17	70	88	Kazalara
Halkevlerine	1	0	0	17	9	59	86	Halkevlerine
Ecnebî memleketlere	0	0	0	8	0	3	11	Ecnebî memleketlere
Hususî	4	4	7	36	10	53	114	Hususî
Tamimler	0	1	2	1	1	0	5	Tamimler
Boş numaralar	0	0	2	0	21	0	23	Boş numoralar
Yekûn	14	41	72	246	231	604	1208	*Yekûn*

Vilâyet Derleme Heyetlerinden Gelen Mektuplar

Vilâyetler	I. kânun	II. Kânun	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Yekûn
Ankara	1	2	1	3	6	6	19
Adana	—	—	2	1	—	12	15
Amasya	—	—	1	8	6	6	21
Antalya	—	—	2	1	—	10	13
Artvin	—	—	—	1	2	3	6
Afyon	—	—	1	5	4	4	14
Aksaray	—	1	—	—	1	3	5
Aydın	—	1	3	1	5	10	20
Bayezit	—	1	—	—	6	5	12
Balıkesir	—	—	—	1	2	2	5
Bilecik	—	1	1	4	2	3	11
Bolu	—	2	1	4	5	4	16
Bordur	—	2	3	7	4	5	21
Bursa	—	1	—	5	9	7	22
C. Bereket	—	—	—	—	—	—	—
Çanakkale	—	1	3	6	8	4	22
Çorum	—	1	1	3	7	3	15
Çankırı	—	—	2	4	3	1	10
Denizli	—	—	1	6	3	2	12
Diyarbekir	—	—	3	5	2	6	16
Erzincan	—	—	—	3	4	1	8
Edirne	—	—	—	5	3	2	10
Elaziz	—	—	1	1	4	1	7
Erzurum	—	—	—	3	3	6	12
Eskişehir	—	—	1	2	4	1	8
Gazi Antep	—	—	2	8	8	7	25
Giresun	—	3	2	8	7	9	29
Gümüşane	—	—	—	2	17	10	29
Isparta	—	—	—	1	4	2	7
Yekûn	*1*	*16*	*30*	*98*	*129*	*115*	*426*

Ankete gelen cevapların geldikleri mahallere göre tasnifi

Geldikleri Yerler	Miktarı
Halkevlerinden	62
Vilâyetlerden ve Mf. Md. lerinden	112
Kaza ve Mf. memurluklarından	95
Köy mekteplerinden	60
Gazete İdarelerinden	5
Hususî	128
Lise ve orta mekteplerden	125
İlk mekteplerden	132
Yekûn	*765*

LENGUİSTİK - FİLOLOJİ KOLUNUN ÇALIŞMALARI.

Lenguistik ve Filoloji Kolunun bir buçuk senelik çalışma programının tatbikine çalışılmaktadır. Vazifeler âzalara gösterilmiştir :

1 — Kutadgu Bilik'in yeni basmasını hazırlamayı üzerine alan Doktor Rahmeti Bey Mısırdaki nüshanın fotoğraflarını getirtmiştir. Eserin mükemmelliği için Ferganada bulunan nushaya ait fotoğraf kopyasına mutlak surette lüzum göstermektedir. Kanaatına göre Radlof'un çevirmesi ve gerek Transkripsiyonu esas alınamıyacak derecede hatalıdır. Sovyet bilginleri Ankarada bulundukları sırada Kutadgu bilik'in neşri için birlikte çalışma esası kararlaştırıldı. Fotoğraf kopyasının bir an evvel gönderilmesi hususu da tekit olundu.

2 — Karakırgızlara ait Manas Türk efsanesinin Almanca tercümesi Türkiyat Enstitüsü tarafından Türkiye Türkçesine çevirilmekte, Koldaş Abdülkadir Bey de Enstitü ile birlikte çalışmaktadır.

3 — Berğstresser tarafıddan telif olunan küçük Türk fonetiğinin Koldaş Doktor Şükrü Bey tarafından çevirilmesine devam olunmaktadır. Birkaç haftaya kadar Merkez Heyetine sunulacaktır.

4 — İbrahim Osman Beyin (Dilbilgisi Bölümleri) adlı 60 sahifelik yazısı Merkez Heyetince tetkik olunarak son şekli tespit olundu. Bültenimizde çıkacaktır.

5 — Rağıp Hulûsi Beyin Fransızcadan çevirdiği umumî fonetik kitabı ile Ahmet Cevat Beyin Vendryes'in Le Langage adlı eserinden çevirdiği Lisaniyat kitabı basılabilecek haldedir.

6 — Velet Çelebi Efendinin Veliddin Efendi Kütüphanesindeki Kitabülidrak haşiyesinden topladığı mühim lûgatçe yazı makinesi ile yazılmaktadır. Yakında basılması mümkün olacaktır. Eski Atalar Sözü eserinin asıl nüshasının fotoğrafı İstanbuldan getirtildi. Mukayeseyi müteakip basılabilecektir.

7 — Abdullah Battal Beyin İbni Mühenna üzerine hazırladığı eser Hamit Zübeyr ve Hasan Fehmi Beyler tarafından gözden geçirilmektedir. Bazı tadilâtı müteakip basılabilecektir.

8 — Kolbaşı Hamit Zübeyr Bey (Dil Tarihi Usuliyatı) ve (Macarlarda Dil Yenileştirme Tarihi) adlı Macarca eserlerin çevimesini kış başlangıcında bitirerek sunacaktır. Türk Dilinin eski tarihi üzerine de araştırmalar yapmaktadır.

Vilâyet Derleme Heyetlerinden Gelen Mektuplar

Vılâyetle	I. kânun	II. kânun	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Yekûn
İstanbul	—	2	1	11	10	7	31
İçel	—	—	—	7	3	—	10
İzmir	—	1	—	6	6	2	15
Kars	—	1	—	—	5	1	7
Kastamonu	—	1	1	3	2	2	9
Kayseri	—	—	1	2	2	—	5
Kırklareli	—	—	2	1	6	1	10
Kırşehir	—	—	2	1	6	1	10
Kocaeli	—	—	2	3	6	6	17
Konya	—	—	—	5	6	6	17
Kütahya	—	—	—	1	1	1	3
Malatya	—	—	—	—	—	—	1
Manisa	—	1	2	5	3	4	15
Maraş	—	—	1	3	6	8	18
Mardin	—	1	1	1	1	7	11
Mersin	—	—	1	11	—	1	13
Muğla	—	1	3	10	8	4	26
Muş	—	—	—	—	—	1	1
Niğde	—	—	2	6	2	9	19
Ordu	—	1	2	8	12	13	36
Rize	—	—	1	2	—	1	4
Samsun	—	—	2	10	9	9	30
Sinop	—	—	1	8	3	9	22
Sivas	—	—	2	4	10	11	27
Siirt	—	—	—	—	1	1	2
Ş. karahisar	—	—	1	2	6	2	11
Tekirdağ	—	—	—	6	3	3	12
Tokat	1	—	—	4	3	3	11
Trabzon	—	—	—	—	4	3	7
Urfa	—	—	—	1	3	1	5
Van	—	1	—	—	1	1	3
Yozgat	—	—	—	—	1	1	2
Zonguldak	1	—	2	3	4	2	2
Bitlis	—	—	—	—	—	—	—
Birinci	1	16	30	98	129	115	426
İkinci S.	1	9	28	121	130	137	389
Üçüncü S.	1	1	2	3	6	4	17
Umnmî Yekûn	*3*	*26*	*60*	*222*	*265*	*256*	*832*

3 — Derleme fişleri üzerinde fonetik, morfologie ve lexicologie tetkikleri.

4 — İlk iki anketten gelen cevapları tetkik ederek yeni Kol teşkilâtı için hazırlık.

II. Gramer Kolunun bu yaz yapmasını düşündüğü işler:

1 — Hazırlanan yeni risaleyi basmak.

2 — Gramer Kolu tarafından gramerciler arasında bir haftalik bir konferans toplamak.

3 — Bu konferansta iş bölümü yaparak 1933 - 1934 işlerini tanzim etmek.

4 — Derleme fişlerinin ikinci kıraatini ikmal ederek fonetik, lexicologie, morfologie tetkiklerine devam etmek.

LÛGAT — ISTILAH KOLUNUN ÇALIŞMALARI

Lûgat-Istılah Kolunun ayrıldığı iki kısımdan Lûgat kısmı şimdilik asıl işinde çalışmamaktadır. Bunun birinci sebebi Türk sözlüğünün esaslı surette tertibine başlamadan evvel derleme yoliyle memleketin her köşesinden gelecek kelime malzemesinin toplanıp sıralanmasını beklemekte umulan faydadır. İkinci sebebi de Lûgat işile meşğul olacak Heyetten burada bulunanların - daha acele bir iş olmak üzere - Osmanlıcadan Türkçeye kılavuz hazırlayan Komsiyonda çalışmalarıdır. Gazetelerde açılan dil anketine gelen karşılıkları eleme suretiyle vücuda getirilecek bu kılavuz yeni türk sözlüğüne teklif mahiyetinde olarak girecek çok kelimeleri tesbit etmek itibariyle lûgat işinin hazırlayıcı bir çalışması addolunmak lâzım gelir.

Istılah kısmına gelince bu kısmın ayrıldığı on altı ihtısas bölüğünün şimdiye kadarki çalışma mahsulleri aşağıya sıra ile yazılmıştır:

(1) Felsefî İlimler Bölüğü

(Bu bölük Ruh İlimleri bölüğiyle birlikte çalışmıştır. Her iki bölüğe ait ıstılah kadroları tamam olarak hazırlanmıştır. Basılmamıştır).

(2) Riyazî İlimler Bölüğü

(Hesap ,hendese, cebir, müsellesat, ticari hesap, topografya ıstılah kadroları hazırdır. Bunlardan hesap, hendese, cebir basılmıştır).

9 — Türk ve İslam Eserleri Müzesinde eski Türkçe lûgatları ihtiva eden tercümeli kuranın tetkiki ile Müzeler Müdür muavini Abdülkadir Bey meşgul olmaktadır.

10 — Hamit Zübeyr, Hasan Âli, Dr. Şükrü, Abdülkadir Beylerden mürekkep olmak üzere teşkil olunan Istılah Tarama Komisyonu şimdiye kadar beş küçük broşür çıkarmıştır. 6 ıncısı basılabilecek haldedir. Hamit Zübeyr Bey tarafından hazırlanan ve 1500 bitki (nebat) adını ihtiva eden 300 sahifelik " Türkçe Bitki adları„ basılmak üzere Maarif Vekâletine sunulmuştur. " Türkçe akrabalık adları „ etüdü tetkik edilmek üzere Merkez Heyetine sunulmuştur.

ETİMOLOJİ KOLUNUN ÇALIŞMALARI.

1 — Sami dillerle Türk dili arasındaki münasebetlerin araştırılmasına devam edilmekte ve bilhassa Arap dilinin bu bakımdan Etimolojik bir lügati hazırlanmaktadır. Bu hususlaki araştırmaların başlangıcı olmak üzere kol âzasından Naim Hazım Beyin « Arap dilinde Türkçe » isimli tetkiki neşredilecektir.

2 — « Ana dilden derlemeler » lügatinin muhtelif Türk Lehçeleri ve türlü dillerle karşılaştırılması işine devam edilmektedir.

3 — R. Thurneyên'in (Die Etymologie) isimli eserile, M. Réral'in Essai de Semantique kitabı hülâsa olarak tercüme edilmektedir.

GRAMER - SENTAKS KOLUNUN ÇALIŞMALARI.

I. Gramer Kolu son üç ayda aşağıdaki işleri görmüştür:

1 — "Türkçede Kelime Teşkili„ hakkında hazırladığı risaleyi neşrederek bu mevzu üzerine muallimler, muharrirler ve dil alimleri arasında anket açmıştır.

2 — Bu anketin ikinci kitabı hazırlamıştır. Bu ikinci kitapta şu mevzular vardır:

A) İsimden müştak fiiller
B) Fiilden çıkan yeni fiiller
C) Fiillerin yapısını değiştiren şekiller
Ç) Türkçede mürekkep sözler
1 Mürekkep ad ve sıfatlar
2 Mürekkep fiiller
D) Zeyl: Nahiv anketi (Halk edebiyatına ait nümuneler: Masal, heyecanlı hadiseler anlatışı, düğün, güleş tasvirleri, v. s.)

(11) Bediiyat ve Güzel Sanatlar Bölüğü

(Bu bölük te geç teşekkül etmiştir. Tiyatro ve musikinin bir kısım ıstılah kadroları tertip edilmiş, son tetkiyki kalmıştır. Başkaları henüz hazır değildir).

(12) Spor, av ve oyunlar bölüğü

(Atletizim, ıskırım, binicilik, güreş ıstılah kadroları hazırlanmıştır. Digerlerinden avcılık ta bitmek üzeredir.)

(13) Askerlik bölüğü

(Harp akademisi merkez olmak üzere bütün askerî mütehassıslar bu ıstılahlar üzerinde çalışmakta ve aynı zamanda karşılıkları da tespit etmektedirler. cetveller yakında merkeze gönderilecektir.)

(14) Hükûmet teşkilâtı bölüğü

(Her daireden bir murahhas seçilerek teşekkül etmiş bir komisyon halinde çalışan bu bölük iki yüze yakın kelimeyi karşılıklabile tarlikte hazılamıştır.)

tesbit
değer

(15) Yollar ve nakil vasıtaları bölüğü

yan
rıla
k

Malzeme, (usulü umumiye) yollar talimatı, demiryol ferruatı, ahşap köprü, kâgir köprü, betonarme, mukavemet, ve hareket, torna tezgâhı ıstılahlarının kadroları hazırlanmış, lardan birincisi bastırılmıştır.)

(16) Teknik ve zenaatlar bölüğü

(Çalışma sahasi itibariyle en geniş ve teşekkül tarihi en geç olan bu bölük şimdilik yirmiden fazla kısım ıstılahlarını tespite başlamıştır. Bunlardan otomobilcilik, elektroteknik, sınaî kimya, madencilik, şehircilik, el aletleri ve el sanatları kısımlarının ıstılah kadroları bölükçe hazırlanmıştır.)

Topu birden on binlere varan ıstılah cetvellerinin esaslı bir tetkik ile bu kadar az zamanda mühim bir kısmının hazırlanması bölüklerden bir çoğunun ciddi faaliyette bulunduğunu göstermektedir. Böylelikle üç ay sonra bütün ıstılah cetvellerinin tamamlanmış olacağı umulabilir.

Hazırlanmış ıstılah cetvellerinin bastırılması bütün gayretlere rağmen gecikmektedir. Eğer her hangi suretle baskı işinin çabuk bitirilip bunların mütehassıs ve muallimlere çabuk dağıtıl-

(3) Gök İlimleri Bölüğü

(Heyet ve kozmoğrafyaya ait bütün ıstılahların kadroları hazırlanmış, basılmış ve dağıtılmıştır).

(4) Yer İlimleri Bölüğü

(Meteoroloji ve Jeoloji ıstılahları bölükçe hazırlanmış, fakat henüz Kol başlığına verilmiştir, diğerleri de hazırlanmıştır.)

(5) Fizik İlimleri Bölüğü

(Fizik ve mihanik ıstılahları kadroları hazırdır. Henüz basılmamıştır. Kimya daha hazır değildir).

(6) Hayat İlimleri Bölüğü

(Pek geniş olan bu bölüğün nebatat ve ziraat takımlarında nebatat tasnifi, nebatat ıstılahı, sebze bahçıvanlığı, meyva bahçıvanlığı, ziraat aletleri, şarapçılık ıstılah kadroları hazırdır. Henüz basılmamıştır.

Tıp takımında A dan M harfine kadar bütün ıstılahların kadroları hazırdır basılması beklemektedirler.)

(7) Ruh İlimleri Bölüğü

(Felsefi İlimler bölüğiyle birlikte çalışarak ıstılahların kadrolarını hazırlamıştır.)

(8) Tarih İlimleri Bölüğü

(Başkalarına nispetle geç teşekkül eden bu bölük ıstılah kadrolarını henüz hazırlayamamıştır. Çalışmaktadır.)

(9) Cemiyet İlimleri Bölüğü

(Çalışma sahası pek geniş olan bu bölüğün hukuk ıstılahlariyle uğraşan taklımı (m) harfine kadar ıstılah kadrolarını tespit etmişler, Fakat henüz kol başılığına vermemişlerdir. Altı mangaya ayrılan iktisat takımı nazarî iktisat, bankacılık, maliyecilik, sigortacılık ve istatistik ıstılahlarını hazırlamışlardır. Pek yakında kolbaşılığına vereceklerdir. Kooperatifçilik ıstılahları da hazırlanmaktadır.)

(10) Dil İlimleri Bölüğü

(Lenguistik - Filoloji ve edebiyat ıstılah kadroları bölükçe hazırlanmışsa da henüz kolbaşılığına verilmemiştir. Diğerleri de hazırlanmaktadır.)

yardımcı unsurlara ihtiyaç vardır. Bu hususta Ankara Maarif Müdürlüğü ile olan görüşmelerimiz neticesinde, ancak 20 Hazirandan sonra ve münasip az bir ücret verilmek suretiyle, kâfi miktarda muallim bulunabileceği anlaşılmıştır. Bununla beraber, bunlar temin edildiği takdirde de fişlerin dağıtılmasına müsait ayrı masa ve odalara lüzum görülmektedir.

Şimdiye kadar parti parti dizilebilmiş olan fişlerdeki tekerrür nisbetini tayin için örnek olmak üzere aldığımız 4500 fişlik bir A partisini tetkik ettik. Bu partide tekerrür adedi (35 - 40)ı geçen kelimelerin sayısı % 1 e bile varmamaktadır. Halbuki vilâyetlerimizin sayısı 60 küsûr olduğuna göre bir kelimenin umumî yayğınlığını kabul için vasatî 30 vilâyetten fiş gelmiş olmalıdır. Şu halde - alfabemizin öteki harfleri arasında A harfi bir istisna teşkil etmiyorsa - umumiyetle tekerrür sayısı normaldan üstün bir nisbet arzetmemektedir. Bu itibarla vilâyetlerden gelen malzemenin Derleme Heyetlerince gereği kadar elenmiş olduğunu kabul etmek doğru olacaktır. Esasen her vilayette mükerrer oldukları için gönderilmeyip heyetlerce alakonulmakta olan fişlerin bile tariflerinde farklı olanları derlemenin maksadını teşkil eden tesbit işine yarıyacakları için yerlerinden tekrar istenilmeğe değer bir kıymettedir.

Elenmiş fişlerden dil ıslahı ve yine lûgat bakımından işe yarayanların nisbetini tayine gelince, bütün bir harfin fişlerinden çıkarılacak kelimelere ait hususî listeler tamamlanmadan bu hususta kesmece bir tahminde bulunmak mümkün değildir. Ancak bunlardan A harfinin umumî mefhumlara ait kısmı için bu nisbetin % 20 olduğu söylenebilir.

II

Böylece her bakımdan tamamiyle mükerrer olanları ayrıldıktan sonra gönderilmiş olan fişlerin işlenmesine gelince : geçen hafta iptidasından beri bu işe başlanmıştır. Bildiğiniz gibi işlenecek fişler : a) Dil Encümeninden kalma veya hususî yaprak ve defterlerle gönderilen, b) Vilâyet derleme Heyetlerinden bölük bölük gelen fişler olmak üzere iki kısımdır. Bunlardan birinci kısmın, hülâsa olarak, kolun muvakkat hususî fişlerine geçirilmesi işi muavin Şakir Beye verildi. Kol Başı da ikinci kısım fişleri hulâsa ve tasnif ederek tevhit suretiyle fişlere geçirmektedir. Ancak muhterem heyetin de bildiği gibi, bu hulâsa ve tasnif işi asıl

ması temin edilebilirse gelecek cevapların önümüzdeki kış zarfında tetkiyki imkânı hasıl olur. Bu cevapların muntazam bir tasnife tabi tutulması çok dikkat istiyen bir iştir.)

DERLEME KOLUNUN ÇALIŞMALARI

I

Birinci dört aylık çalışma raporu tarihinden beri Merkeze gelen resmî ve hususî fişler ve gazeteler çoğalmağa başladı. Kola muavin olmak üzere getirilmesi düşünülen memurlar işe henüz gelmemişti. Bunlar gelinciye kadar bütün fişlerin ve derleyicilerin kayıt ve vize muameleleri ile uğraşıldı.

Mart ortalarında, Kola daimî muavin olarak kullanılmak üzere, vazifesi Samsundan buraya nakledilmiş olan M. Şakir Beyin gelmesi üzerine gazete ve hususî derlemelerin kayıt ve tanzimi kendisine havale edildi. Fakat Vilâyetlerden gelen fişlerin hücumu karşısında kendisinin bu işe haftanın yalnız bir gününü tahsis ederek kalan vakitlerini tamamen fişlerin tesellüm muam[illegible]n kadroretmesini ve memleket kütüphanelerindeki eski [illegible] riyle bir ve metinlerin tespiti işi ile de geceleri meşgul [illegible] tırdık.

Şakir Beyden sonra ayrıca Kola muvakkat ya[illegible] üzere getirtilen memurlardan Cebbar Bey ve Cebbar [illegible] üzerine yerine gelen Ferit Bey ise doğrudan doğruya [illegible] lesiyle, yani fişlerin gelme yerleri bakımından, noksan ka[illegible] larını tamamlamakla meşguldür. Bu suretle kayıtları tamla[illegible] fiş ler tasnif edilmek üzere yardımcı muallimlerden Necdet ve Rüştü Beylere tevdi edilmektedir. Bunlar fişleri önce umumî olarak harf harf dağıtmakta, sonra her harfin fişlerini birer birer lûgat te[illegible] bine koymaktadırlar.

Şimdiye kadar bütün harfler biner, iki biner ve daha [illegible] miktarda fişlerden mürekkep olmak üzere bölük bölük dizilmiştir. Bu münasebetle gerek muavin Şakir Bey ve gerek yanındaki memur ve muallim arkadaşlarının önmeğe değer bir gayretle çalışmakta olduklarını arzetmeği vazife biliriz.

Ancak Kolda mevcut bütün fişlerin, istenildiği zamanda her hangi bir kelimenın gelmiş bulunup bulunmadığını tespite imkân verecek şekilde tasnif edilebilmesi için bunlardan daha çok sayıda

Böylece Derleme Kolu hususi çalışma programında yalnız umumi mahiyette olarak tanzimi kaydedilmiş olan kelime listelerini evvelâ ayrı ıstılah gruplarına göre hususi ve daha sonra da bunların tevhidi şeklinde olmak üzere umumi listeler halinde tanzim ve teksir edebilecektir. Hattâ bu iki ameliyeye ihtiyaç kalmamasını temin için T. T. T. Cemiyeti tarafından yazdırılmakta olan yeni "Tarih„ kitəbının müsveddeleri gibi hususi listeden kâfi miktarda çıkarılacak nüshaların bütün Bölüklere, Kollara ve daha başka makamlara dağıtılması ciheti düşünülebilir. En uygun şekıl de bu olsa gerektir.

Fişlerden istifade yolları bu suretle nisbeten kısaltılmış olmasından faydalanacak olan Derleme Kolu bu sayede, bir taraftan kitaplardan derlenen tarama mahsulleri ile daha uğraşmağa vakit bulacak ve bu kısımdan hazırladığı fişleri yine aitliklerine göre doğrudan doğruya Istılah Bölüklerine veya Istılah Tarama Komisyonuna verebilecek, bir taraftan da (Karşılıklar Komisyonu) nun soruşturduğu kelimeleri araştıracak ve elindeki malzemeden çıkardığı yeni karşılıklara göre Kolda mevcut Osmanlıca - Türkçe fişleri kısmını tamamlıyarak Komisyonun istifadesine arzedecektir.

Kelimelerden başka eskiden toplanmış ve yeniden toplanmakta olan halkiyat malzemesinin işlenmesi işine gelince: bunun için ikinci bir daimi muavine ihtiyaç vardır. Bu vazife için şimdiden bilhassa Musiki Halkiyatındaki değerli çalışmalariyle tanınmış olan (Alpullu Şeker Fabrikasında kâtip) Vahit Bey kolumuza hususî surette müracaat etmiştir.

III

Yapılmakta ve yapılacak olan bu işlerden başka yapılmış işlerden olmak üzere şunları da kaydetmeliyiz:

1 — Kolun İstanbuldaki azalarından Müderris Şerafettin Bey "Mevlana„ nın eserlerinden çıkardığı Türkçe kelimeleri, içinde bulunduğu Farisî metin ve izahlariyle birlikte göndermiştir. Bunlar malzeme olarak Bütlende neşredilmeğe değer bir kıymettir.

2 — Muavin Şakir Bey Burada kütüphanelerindeki en ehemmiyetli Türkçe yazmaları tesbit etmiştir. Bunlar Cemiyetin Bursa Merkezini teşkil eden Halkevi Dil - Tarih - Edebiyat şubesi İdare Heyeti âzalarına tetkik ettirilecektir. Bunun için hususî bir talimatname sureti hazırlanmaktadır.

3 — Kol âzasından Velet Çelebi Bey eski Kuran nüshaları,

işlemenin birinci safhasıdır. Asıl işleme bu tasnif neticesinde hasıl olan mukayeseden Lûgat, Gramer, Sentaks ve Stilistik ile ilişikli maddeler çıkarmaktır. Cemiyetin fişlerden esas itibariyle beklediği istifade de budur. İşte bu maksatladır ki şimdiye kadar olan türlü harflerden birinci olarak A harfinin ilk partisinden birici kısmını yani - aynı zamanda hem ihtısas bölüklerinden birincisi olan Felsefi İlimler Bölüğünü hem de Umumî Lûgat Kolu ve Karşılıklar Komisyonunu alâkalandıran - umumî kelimeler (mücerret ve ruhî mefhumlar) kısmı işlendi. Bunları ayrı ayrı isimler, sıfatlar ve fiiller olmak üzre üç bölüm olarak sunuyoruz. Bnnların seçiminde asılları yabancı görülmekle beraber şivece tamamiyle Türkçeleşmiş bazı kelimeler alınmış, buna mukabil tamamiyle yabancı, yahut asılları şüpheli bütün kelimeler bırakılmıştır.

Gelen fişlerden çıkarılabilecek maddeler hakkında bir fikir vermek üzere sunduğumuz bu küçük malzeme bile şimdiye kadar toplanan derleme mahsullerinin ne kadar yürek kabartıcı bir zenginlikte olduğunu göstermektedir. Ancak bu tarzdaki çalışma ile günde en çok yüz fişi kabaca işleyebileceğimize göre şimdilik yalnız yüz bini bulacağını kabul ettiğimiz fiş malzemesini bile bu suretle kabaca işleyebilmek için fasılasız çalışmak şartile üç sene lâzımdır. Bu vaziyet karşısında gelen fişlerden istifadeyi daha çabuk ve daha kolay bir hale getirmek için arzettiğimiz çalışma tarzını değiştirmek, daha doğrusu evvelce Kolun hususi çalışma programında tespit edilmiş olan şekli şu yolda tadil etmek zaruretini doyduk:

Yardımcı memurlar kayıt ve vize muemelesi tamamlandıktan sonra kendilerine verilmiş o'an fişleri harf harf dağıtıp bunları alfabe sırasına koydnktan sonra Kol Başına vereceklerdir. Kol Başı böylece dizilip mükerrerleri bir yere getirilen fişleri birer birer gözden geçirip bunlardan Lûgat, Istılah Kolunun Istılah Bölüklerinden her birini alâkalandıran kelimeleri takım takım ayıracak, bu vasıfta olmıyanları ise ileride lehçe hususiyetleri bakımından tetkik edilmek üzere hususî zarflar veya dosyalarda saklıyacaktır.

Kol, fişleri bu suretle eledikten sonra her grupunkine ait olanları en uygun bir şekilde tevhit ederek bunları yeni hususî fişlere ve bu fişlerdeki kayıtların esas malzemesini kelime listelerine geçirecektir. Listelere geçirilmiş olan bu yeni fişleri de tekrar alfabe sırasına koyarak öteki ellenmemiş fişler gibi istenildiği zaman bakılması kolay bir halde bulunduracaktır.

hulâsaları, Cemiyetin başladığı dört büyük işin, söz derleme seferberliğinin, umumî karşılıklar anketinin, hususî gramer anketinin ve ıstılahlar için söz tarama işlerinin gidişleri ve neticeleri hakkında malûmat, kitabiyat ve neşriyat haberleri vardır. Ayrıca bir forma Fransızca kısım ile 3,5 forma tutan merhum Samih Rifat Beye tahsis edilmiş kısım da bu sayıda yer tutmuştur.

Bültenin bu birinci sayısını çıkarmak yolundaki çalışmalar ikinci sayısı için de bir çok malzemenin toplanmasına vesile olduğundan ikinci sayısının basılması işine de başlanmıştır.

Bültenin ikinci sayısında, Cemiyetin kuruluşundan birinci Kurultaya kadar olan faaliyetlerinin tarihçesi, Umumî Merkez Heyetinin ve Kolların belli başlı kararları, yeni faaliyet raporlarının hulâsaları, derleme örnekleri, derleme için her ay verilen raporlarla malzeme listeleri ve derleme örnekleri, karşılıklar anketinin temadisi, tarama listelerinin alt tarafı, kitabiyat ve neşriyat ile bazı makaleler bulunacaktır.

2 — *Dil köşeleri* : Gazetelerde ayrılan dil köşeleri sütunları karşılıklar anketine tahsis edildiği için bir müddet kesilmiştir. Anket biter bitmez yeniden ve daha ziyade pratik bir şekilde dil bahislerine dönülmesini temin için kol, şimdiden tertibat almaktadır. Gazetelerin en mütekâsif ve dil işinde en müstereddit bulunduğu İstanbulda matbuat işlerine çalışan arkadaşları bir grup halinde toplıyarak bunların da dil çalışmalarıyle yakında alâkalandırılmaları kararlaşmış, bunun için icap eden talimat hazırlanmıştır.

3 — *Neşriyatı takip* : Gazetelerde dil üzerine yazılan yazılar daima kolun gözü önünde tutulmaktadır. Bültenin ilk sayısında bunlardan Yunanlı bir yazıcının neşriyatına Ahmet Cevat Bey arkadaşımızın yazdığı cevap neşredilmiştir. Bir çok ecnebî gazetelerinde dil hareketimiz için yapılan takdirkâr neşriyatı bültenin ikinci sayısında yer bulacaktır.

4 — *Anket:* Anket listelerinin tanzimi, ajans, radyo ve gazetelerde muntazaman neşri mesaisine kol, bütün kudret ve faaliyetiyle iştirak etmiştir.

Neşredilen ve edilmek üzere hazırlanan listelerin sayısı 92 ye ve bu listelerle ortaya konup karşılık aranılan Arapça ve Farsça sözler 1190 a varmıştır.

Bunlardan sonra sözleri birbirine bağlamak yolundā kullanılan rabıt edatlarından bir takımının da ankete konulması kararlaşmış ise de henüz listeleri yapılmamıştır.

Hurşitname, Lûgati Kestell, Köroğlu ve daha başka eski yazmalardan 4119 kelime derlemiş ve kola vermiştir.

4 — Kolun öteki âzaları da taramasını üzerlerine aldıkları eserleri derlemeğe devam etmektedirler. Bunlardan Hasan Fehmi Bey " Kamus „ ve İshak Refet Bey " Burhanı Katı „ derlemelerini bu ay sonuna kadar bitirmiş olacaklarını bildirmişlerdir.

5 — Yaptığı Uygurca derlemelerin bir suretini göndermesini kendisinden rica ettiğimiz; (Lengüistik - Filoloji Kolunun İstanbuldaki âzasından) Caferoğlu Ahmet Bey, Lûgat - Istılah Kolumuz âzasından Muallim Kilisli Rifat Beyle birlikte, Cemiyetçe neşredilecek olan (Dıvanı Lûgat - it - Türk) tercümesi işini bitirdikten sonra bu dileği yerine getirebileceğini bildirmiştir.

6 — Muallim Kilisli Rifat Bey de Merkeze göndermesini rica ettiğimiz derleme malzemesini hazırlamakta olduğunu hususî bir mektupla bildirmiştir.

IV

Kol, Bültenin birinci sayısında neşredilmek üzere şu malzemeyi vermiştir: Umumiyetle Kolun vazife ve faaliyeti hakkında bir hulâsa, umumî ve hususî çalışma progrmları, Kolda mevcut eski ve yeni derleme malzemesi cetvelleri, Vilâyetlerden gelen derleme fişlerine ait iki aylık rapor sureti, Mart 1933 sonuna kadar Merkeze gelen gazete ve mecmualardaki kelime ve halkiyat malzemesi cetvelleri.

NEŞRİYAT KOLUNUN ÇALIŞMALARI

Neşriyat Kolu Şubat 1933 sonuna kadar olan faaliyetlerini bundan evvelki dört aylık raporiyle izah etmişti.

O zamandan beri kolun faaliyetleri şu noktalar üzerinde temerküz etmiştir.

1 — *Bülten*: Kolun elinde olmıyan sedeplerle neşri geciken bültenin ilk sayısı 200 sahifelik bir kitap halinde olarak neşredilmiştir.

Bu ilk sayıda, bültenin neşrindeki maksatlar, Cemiyetin nizamnamıe ve çalışma programı, dışarı teşkilâtı talimatnamesi, derleme talimatnamesi ve bunu tamamlıyan talimatlar ve tamimler, L gat - Istılah, Lengüstik - Filoloji ve Neşriyat kollarının teşkilât ve çalışma programları, ilk dört aydaki faaliyetleri gösterir raporların

II. Kılavuz Komisyonca önümüzdeki dört ayda yapılması lâzımgelen işler

1 — Anketi arapçaları kullanılan rabıta, tabir "locution„, mürekkep ifadelerle uzatmak.

2 — Üçer kişilik 2 tali Komisyona ayrılmak, bunlar arasında şöylece iş bölümü yapmak:

A) Ankete konulan kelimelerin manalarını misallerle tespit,

B) Bu misallere göre muadilleri tespit.

3 — Ahmet Cevat Bey tarafından derleme fişlerinin ikinci tetkikine devam etmek.

4 — Kamusu-Türkînin taranmasına devam etmek.

5 — Maarif V. Kütüphaneler Müdürü Hasan Fehmi Beyin yapmakta olduğu Arapça Kamus tercümesindeki türkçe kelimeleri taramak işini bitirmek.

6 — Bütün bu işler 4 ayda ikmal edildikten sonra Komisyonun heyeti umumiyesinde telfik ve tertip işini bitirmek.

5 — *Yayma işi :* Kolun en başlı işi olan Türkçe sözleri ve öz Türkçe yazıyı yayma işinin iki hedefi vardır :

Bunların biri, zaten dilde karşılığı bulunan düşüncelerin Arapça, Farsça kelimelere anlatılmasına karşı gelmek işidir. Gerek bültende, gerek gazetelerde bu yolda elden geldiği kadar sık yazılar yazılmaktadır:

İkincisi şimdiki halde belirli karşılığı olmıyan mücerret düşüncelere ve ıstılahlara bulunacak karşılıkları yaymaktır. Cemiyetin Umumi Merkezince şimdiye kadar kabul edilen karşılıkların sayısı, o da bazıları birbirine bağlı olmak üzere, ancak 8 kelimeden ibaret olduğundan bu yolda henüz işe girişilmemiştir.

6 — *Kurultay zabıtları :* Kurultay zabıtlarının tashihi işini daha çabuk ileri götürmek üzere İstanbulda Kurultay zabıt kâtipliğini ifa etmiş bir arkadaş bu işe memur edilmiştir. Bunların son provaları buraca da bir kerre görüldükten sonra basılacaktır.

Kılavuz Komisyonunun Faaliyeti

1. Kılavuz Komisyonunun Gördüğü işler

1 — Kamusu - Türkiden 92 listede 1190 kelime ayırarak gazetelere vermiştir. (Bu işlere Naim Hazım Bey bakmaktadır.)

2 — 27 Listedeki 350 kelimeye gelen cevaplar tasnif edilmiştir. (Bu işe kâtipler bakmaktadır.)

3 — 25 Listedeki 324 kelime Komisyonca tetkik edilerek karşılıklar tespit olunmuştur.

4 — İlk 24 kelimeden sonra, her kelimenin kullanılışı misalleriyle tesbit olunmağa başlanmıştır. (Misaller K. Kâmi Bey tarafından hazırlanmaktadır).

5 — İlk 200 kelime U. M. Heyetine verilmiştir.

6 — Derleme fişleri ile Ana Dilden Derlemeler lûgatı, «A»dan «Z»e kadar Ahmet Cevat Bey tarafından okunarak içlerinden kılavuz için 1412 kelime seçilmiş misalli olarak fişe geçirilmiştir. Bunların etimolojisine de imkân dairesinde bakılmıştır. Bu birinci kıraatte Ahmet Cevat Bey tarafından tetkik olunan fişler ve kelimeler 35,000 i bulmuştur.

7 — Kamusu-Türkînin de Ahmet Cevat Bey tarafından taranmasına başlanmış, şimdiye kadar 448 kelime, misallerle, tespit edilerek fişe geçirilmiştir.

tanbul Kız Ortamektebi ve İstabul Erkek Lisesi ile Askerî kıt'alar içinde Bayramiç Jandarma alayı kendini göstermektedir.

Şimdiye kadar fiş göndermemiş olan vilâyetler de Aksaray, Malatya, Bitlis, hakâri, Van ve Mardindir.

II

Gönderilen fişlerde köylerden derlenmiş olan kelimelerin derlendiği köylerin mutlaka bağlı buludıkları kaza isimlerinin kayıtlı bulunmasına dikkat edilmesi hakkında Umumî Merkezce yapılan tamimi gözetmeleri bakımından vilâyetler şu suretle derece derece sıralanmaktadır:

A) En düzgün kayıtlı fiş gönderenler (24 Vilâyet):

Bursa, Ordu, Bolu, Çorum, Diyarbekir, Edirne, Erzurum, Erzincan, Gümüşane, İzmir, İçel, Istanbul, Isparta, Kocaeli, Kars, Kırşehir, Kayseri, Maraş, Kırklareli, Muğla, Samsun, Urfa, Yozgat.

B) Oldukça düzgün kayıtlı fiş gönderenler (13 Vilâyet):

Cebelibereket, Çankırı, Çanakkale, Denizli, Gaziantep, Konya Kütahya, Kastamonu, Mersin, Manisa, Niğde, Sinop, Siirt.

C) Çok eksik kayıtlı fiş gönderen (11 Vilâlet)

Bilecik, Burdur, Balıkesir, Eskişehir, Ankara, Rize, Sivas, Şebinkarahisar, Tokat, Tekirdağ, Zonguldak.

Şu halde bu bakımdan en çok memnunluk vermiş olan vilâyetler sırasile Bursa, Ordu, Bolu, en çok kınamağı hak etmiş olanlar Zonguldak, Tekirdağ, Tokat vilâyetleridir.

III

Derleme yapılan köylerinin sayısi bakımından da vilâyetler şöylece derece derece sıralanmaktadır :

A) En çok köyden derleme yapmış olanlar (17 Vilâyet)

Bursa (104), Konyr (93), Bilecik (92), Çanakkale (88), Muğla (68) Zonguldak (62), Denizli (61), Aankara (61), İçel (58), Isparta (57), Sivan (47), Tekirdağ (45), Manisa (44), Kocaeli (42), Sinop (40), Samsun (35)

B) Daha az köyden derleme yapmış olanlar (15 Vilâyet):

Aydın, Antalya, Adana, Balıkesir, Burbu, Çorum, Eskişehir, Edirne, Kayseri, Kastamonu, Istanbul, Mersin, Niğde, Şebinkarahisar.

C) En az köyden derleme yapmış olanlar (14 Vilâyet):

Diyarbekir, Erzurum, Kars, Kütahya, Erzincan, Artvin, Cebelibereket Gaziantep, Giresun, Gümüşane, Kırşehir, Maraş, Ordu, Rize, Urfa, Çankırı, İzmir, Kırklareli, Tokat, Yozgat.

CEMİYETİN İŞLERİ

Derleme Raporları, Tarama Listeleri

Cemiyetin başladığı dört büyük işten iki anket için bu sayıda okurlarımıza bildirilecek yeni bır şey yoktur. Umumî karşılıklar anketi bitmiştir. Gelen karşılıklar kılavuz komisgonunda sıralanıp gözden geçirilerek Umumî Merkez Heyetinde kararlaştırılmaktadır. Hususî gramer anketinin ilk kısmına gelen cevaplar sıralanmakta ve ikinci kısmı da hazırlanmaktadır. Burada derleme raporları ile tarama listelerini okurlarımıza sunuyoruz.

ÜÇÜNCÜ AYLIK RAPOR (Nisan 1933)

I

Derlemenin üçüncü ayı içinde fiş gönderen vilâyetlerin sayısı 57 ye gönderilen fişlerin sayısı da (66,801) e varmıştır. Bu hesaba göre hergün binden fazla fiş gelmektedir. Gönderilen fiş yekûnu bakımından Vilâvetler şöylece sıralanmaktadır :

İstanbul (10033) Ankara (6804) Konya (4535) Kayseri (3160) Çanakkale (2279) Bilecik (1528) Isparta (1830) Muğla (1737) Denizli (1736) Afyon (1584) İçel (1528) Zonguldak (1519) Eskişehir (1279) Antalya (1274) Mersin (1237) Amasya (1149) Kütahya (1090) izmir (1051) Sinop (1049) Bursa (1032) Bolu (963) Kastamonu (901) Cebeliberekt (863) Şebinkarahisar (838) Niğde (807) Sivas (801) Samsun (793) Kırşehir (762) Diyarbekir (754) Erzincan (746) Kocaeli (721) Ordu (676) Adana (590) Balıkesir (578) Çankırı (549) Edirne (528) Tekirdağ (510) Giresun (505) Gümüşane (500) Manisa (472) Çorum (471) Rize (440) Maraş (418) Tokat (412) Kars (383) Gaziantep (379) Elâziz (331) Burdur (325) Kırklareli (316) Trabzon (300) Urfa (281) Aydın (234) Yozgat (233) Erzurum (156) Bayazit (81) Artvin (70) Siirt (25)

Şu halde üçüncü ay sonunda da İstanbul birinci, Ankara ikinci Konya üçüncü gelmektedir. Fiş gönderen müesseseler arasında İs-

B. Binden az fiş gönderenler:

Balıkesir 916; Gümüşane 890; Sivas 354; Malatya 850; Diyarbekir 813; Çorum 807; Erzincan 782; Manisa 766; Adana 754 (Seyhan); Tokat 736; Yozgat 700; Edirne 682; Tekirdağı 673; Aydın 661; Çankırı 630; Giresun 608; Kars 582; Urfa 561; Maraş 553; Gaziantep 526; Bayazıt 507; Burdur 471; Rize 400; Elâziz 376; Kırklareli 355; Erzurum 251; Muş 195; Artvin 169; Van 143;

C. Yüzden az fiş gönderenler:

Siirt 95; Aksaray 75; Mardin 22

II

Fişlerin doldurulus bakımından gösterdikleri vasıflar tamamiyle memnunluk verici bir mahiyette değildir. Geçen defaki tamime rağmen henüz eksik kayitli fiş gönderen vilâyetlerin sayısı eksilmemiştir. Bunlar içinde en fena evsafta fiş gönderen vilâyetlere ikinci bir ihtar mektubu yazılmasına lüzum görülmektedir.

Fişlerle beraber gönderilmekte olan örneklik bitki, motif ve sair eşyanın mikdarı ise artmış; ufacık bir camekân dolduracak dereceye varmıştır. Bunlar için hususî bir teşhir dolabı yaptırılması Umumî heyete teklif edilmiş ve Heyetce kabul edilmiştir

BEŞİNCİ AYLIK RAPOR (Haziran 1933)

I

1933 Haziran ayı sonuna kadar Merkeze gelmiş olan fişlerin sayısı (107340) dır. Geçen ay sonundaki mevcut (91,501) fis olduğuna göre bu ay içerisinde 15,833 fiş gelmiş demektir. Bu hesaba göre gelen fişlerin günlük sayısı (1000) den (500) e inmiş, yani yarı yarıya azalmıştır.

Vilâyetler gönderdikleri malzeme mikdarı bakımından şu suretle sıralanmaktadır:

A. Binden artık fiş gönderenler:

İstanbul 15,295 Ankara 11468; Konya 5815; Isparta 3798; Çanak-

D) Hiç bir köyden derleme yapmamış olanlar (2 Vilâyet):
Bayazit, siirt.

Şu halde bu bakımdan da en gür derleme yapmış olan vilâyetler Bursa, Konya, Bilecik; en seyrek derleme yapmiş olanlar da Bayazit, siirt ve Diyarbekirdir.

IV

Geçen ayki raporda adlarını andığımız muallimlerden başka Yalovadan muallim Hikmet bey, Söğütten Ferdiye H. Ritki, Bozüyük kazasının Dodurğa nahiyesinden muallim M. Reşat B. de kadın elişlerine ait motif örnekleri göndemişlerdir.

V

Hususî olarak fiş veya yapraklarla derleme malzemesi gönderenler arasında Samsundan M. Şakir, Konyadan muallim Zeki ve Hicri, Bucadan Ortamektep müdürü Faik Dulunay ve Ankaradan Çankırı Mebusu Talât Beylerin adları burada teşekkürle anılmağa değer.

DÖRDÜNCÜ AYLIK RAPOR (Mayıs 1933)

I

Bu ay sonunda bütün vilâyetlerden fiş gelmiş bulunmaktadır. Bu vilâyetler şimdiye kadar gönderdikleri fişlerin mikdarına göre şu suretle sıralanmaktadır:

A. Binden fazla fiş gönderenler:

İstanbul 13073; Ankara 9345; Konya 4534; Isparta 3255; Kayseri 3060; Çanakkale 3006; Bilecik 2429; Denizli 2386; Kütahya 1988; Zonguldak 1977; İzmir 1973; Muğla 1896; Afyon 1825; Antalya 1753; Trabzon 1681; Bursa 1633; Eskişehir 1615; Mersin 1478, (İçel); Kırşehir 1452; Bolu 1371; Sinop 1275; Cebelibereket (Seyhan) 1272; İçel 1258; Samsun 1231; Niğde 1222; Amasya 1208; Kocaeli 1176; Ordu 1134; Kastamonu 1108; Şebinkarahisar 1070; (Giresun).

Bunlardan bşka olan vilâyetlerin fişleri ise bu bakımdan orta bir vasıf arzetmektedir.

III

En tam ve düzgüu kayıtlı fişlerde bile çok kere verilen misal ve tariflerin elverişsizliği göre çarpmaktadır. Bunlar içinde derece derece ehemmiyetli manalara ait kelime fişlerinin birer listesi tertip edilmiş ve daha çok ve iyi misalli ve tarifleri bulunması için lâzım gelen tamimin tabettirilmesi ricasiyle Umumî Merkez Heyetine sunulmuştur.

IV

Gönderilen fişlere örnek olarak iliştirilen bitki motif ve saireden başka küçük bir mektep müzesi camekânını dolduracak derecede Etnoğrafik eşya nümuneleri de gelmiştir. Bu eşyayı gönderen Konyanın Ilgın kazasına bağlı Argıthan nahiyesi muallimi Gaffar Bey gerçekten alkışlanmağa değer.

ALTINCI AYLIK RAPOR (Temmuz 1933)

I

Temmuz içinde vilâyetlerden gelmiş olan fişlerin sayısı (8324) ü, mevcut bütün fişlerin mikdarı ise (115,864) ü bulmuştur. Geçen ay zarfında gelmiş olan (15839) küsur fişe nazaran günlük fiş gelimi (500) e inmiş olduğu halde bu ayki günlük fiş gelimi (280) e inmekte, yani evvelkinin yarısından biraz fazla bir nisbet arzetmektedir.

Vilâyetler gönderdikleri fiş sayısı bakımından şu suretle sıralanmaktadır:

A. Binden artık fiş gönderenler:

İstanbul 17209; Ankara 12171; Konya 5815; Isparta 3999; Çanakkale 3775; Kayseri 3060; İçel 3048; Kütahya 2838; Bursa 2766; Seyhan 2774; Denizli 2686; Bilecik 2429; Kırşehir 2407; Niğde 2358; Samsun 2210; Antalya 2188; Zonguldak 2093; Ordu 2036, İzmir 1973; Muğla 1941; Trabzon 1781; Çorum 1718; Giresun 1712; Eski-

kale 3775; Kayseri 3060; İçel 3048; Kütahya 2838; Bilecik 2429; Denizli 2386; Niğde 2278; Bursa 2222; Zonguldak 2096; Antalya 2067; Seyhan 2026; Afyon 2001; İzmir 1973; Samsun 1960; Muğla 1920; Kırşehir 1880; Trabzon 1747; Giresun 1712; Eskişehir 1615; Ordu 1581; Kocaeli 1434; Bolu 1401; Siuop 1350; Çorum 1248; Amasya 1208; Kastamonu 1108; Sivas 1031.

B. Binden az fiş gönderenler :

Balıkesir 978; Manisa 956; Yozgat 955; Tokat 915; Gümüşhane 890; Çorum 885; Edirne 864; Malatya 850; Diyarbekir 813; Kars 799; Tekirdağ 783; Aydın 740; Gaziantep 721; Bayazit 717; Elâziz 677; Maraş 666; Çankırı 630; Urfa 561; Burdur 545; Erzurum 436; Kırklareli 355; Van 286; Muş 195.

C. Yüzden az fiş gönderenler :

Siirt 95; Mardin 94.

Görüldüğü gibi bu ay sonunda da vilâyetlerin derleme yarışındaki vaziyetleri değişmemiştir. Bu defa İstanbul birinci, Ankara ikinci, Konya üçüncü gelmektedir.

II

Gönderdikleri malzemenin doldurulus bakımından vasıfları itibariyle vilâyetler şu suretle sıralanmaktadır :

A. En düzgün kayıtlı fiş gönderenler :

Niğde, Kırklareli, Kayseri, Bolu, Maraş, Kütahya, İzmir, Sivas.

B. Düzgün Kayıtlı fiş gönderenler :

Bursa, Samsun, Kastamonu, kars, Ordu, Isparta, Kocaeli, Yozgat, İstanbul, Aydın, Tokat, Amasya

C. Eksik kayıtlı fiş gönderenler :

Kırşehir, Afyon, Balıkesir.

Ç. En ekisk kayıtlı fiş gönderenler :

Konya.

KOLLARIN ÇALIŞMALARI
DERLEME KOLUNUN İŞLENMİŞ FİŞLERİNDEN ÖRNEKLER

2. Rıyaziye Bilgi Sözleri

(HESAP, HENDESE, ÖLÇÜLER BİLİMİ, TOPOĞRAFYA)

1 — ALAN: Açıklık, meydanlık Yer, saha. *Anadolu.*

2 — ALNAKLAMA, ANNAKLAMA: Alın istikametinde bakma; müşahede, tarassut. *Şu tepedeki büyük ağacı alnakla (Reşadiye Tokat)*

Karşıyı annakla bakalım gelen var mı? (Ezinepazar-Amasya)
Bk: Alnak, Annak, Alnaç

3 — AN, ANĞ

1. İki tarla arasındaki sınır, hudut; haddi fasıl. *Anadolu.*
2. Kıyı, kenar, muhit: *Anı yivi bellisiz (Kayseri)*

4 — ANLIK: Tarla sınırı. *Benim tarlam bu anlıktan başlar (Rumeli)*

5 — ANNIK: Sınır, hudut. *Yoncayı biçmeğe başlamış evvelki biçtiği, sıra ile, annık annık belli (Bahçe K. Seyhan)*

6 — ARALI: Aralıklı, mesafeli. *Bu iki taş sınır çok aralı (Mut - İçel)*

7 — ARASIL: Koşa, muvazi. *Polatlı (Şabanözü K.)*

8 — ARGAÇ: Mail satıhlı, mail satıh. *Tarla argaç olduğu için her tarafına su gitmez (Nallıhan - Ankara).*

9 — ARTIKLAĞI: Artık, fazla, bakiye. *Falan şeyin artıklağısı C. A. (Develi)*

10 — ARTLI: Ardı olan, külliyetli. *Buğdayım artlı, satma ile tükenmez (Mut - İçel)*

11 — AVLAK, AVLAĞI: Dairevî hudut, çerçeve, muhit: *Aklının avlağı yok (Mersin - Civanyayla)*

Aklın avlağısı, aklın avlağı. Konya (M.) Polatlı (K.)

şehir 1615; Bolu 1602; Kocaeli 1452; Sinop 1375, Amasya 1208; Balıkesir 1200; Manisa 1166; Kastamonu 1108; Kars 1085; Tokat 1085; Edirne 1047; Sivas 1031.

B. Binden az fiş gönderenler:

Yozgat 955; Gazi Antep 906; Gümüşane 890; Çorum 885; Malatya 850; Diyarbekir 803; Aydın 797; Tekirdağ 783; Erzincan 782; Çankırı 771; Maraş 712; Urfa 703; Burdur 617; Erzurum 436; Kırklareli 355; Van 289; Muş 195; Mardin 134.

C. Yüzden az fiş gönderenler:

Siirt 95.

Bu ay sonunda da İstanbul birinci, Ankara ikinci ve Konya üçüncülüğü muhafaza etmekle beraber, öteki vilâyetler içinde dikkate çarpan gayretler göstermiş olanlar bulunmaktadır. Meselâ; Balıkesir, Kars, Manisa, Tokat, Edirne vilâyetleri binden artık fiş gönderenler sırasında geçtikleri gibi Bursa, Seyhan, Kırşehir, Samsun şimdiye kadar kendilerinden fazla fiş göndermiş olan altı, Çorum da, sekiz vilâyetin önüne geçmiştir.

II

Fişlerin doldurulus bakımından vasıflarına gelince: Geçen ayki raporda adı geçen vilâyetler sınıflarını değiştirmemiştir. Bunlara ilâve olarak Urfa, Van, Denizli, Samsun *çok iyi;* Trabzon, Manisa, Çorum, Çanakkale *iyi*; Sinop, Çankırı *fena* dereceler almaktadır.

III

Bu ay içinde de, fişlere ilişik olarak, bazı vilâyetlerden türlü bitki örnekleri gelmiştir.

8 — ALAMUK: Güneşin bulutlar arasından zaman zaman görünmesi. *(Giresun K.)*

9 — ALAY AHMAN: Eleğimsagma

10 — ALKUŞAK: „ „

11 — ALLIGELİN „ „

12 — ALTI KARDEŞ, ALTI KARDEŞLER: Dübbü esgar; (*Küçük ayı*) *Hava berrak olduğu için gece altı kardeş yıldızını seyrettim. (Karayemiş K. ?)*

Bk: YEDİKARDEŞ (LER)

13 — ALYEŞİLLİ: Eleğimsağma; (*Eğirdir K. Simav, Kalecik K. Teke*)

14 ALLIMORLU: Eleğimsağma; (*İçel, Uluborlu M.*)

15 — ALLIMYEŞİL: Eleğimsağma; *Aydın (Aşiretler)*

16 — ANASI KOYNUNDA: Ayın sabahleyin şarktan, akşamleyin garptan görünmediği zaman, aysız gece. *İstanbul, Eşen (K.?)*

17 — ARABALAR: Dübbü ekber ve dübbü asgar grup yıldızları (*bürçleri*) *Gelibolu - Erveşe (K.)*

18 — ARAYICI YILDIZ: Şihabı sakip, aşıcı yıldız. *İstanbul*

19 — ARPA YILDIZI: Zemheride akşam ezanında ve Gün doğduğunda doğan yıldız. *Yalnız yıldız. Denizli (K.)*

IV. Yer Bilgisi Sözleri

— 1 —

(Meteoroloji - İklim bi'imi)

1 — AĞLAYAN: Dolunun yağmurdan evvel gelen sesi (*Biğa K.)*

2 — AHMAK HÖLLÜDEN: Ahmak ıslatan yağmuru (*Dörtyol K.)*

3 — AKBULUT: Pamuk gibi atılmış bulutlar *(Bayazit K.)*
Baharda meydana gelen bulutlar *(Çömre, Konya)*

4 — AKKANAT BULUTU: Yağmura işaret olan parça, parça ve dalgalı bulut (*Antalya M.*)

5 — AKYAĞMUR: Dolu. *Akyağmur meyveleri ve ekinleri batırdı (Devrek K)*

6 — AKYEL:

1. a) cenup rüzgârı, lodos: *Akyelin gözü yaşlıdır, yağmur getirir. (Edirne M.) Acabat, (İnegöl K.)*

b) kıble rüzgârı: *Akyel çıksa da saplarımız kurusa; akyelin sonu iyi değildir. (Çarşamba - Samsun.)*

12 — ARKURU, AVKURU:

1. Enine, arzanî, müstaraz: Tarlayı arkuru kırdırmak: İlkönce *(boyuna)* sürülmüş tarlayı amut *(enine)* vaziyette sürmeğe başlamak *(Çarşamba - Samsun, Kastamonu)*

2. Çaprazlama, mütekati şekilde *(Sinop)*

Bk. AYKIRI.

13 — AYAR: Yarım kile, iki şinik. *Altı ayar buğday aldım. (Kütahya M.) (Demirci M.)*

14 — AYKIRI:

1. Eğri, çarpık, mail. *Doğru yol dururken niye aykırı gidersin (Rize)*

2. Kestirme, kati. *Dağdan aşarak giden aykırı yol (İskenderon, Sakıt yaylası)*

15 — AYKIRLMAK:

1. Düzyoldan ayrılmak, kestirmeden gitmek
2. Kestirmeden birinin önüne çıkmak
3. Tekatu hasıl etmek *(Edirne M.) (Aydın M.) Maraş.*

16 — AYLANÇ: Dönemeç yerler, yolların kavisleri (*Reşadiye K.) (Tokat)*

3. Gök Bilgisi Sözleri

1 — AĞIL: Güneş ve ayın etrafını halkalıyan çizği, hale.

Bugün ay ağıllı (İstanbul, Isparta K.)

Ay ağılının parlaklığı ne hoş (Keskin, Kilis, Fenike, Antalya)

Bk: AVLA, AVLUM

2 — AKYILDIZ: Müştari (?)

Akyıldız nekadar parlak. (Bolu. K)

3 — ALAGÜN: Yazın güneşin buluta girdiği zaman yabtığı karanlık.

Alagünde sürü iyi otlar. (Gerede - Bolu)

4 — ALAKUŞAK: Eleğimsağma, alâimisema, kevsikuzah.

Bk: ALKUŞAK, ALYEŞİL. (Bayazıt K.; Fenike K.)

5 — ALAN: Ufuk

Alandan vapurun dumanı görünmeğe başladı. (Bolu M.)

6 — ALAÖŞ: Sabah ezanından biraz evvelki hafif karanlık *(Fecri kâzip ?) (Adana K.)*

ALAKARAN: Gece şafak sökerken ve söktükten sonraki alaca karanlık.

Alakaranda zor tanıyabildim. (Sinop K.)

b) Açık havanın soğukluğu : (*Eğirdir K. , Hısnımansur*)

2. Kuru ve şiddetli soğuk :

Köyden gelinceye kadar ayaz işimi bitirdi (*Çorum, Keskin, Bolu, Çal, Kütahya, Silifke, Konya*)

b) Soğuk : (*Bozüyük K. Isparta K.*)

22 — AYRANKESEN : Sabahleyin güneş doğmadan evvel esen acı rüzğâr. saba (ilkbaharda fazladır.) (*Kuruçay k.*)

— 2 —

(Coğrafya, Geoloğya)

23 — ACAR : Arkalı toprak (*Gaziayintap M.*)

24 — AĞBA : sazlık yer (geçilmesi güç yer) (*Adana k.*)

Bk. Akba, Ahba, Engebe

25 — AĞDIRIK : Tepenin arkasındaki görünmez yerler : *Ağdırığa az kaldı.* (*Mudurnu M.*)

26 — AGIZ : Dağın üzerine (tepesine) yakın olan yerler : *Dağin ağızları* (*Kilkit K.*)

27 — AĞMAÇ : Dağın arkası (*Sögüt k.*)

28 — AĞYATAN : Arazinin çukur yerlerine biriken yağmur suyu; *Adana* (*Oymaklı K.*)

29 — AĞZIKARA : Toprağın yüzünde yağmursuzluktan hasıl olan yarık ve çukurlara biriken su; (*Adana, Oymaklı, Dürtyol K.*)

30 — AKABA : Hafif, yahut dik meyilli avarız.

Bk: *AĞBA, AKABA*

31 — AKAK : Dere, çay, nehir ve sellerin takibettikleri meyilli yol, su akıntısı; *Dörtyol* (*K.*) *Kozan* (*K.*)

Dere ve ırmakların aktığı yer, suyun geçtiği yer, bir ırmağa karışan tabi kol. Yaz, kış kesilmiyen bir metre genişliğinde akar su (*Edirne M.*)

Ovalardaki meyilli çukurlar, yağmur zamanı buralardan akan derecikler (*Gelibolu, Maalkara K.)*

32 — AKANCA : Küçük su akıntısı (*Zonguldak K.*)

33 — AKAR :

Akar su, ırmak, çay (*Zonguldak K.*)

34 — AHAR : *Akar coştu, akarın kenarına gitme* (*Bolvadin Afyon, Konya Ereglisi, Sivrihisar.*)

2. Dere çamaşır yeri (*Bolu, Tavşanlı K.*)

2. Şubat ve bahar rüzgârı: *Her sene Şubat ayı içinde esen kar eriden, kar gideren rüzgâr (Tosya)*

3. Garp rüzgârı: *Ak yel akıtır, kara yel bakıtır (Ayaş K.)*

4. Şimal rüzgârı, poyraz: *Akyel esince insanı dondurur. Çal (Denizli) Şebinkarahisarı.*

7 — ALABULUT : *Havada serpilmiş bulut Kümeleri (Yalvaç K.) Havanın kısmen bulutlu zamanı, beyaz pamuk gibi bulutlar. (Gümüşane)*

Yağmur bulutu ; *(Erzincan K. (Torul K.) Kilkit M.)*

8 — ALAÇA: Yağmurlama: *Hava olaça olacak (Bayramiç M.)*

9 — ALAÇAĞI: Yazın hava yarı bulutlu olduğu zaman (*mezruat sıcaktan haşlanırmış*) *(Devrek K.)*

10 — ALAÇAKIR SU : İlk baharda çözülüp eriyen buzlarla birlikte akan su : *Alaçakır su akıyor. (Hadım K.) konya.*

11 — ALAGİREN : Yarı açık, yarı bulutlu hava (*Tosya K.*)

12 — ALAMADI : Kasırga fırtınası. *Alamadının tozu (Erzincan K.)*

13 — ALAMUK : Tutuk, bulutlu sıcak hava (*Torul k.*).

14 — ALAZDI : Yağmur yahut kar yağarken havanın parlak açması *(mesudiye - Ordu).*

15 — ALABDAN: *Lapa lapa kar yağışı (Mesudiye k.)*

16 — ARAN

1. Sahil, sıcak yer: *Kışın malımız aran yere gider. (Kars M.)*

2. Mutedil. *Bizim köy arandır. (Anadolu ?)*

17 — ARI YELİ: Nisan, Mayıs aylarında şarktan esen bir ruzgâr: *Arı yeli ekine, bostana faydalıdır. (Çömre K. Konya)*

18 — AŞAĞI YEL

1. a) Cenup - garp ruzgârı, lodos (*Tavas K., Denizli)*

2. Cenup (kıble) rüzgârı:

Harmanı aşağı yelde çıkardım .(Bor - Niğde M.)

Bugün aşağı yel esti. (Mucur - Kırşehir)

Aşağı yel nebatata serinlik verir. (Ayaş K., Gümüşhane M.)

19 — AŞAĞI HAVASI: Gün batıdan ruzgâr esişi, gün batının bulutlanması: *Aşağı hava başladı. (Zonğuldak K.)*

20 — AVACUK: Dolu *(Kemaliye - Eğin)*

21 — AYAZ:

1. a) Açık, bulutsuz hava. *(Elâziz M., Bayazit K., Maraş, Kayseri)*

3. Kır, ova, düz arazi: *Alana çıktım, Allahın alanı (İncesu (K.) Antalya, Gölpazarı (K.) Söğüt (K.) Edremit (K.) İzmir (M.)*

4. Daima rüzgâra maruz arazi; - *Mehmet nerede? - karşiki alanda koyunları otlatıyor. (Bolu M.)*

5. Açıklık. saha, meydan (*Çanakkale, Aydın, Ankara, Maraş, Trabzon (K.)*

47 — ALANLIK, ALANNIK: Etrafı dağla çevrilmiş meydanlık. *Vize, Kırca Ali (Bulgaristan)*

48 — ALATA: Uçurum yer, uçurum *(Abana, Evensen köy) Maraş.*

49 — ALAZ: Ormanlık dağlar üzerindeki açıklık yer (*Adana, Toros köyleri*).

50 — ALĞIN: Hızlı akışlı (su, nehir); *böyle alğın sudan geçilmez. su algın akar* (*Nazilli (K.) İnegöl (K.)*

51 — ALGUN: Tepecik. (*Anadolu?*)

52 — ANIRCA: Dağların tepesindeki düz çukurlar. (*Araç K.*)

53 — ANNAÇ: Tepenin meyilli sathı, bayır, yamaç (*Derenin annacındaki tarlada bir çardak kurdum* (*Konya, Bayazıt K*)

54 — ANNAK, ARNAK: Tepelerin sivri yerleri, sırtı, tepebaşı. *Maraş (K.)*

55 — ARAL: Takım dağlar, adalar. (*Bolu (M.) Düzce (M.)*

56 — ARAN: İrtifaı düşük arazidin en basık, düz ve havası fena yeri, münhat yer. (*Bayazıt M.*)

57 — ARDUÇ: Pınar. (*Devrek K.*)

58 — ARGA: Dağın kuz (gölgeli) tarafı. (*Kütahya K.*)

59 — ARGAÇ: Tepenin arka yamacı, yaması. (*Ankara K.*)

ARGEÇ: Tepenin mail satıhlı sırtı: *Davarı argaça vurdu (yatırdı). Çankırı (K.)*

— *Ben koyunumu güttüm güttüm getirdim*
— *Getirdim de bir argeça yatırdım*

[Eski bir türküden] İnönü *(K.)*

60 — ARGIT: Geçit, boğaz, dere. *(Konya K.)*

61 — ARKAÇ:

1. (Dağın) poyraz dokunmıyan kuytu yeri *(İçel K.)*

Tepenin üzerine yakın sırtlar: *erkenden arkaça çıktım. Ankara (K.)*

2. Tepenin vadiye doğru inen tarafı. *(Mersin-Civan yaylağı)*

Dağın düz ve ova olan kısmı. *Adana (K.)*

Aharın suyu bu sene azalmış (Gaziantep, C. A.)

Hayvanların su içtiği yer.

Sular aharda birikmiş; Saruhan (Manisa) Denizli (M.)

35 — AKARCA: Kaplıca; (*Bursa K.*)

36 — AKILGAN: Tepeler üstünde yanyana sıralanan derecikler *Akılgan yer. Kastamonu (M.)*

Dereye iltihak eden ince su kanalları; *Akılganın yanı (Tarsus K.)*

Şiddetli yeğmurlarda akan dereler; *Hasanın tarlasından akılgan akıyor. (Adana K.)*

37 — AKIRGAN:

1. Bir satıhta suların kendi kendine ovaya aktıkları mail cihet.

2. Akıntı, cereyan. *(Kilis, Ankara K.)*

38 — AKKIN: Süratli akan su; *(Muğla K.)*

39 — AKLAĞI: Bir suyun akarken oyduğu yer *(İncesu K.)*

40 — AKLAN

1. İki dağ arasında içinden su akan küçük dere: *Aklandan karşıya geç. (Ceyhan K)*

Ak pınardan gelen aklan hiç kurumaz (Zonguldak K)

2. Pınar ve su mecrası, Yağmur sularının yıprattığı yargılar (*Sultaniye K.*)

Dağ tepelerindeki su birikintileri (*Orta Anadolu*)

3. Su arkı, hendek - çukur. (*Zouguldak K.*)

Birikinti su (*Devrek K.*)

41 — AKLANTI: Meyilli arazide suların aldığı mecra (*Sinop K.*)

42 — AKMA: Tepe ve yarlardaki kaya parçaları (*Çanakkale K.*)

43 — AKMAÇ: Yüksekten akan su, şelâle. *(Taşköprü k.)*

44 — AKNAK: Yağmur sularının arazide açtığı yol. *(Adana k.)*

45 — ALAMA: El ile atılabilecek büyük taş; taş parçası: *Alama attı; Alama gibi taşı attı. Çoban tosuna bir alama vurdu, buynuzunu kırdı.) Gönen (Isparta) Afyon (K.) Kütahya (K.) Tire (K.) Antalya (K.)*

46 — ALAN, ALANĞ:

1. Orman ve tarla içindeki düz ve bitiksiz yer. *Bu gece alanda kaldım; bu tarlanın alanı ne çok (Kastamonu, Samsun, Giresun, Sivas, Adana, Vize, Söğüt).*

2. Dağlarda açık, düz olan yer *(Seyidgazi, Konya, Adana, Bolu, Zargrat (Bulgaristan)*

80 — AYAk: Kaynar su menbaı *(Afyon K.)*

81 — AYNAZ: Bataklık yerlerde içi sazlı küçük eğreti göller; sulu ve çamurlu yerler: *Tarsusun altındaki aynaz denize akıtıldı dünkü yoğmurda bizim tarla aynaz olmuş. (Mersin K)*

82 — AZMA: Irmak vadilerinde su basan çimenlikler: *Azma-çimenini kestiniz mi? (Rize K.)*

83 — AZMAK:

1. Kaynak, kaynaktan taşmış su mecrası, içinde su birikmiş hendek, su birkintisi, ufak göl ayağı, göl, körfez:

Kaynak *(Kırca Ali - Bulgaristan)*

Başsız su *(İzmir K.)*

Su mecrasının oyduğu mahal. *Isparta (K.) Çorlu (M.)*

Yolların üzerinde oyulmuş su birkintileri *(Dörtyol K. Söğüt K.)*

Suyun durduğu sıg kuyu. *(Zonguldak K.)*

Gölleri bir denize veya bir nehire bağlıyan dere *(Garbî Anadolu)*

Su kaynağı ve yağmurdan hasıl olan göl, körfez *(Çanakkale K.)*

2. Islak toprak, sulak çayır, çamurlu yer, bataklık, sazlık, dikenlik:

Her mevsimde toprağı rutubetli bulunan arazi *(Turgutlu K. Manisa)*

Çayırlı, sulak yer *(Nazilli M.)*

Çamurlu yer. (*Rumili*)

Yazın kuruyup kışın sulaklaşan bataklık yer *(Suşehri K. Sivas)*

Otlu, sulu, çukur, bataklık yer. *(Rize K. Kırklareli)*

Bir gözden çıkan suyun yahut bir arkın taşmasile husule gelen bataklık *(Denizli M.)*

İçinde sazlıklar, bataklıklar balunan ve geçilmesine imkân bulunmıyan bataklık *(Muğla K.)*

Dikenlik çukur; çalilik dikenlik *(Silifke K. İçel)*

84 — AZMANLIK: Bataklık: *Azmanlıkta sivrisinekler bereketlendi:* (*Eskişehir, Silifke*)

— 3 —

(Madeniyat)

85 — ACIKİREÇ:

1. Kireç *(Çorum H. B. H. 7)*
2. Alçı (*Çorum*)

Ufak tobrak tümsekleri arasında kalan az bir düzlük. *(Ceyhan K.)*

62 — ARLIK: Çimenlik bayır: *Çocuklar arlığa gitliler. (Bozüyük K.)*

63 — ARMAK: Kaynak, menba: *Soğucak armağı tatlıdır. Gebze (Kocaeli)*

64 — ASAR: Yüksek kaya kütlesi: *Asarda şeytan püri var. Ankara (K.)*

65 — ASAR DORUĞU: Topraktan yükselen taştan doruk (tepe) *Gölpazarı (K.)*

66 — ASKAÇ: Dağın ağaçsız ve düz otlak yeri *(İçel K.)*

67 — ASLIM: Sert, ucu dikenli; kındıralık denilen çayırlık *(Konya K.)*

68 — AŞINTI: İtikâl yeri, ininti *(?)* (bu gibi taşlara "peri bacası, da denilir *(Konya K.)*

69 — AŞIRT: Sırt ve bayırların arkası: *Hasan ağanın tarlası buradan görünmez, aşırta düşer (Adana K.) (Denizli K.)*

70 — AŞIRTMAÇ: Dağ sırtının biraz arkası *(Köycüler K.) (Muğla)*

Sırtın üstünden geçen kestirme yol: *Ali dayının toklusunu köme alıçlanın aşırtmacında kurt parçaladı (Sivrihisar K.)*

71 — AŞIT: Dağların tepesi üzerinden aşılabilecek yer, boyun, iki dere arasındaki sırtımsı yükseklikler *(Samsun M. Konya M.)*

Tavşan aşitta; aşıtı aştı (Beğpazarı K. Ankara)

Bir hailin arkası: *Sürü aşıta gitti, görünmiyor (Mersin - Civan yaylağı*

72 — AŞUT: Dağın öbür cihetine aşılacak mahal *(Ilğaz - Koçhisar)*

73 — ATILAN: Çağlıyan, şilâle (*Sivas*)

74 — ATILĞAN: Çağlıyan, şilâle; *(Havza K.) [Samsun]*

75 — ATLANTI: Sellere dağlardan inerek karışan tabiler; *Kandıra [Kocaeli]*

76 — AT UÇURAN: Dağların dik kısımları *(Saiteli K.) Konya*

77 — AVKIN:

1. Kaynak, menba
2. Dağ sırtlarından çekilen su mecrası; *(Söğüt, Maraş K.)*

78 — AVLUMBAZ: Dağlarda girintili yer. in, mağara *(Akseki K. Antalya)*

79 — AVUK: Dağ ve tepelerdeki dik ve yalçın yer, yalı: *Ahmedin keçisi avuğa inmiş; (Akseki K.)*

kümü ne kadar vururlarsa vursunlar ağdırıklı olmasın (eşegin ağzından) Beypazarı - Ankara)

5 — AĞDIRMAK:

1. Müvazeneyi bozmak; *Katır sağdaki sandığı ağdırmış, hayvan yükünü ağdırıyor, Eşek yükü ağdırdı (Bolu, Bursa, İnegöl, Simav, Mut - İçel, Kilis, Araç - Kastamonu)*

2. Muvazenesi bozulmak: *Teraziyi ağdırdı.*

6 — AĞMAK:

1. Yukarıya doğru yükselmek, süut etmek: *Havaya bulut ağdı, duman ağıyor. Duası göklere ağdı. gönülsüz namaz göklere ağmaz. yükü hayvana ağdıralım. (Mersin K. Adana K. Bolu K. Denizli M.)*

Terazi ağdı. küpe bindi göğe ağdı. yıldız akşamdan doğarsın doğar havada ağarsın. (Burdur M. Çerkeş M. Amasya, Konya M.)

2. Aşağıya doğru süzülmek, sukut etmek: *Gökten bir yıldız ağdı (Eskişehir K. Konya).*

3. Cismin müvazenesi bozulup yukarı veya aşağı doğru eğilmek: *Arabanın oku yukarı doğru ağıyor. kefenin bir tarafı muhakkak ağacak yük ağdı. üzerime o kadar ağma. (Afyon K. Şebinkarahisar K. Nezip G. Antap, Sinop, Kilis, Eskişehir)*

7 — AĞMAN: Terazinin veya yükün ağır tarafı: Ağman taraf. *(Kayseri M. Develi)*

8 — AĞNAMAK:

1. Ağırlığı bir tarafa hücum etmek *(İsparta K.)*

2. Bir yana eğilmek, arkaya dayanmak: *Duvar ağnamış. Zargırat (Karadeniz gazetesi 6. 1. 933)*

9 — AKIRGAN: Cereyan (*Ankara*)

10 — AKKAR: Beyaz ateş (Narı Müteşehhip) (*Safranbolu M.*)

11 — ALAKURU: Şöyle böyle kurumuş, yaş (şey) (*Konya M.*)

12 — ALATAV: Az sıcak (*Antalya M.*)

13 — ALATAVLI: İyice pişmemiş, pişmek üzere olan (yemek) *Çömre (Konya)*

14 — ALAZ ALAZ: Dalga dalga. *Ankara (K.)*

15 — ALAZLAMAK:

1. Aleve tutmak. (*Kuzgun köy - İçel*)

2. Biraz kurumak (*Silifke - Antalya*)

16 — AMASTAŞ: Denk, ağırlıkta beraber (*Boldan K. Denizli*)

3. Kireç kaymağı (?) *Kayseri*

86 — AĞARŞAK: Ev sıvandıktan sonra badana yerine kullanılmakta olan beyaz kireçli toprak *(Uluborlu K.)*

87 — AKLIK: Tebeşir (*Kayseri*)

88 — AKTAŞ: Mermer (*İstanbul* ?)

89 — ALIN TAŞI: Ocağın arkasına konulan kilisli taş (Ekmek taşı da denilir) *Alın taşı iyi kızmış* (*Ankara*)

90 — AŞI: Kırmızı renkli toprak: aşı tarla (*Yozgat K. Konya*)

91 — AŞI TOPRAĞI, AŞI TOPRAK — içinde demir pası bulunan bir cins kırmızı toprak (*Küre, Kastamonu*)

Hizarcıların çizgi çizmek için kullandıkları bir cins kırmızı toprak: *Aşı toprakla ip boyarlar* (*Söğüt K.*)

92 — AŞU: Kiremit renginde bir nevi toprak boya [en ziyade kuyuları boyayarak belli yaparlar] (*Ilgaz K.*)

V – Fizik bilgisi sözleri

–I–

(FİZİK ve MEKANİK)

1 — ABRA:

1. Muvazene farkı, muvazenet: Terazinin ağdıran tarafını denkleştirme (*Kayseri M. Balâ K. Ankara*)

2. Muvazenet, dirhem (*Tosya*)

3. Terazinin düzenini bulmak için hafif tarafa konan dirhem (*Ankara, Sivas, Niğde*)

O terazi abralı imiş.

4. Dara: (*Arbasını almadan tartma, Abrasız birşey olmaz* (*atalar sözü*) (*Adana M.*)

2 — ABRILMAK: Muvazenesi bozulmak, eksilmek (*Vize - Kırklareli*)

3 — AĞDIK:

1. Bir tarafı ağmış vaziyette, eğri: *Yükü ağdık yükletme.* Büyük ağdık; *değirmen ağdık döner (Mut - İçel)*

2. Ağırlığı fazla, sıkletçe fazla: *Vapur ağdık eşya almıyor, (Tekirdağı K.)*

4 — AĞDIRIKLI: Bir tarafı ağmış, müvazenesi bozulmuş; *yü-*

ISTILAH TARAMALARI

Istılah tarama komisyonunun, önce askerlik, idare ve siyaset ıstılahı olabilecek sözleri taramakla işe başlaşladığını geçen sayılarımızda yazmış ve "Elidrâk„ ile "Gök Türkçe„den taranmış sözleri basmıştık.

Bu sayımızda da Doktor Şükrü Beyin "Divanüllûğatittürk„ten taradığı sözleri koyuyoruz.

DİVANİ LÛGAT - et - TÜRK

Brockelmann tarafından neşredilen alfabetik baskıdan

Tarayan : Dil Dr. M. Şükrü

Askerlik, İdare ve Siyaset

Türkçe söz	Manası	Türkçe söz	Manası
Ağduk (*) (Ağdık)	Kim olduğu belli olmayan	Arık (ark)	Irmak, kanal
Ağım	Yükselme, çıkma	Arka	Sırt, yardımcı,
Ağış	Yükseliş, çıkış	Arkalamak	Yardımcı olarak almak, İtimat etmek
Ağlak	Uygunsuz, mahsulsüz (arâzi)	Atış, atım	Endaht
Alp	Yiğit	Atışmak	Endaht müsabakası yapmak
Alpağut	Mücahit, yiğit	Avmak	Çevirmek, ihataetmek
Amaç	Hedef, sapan	Azuk (azık)	Yol yiyeceği
Amaçlık	Hedef mahalli	Azıklı	Yol yiyeceği beraber olan
Anuk (anık)	Hazir	Belgü	İşaret, alâmet
Anımak	Hazır olmak	Bıkın	Cenah (yan)
Anınmak	Hazırlanmak, müceh-hez olmak	Boluş	Fayda, yardım
Anıtmak	Hazırlamak		

(*) Türkçe söz sütunundaki kerre dahilinde gösterilen şekiller bu günkü telefuz şeklindedir.

17 — ANTIK: Kül içinde gömülü, tamamile yanmanuş ateş (*Erzurum M.*)

18 — ARBA: *Bk. Abra*

19 — ARBALAMAK: Bir tarafa eğilmek: *Hayvanın yükü öte tarafa arbalandı* (*Göksün-Maraş*)

20 — ARINMAK: Buğu haline gelmek, tebahhur etmek: *Altını tuttum taş oldu, suya vardım arındı* (*Polatlı K.*)

21 — ARBAZLAMAK: Biraz kurumak (*Silifke M.*)

22 — AVKALAMA: Sarsmak, hırpalamak: *Ali beni avkaladı Şu köpek çocuğu avkaladı, fakat ısırmadı* (*Simav K.*)

23 — AVKMAK:

1. Ezmek:

24 — AVIKMAK: Şu muzur hayvanı avk (*Saray köy K. Denizli*)

2. Ezmek, hırpalamak (*Bürhaniye - İzmir*)

25 — AYAZ:

1. Işık, parıltı: *Lâmba bozulmuş, çok ayaz yapmıyor.*

2. Aydınlık: *Bu gece gidelim, hava ayazdır* (*Gölpazarı K. Bilecik*)

26 — AYLANMAK: Dolanarak dönmek: *Kuş aylanır* (*Rumeli*)

27 — AYNA:

1. Dürbin (*Maraş*)

2. Projektör (*Maraş, Kilis*)

Türkçe söz	Manası
Koşmak	Birleştirmek, tanzim etmek
Köçte-mek	Yağma ettirmek
Kuram[1]	Sıra ile, dereceye göre
Nitik	Malzeme
Ok	Ok, hisse hediye
Orun	Yer, Makam
Orunçak	Depo, anbar
Öç öçüt (ocüt)	İntikam
Öge [2]	Akıllı, tecrübeli
Ötük(öç) (3)	Haber, hikâye
Öznemek	Karşı gelmek, itaatsizlik etmek
Sakaldurak	Kasketin çene altı kayışı
Sart	Tacir
Sımak	Mağlup etmek
Sondamak	Takip etmek
Sonramak	Tehir etmek
Sökmen	Harp safını yaran, (ahramanlığ unvanı olarak)
Sü	Ordu
Sülemek	Mücadele, müchede etmek

Türkçe söz	Manası
Tapug (Tapı)	Hizmet
Tapmak	Hizmet etmek
Tarhan	Kumandan, âmir
Tekîş	Hedef
Tezgi	Hezimet, panik
Tezik	Firarî, kaçak
Tokuş	Harp
Tokuşmak	Harp, müsademe etmek
Tolum	Silâh
Tolumlanmak	Silâhlanmak
Tolumlı	Silâhlı, müsellah
Turuğ (Duruk)	Sığınacak yer (dağlık yerde)
Tutkun (tutgun)	Esir, mahpus
Tutsuk	Vazife, yapılacak iş
Tutsuk - mak	Esir almak
Tutulmak	Esir olmak
Tuturkan	Reis
Tümen[4]	10,000
Tüşlük ödı [5]	Yürüyüşte verilen istirahat zamanı
Tutsuk	Düşman
Ağrak (uğrak)	Hedef
Ulunç [6]	Helezon
Umdu [7]	Talep, arzu

[1] Silsilei meratiple Teklif
[2] Kıdemli »
[3] Rapor Beyanname »
[4] Liva »
[5] Mola Teklif
[6] Yiv »
[7] Arzuhal »

Türkçe söz	Manası
Bulnat - mak	Esir vermek
Bulun	Esir
Büktir	Dağlık yerlerde manialı saha
Çapıtmak	Üzerine atılmak
Çapıtkan	Cellat
Çerkeş - mek	Saf hrp nizamına geçmek
Çerik	Safı harp, vakıt
Çomak	Gürz
Edermek	Aramak, takip etmek
Ediz	Zeminin her kangi bir kabartısı, yüksek
Edizlik	Yükseklik
Eğirmek	Çevirmek, muhasara etmek
Eğirse - mek	Muhasara etmeği istemek
Eğrilmek	Muhasara edilmek
Eğrişmek	Muhasarada yardım etmek
Ekleşmek	Birleşmek
Elen, (alan)	Düz yer, saha
Emeçlemek (amaç	Hedef ittihaz etmek
Erdem	Mertlik, fazilet,gayret
Erdemsiz	Gayretsiz
Erk	Kudret
Evrülmek	İstikametini değiştirmek

Türkçe söz	Manası
Evsemek [1]	Evini görmek istemek
İçikmek	Teslim olmak
İçkin	Affedilen düşman
İkidmek (ikitmek)	Yetiştirmek [2]
İlitmek	Toplamak
İlmek	İltihak etmek
İm	Parola
İş (Eş)	Refik, yoldaş
İşenmek	itimat etmek, havale etmek
İrtemek	İntikam almak için araştırmak
İrteş	Tahkik (etmek), müsademe
İtinmek	Kendi kendini teçhiz etmek
Kaçut (kaçit)	Tâkibat
Karma	Yağma
Keşik	Sıra, Nöbet
Kimsen[3]	Kasketlerdeki madenî işaret
Kınamak	Ceza vermek
Kınatmak	Ceza uerdirmek
Kızgurmak(kızgırmak)	Şiddetle cezalandırmak
Kızgut	Ürkütücü (ağır) ceza
Konum	Karargâh

[1] Sılaya gitmek istemek. Teklif
[2] Talim ve terbiye etmek »
[3] Alameti farika »

Türkçe söz	Manası
Anga	Âdî, değersiz
Ant	Yemin
Aralamak	Tavassut, sulhetmek
Arkış	Kervan, haberci
Arsu	Âdî, değersiz
Artaşmak	Kendi kendine mahv-olmak, ıttıhatsızlık
Artuklamak	Haddini aşmak
Asıg(Ası)	Fayda, kazanç
Asılı	Faydalı
Ayağ (Aya)	Unvan
Azıtmak	Yoldan, baştan çıkarmak
Bilincek	Hırsızın elinde tutulan eşya
Budun	Millet, kavm
Bugra [1]	Hakan unvanı
Bukurmak (Buğurmak)	Fiatı aşağı indirmek
Buşgut	Zanaat çırağı
Buşuğ	Bir sefirin mülâkatı ve sefire verilecek hediye
Çalığ	Hükümdarın tebaaya beyannamesi, kaybolan bir şeyi aramak
Çamguk (Çamgı)	Müfteri
Çatpa	Ceza
Çav	Ses, reiy, şöhret

Türkçe söz	Manası
Çıgan çığay	Fakir
Çın	Hakikat, mutemet adam
Çupan	Muhtar yamağı
Dernek	İçtima
Direnmek	İmtina etmek
Konüldeş (gönüldeş)	Hemfikir
Gönüllemek	Razı olmak, muvafakat et.
Kücemek	Cebren ırza tecavüz et.
Humaru	Miras, mirascılık
İkit	Yalan
İl (el)	Devlet, hakimiyet, halk
İlitmek	Toplamak,
İmlemek	Selâm vermek, göstermek
İmrem	Halk kalabalığı
İnal	Prens
Işlak (İşlek)	Ticaret, ticarethane
Ilımga	Krallık kâtibi
Imga	Haznedar
Kavşut	İki hükümdar arasında yapılan muahede
Ken, kent	Şehir
Keten	Zaruret ihtiyaç
Kib (kip)	Model, nümune
Kıyık [2]	Vadinde durmayış

[1] Asıl manası erkek deve
[2] Vadinde durmiyan (Teklif)

Türkçe söz	Manası
Ülkerçeri	Ordunun muhtelif guruplar halinde bulunuşu
Üzlünmek (üzülmek)	Rabıtası kesilmek [1]
Yafku yabgı) [2]	Hâkandan iki derece aşağı olan mansıp, rütbe
Yağı	Düşman
Yağış [3]	Harp kurbanı
Yağıla - mak	Mücadele etmek
Yamlaş - mak	Çevirme hareketinde yardım etmek
Yamlat - mak	İhata etmek
Yarag (yarak)	Fırsat, (silah mansına da gelir)
Ya 4]	Ferman, emir
Yasmak	Hizmetten affetmek
Yaşuk (yaşık)	Miğfer
Yelimen	Yaygın ordu
Yenmek	Mağlup etmek
Yetmek (yedmek)	Sevketmek
Yetüt, yetrüm	Muavin kıtaat
Yezek	Pişdar, müfreze
Yizek	Öncü süvari, süvari müfrezesi
Yumuş	Vazife
Yumuşci	Hizmetçi, vazifedar

[1] İstirahatı kaybetmek Teklif
[2 Müşür - Ferik „
[3] Şehit „

Türkçe söz	Manası
Açıg(Açı) Ağı Ağıçı [5]	İhsan, hediye, refah İpek, hazine Haznedar,
Ağılık	Hazine yeri
Agış	Yükselme, çıkma
Ağışmak	Yükselmede yarış etmek
Ağıtmak	Yükseltmek
Akı	Cömert, fedakâr
Akıllık	Cömertlik
Ahlamak	İhtikar etmek, fazla faiz almak
Aksakal	İhtiyar, kıdemli
Aktar- mak [6]	Devirmek
Ala	Alaca, gizli düşünce, sadakatsız
Alığ (Alı) (Alık)	Fena
Alıkmak	Fenalaşmak, mahvolmak
Alım	Borç
Alımcı	Alacaklı, dayin
Alınmak	Bir matlubu kendi hesabına tarhetmek
Alışmak	Bir matlubun tarhında yardım etmek
Alkış	Taktir, tebcil etmek
Alsamak	Satın almak istemek
Amurt- mak	Teskin etmek
Amrak	Sakin, sulcu

[4] Buyrultu Teklif
[5] Maliye memuru „
[6] Devrü teslim etmek „

Türkçe söz	Manası
Yerdeş (Yonak)	Hemşeri İttiham
Yonag	
Yonamak	İttiham etmek
Yönet-mek	İftira etmek
Yuğruş [1]	Hakandan sonraki en yüksek unvan, Vezir
Yumuş	Vazife, hizmet
Yumuşçu	Hizmet sahibi, vazifedar
Yurtug (Yurtuk) (Yuzuk) yudug	Hükümdarın maiyeti
	Başkası yerine ceza görmek
Yüdmek	Üzerine almak teahhüt etmek
Yügünç	Dua, hükümdara arzı tazimat ediş
Yüğürgen	Mektup, haber getiren (2)

[1] Başvekil Teklif

[2] Müvezzi „

Türkçe söz	Manası
Koldaş	Meslektaş
Konuk	İkametgâh
Konuk-luk	Misafirhane
Köçrüm	Muhaceret
Kömçü	Hazine
Koni(könü)	Âdil
Konüt-mek	İcrayı adalet etmek
Körünç	Tarassut eden gözcü
Oka	Kefalet
Ornamak	(İnsan) tavattün etmek, (eşya) yerleşmek
Ornat-mak [2]	Kendi yerine (başkasını) oturtmak
Orun	Yer, makam
Orunç	Rüşvet
Öğe [3]	Akıllı tecrübeli adam
Ökünç	Nedamet
Ölütçi	Katil, öldüren
Öğütle-mek	İhtar etmek
Örük	İkamet
Ötük [4]	Haber, hikâye
Özlük	Şahsî servet, mal, mülk
Özne-mek	Karşı gelmek itaatsizlik etmek
Seyiş	Kefalet
Sonda-mak	Takip etmek
Sonramak	Tehir etmek
Tabış	Karşılıklı itimat
Tanuk (Tanık)	Şahit
Tanukluk	Şehadet
Tanmak	İnkâr etmek
Tapı	Hizmet
Tapıcı	Hizmet eden
Tap:lı	Hizmeti, vazifesi olan
Tapmak	Hizmet etmek
Ter	Hizmet' ücret, ter
Tuğra	İmza, mühür
Tutruk	Vasiyetname
Tutug (Tutuk)	Rehin
Tünek	Hapisane
Ugru	Gizli, hırs
Ugrula-mak	Müsait zamanda yapmak hırsızlık etmek, çalmak
Umducu [5]	Ricacı
Uyuk	Yol gösteren levha
Vergi (Verim) birim	Borç
(Verimci) birimci	Borçlu
Yanut	Mukabele
Yas	Zarar
Yasmak	Hizmetten afetmek
Yarsımak	Nefret uyandırmak
Yarşı	Hissedar
Yatıkmak	Yabancılaşmak
yadımak	

[2] Kendi yerine başkasını tayin ettirmek Teklif
[3] Baş, reis »
[4] Beyanname, Rapor »
[5] Eshabı masalih »

AHMET HAŞİM'in Dil Kurultayı İçin BİR MEKTUBU

« Kardeşim Ruşen,

" Bir zamandanberi hasta olduğumu biliyorsun. Henüz tamamen geçmiyen bu rahatsızlığım yüzünden ayın 26 sında toplanacak Dil Kurultayında hazır bulunamayacağıma müteessifim. Büyük Gazi'nin meydana getirdiği inkılâpların altın zincirinde ehemmiyetli halkalardan biri, bence, bu" türkçenin türkçeleştirilmesi ve rejenere edilmesi „ vakası olacak. Onun için inkılâbın küşat gününde bir çok zekâlar arasında konuşulacak fikirleri bizzat dinleyebilmekten mahrum kalacaklar arasında bulunduğuma mahzunum.

" Bir asırdan beri verilen bir çok perişan emeklere rağmen yazi dilimiz hâlâ münevverin verdiği fikir seviyesi hizasında değildir. Arap ve acem kelimelerinden aldığı zenginlik aldatıcıdır. Aynı mefhum için, beyhude yere üç dört müradifle yükselen bu lisanda zamanımıza mahsus bir çok esas fikirlerin henuz kelimeşi yoktur. Orta kıymette bir fransızca sayfayı bile tercümeye yetmiyen bu yabancı kelime kalabalığı, lisanın bünyesinde sadece bir yığın tufeylîdir. Bu itibarla yazı türkçesi haşerelerin için için kemirdiği mustarip bir çama benzer. Temenni edilir ki muhterem heyet bu asîl ağacı gizli yaralarından kurtarsın ve taze filizlerin fışkırmasına yol açsın. Eksikleri doldurmak için çalışırken, lisanın yeşil ve bâkir membalarına ve halk lehçelerinin renkli tabakalarına gitmek fikri ne mükemmeldir! Asırlar geçtiği halde Türk arapça ve acemceden aldığı kelimeleri rahat ve doğru olarak telaffuz etmeği beceremiyor. Türk dehasına yabancılığı bununla da anlaşılan bu iki lisanın bundan böyle de türkçe için bir servet

AHMET HAŞİM

Sönen Büyük Türk Şairi Dil Kurultayını Nasıl Karşılamıştı?

Türk edebiyatının son elli yıl içinde kazandığı en yüksek şairlerden biri de Ahmet Haşimdi. Derin ve içli bir sezgi ile edebiyatımıza sembolistliğin gerçek yüzünü getiren, garplı türkçe şairliği - kendinden evel sembolistliğe üzenenler gibi - bir boya ve süs maskarası olmaktan kurtaran odur.

Haşimin içinde yanan şairlik ışığı, onu zamanın yıkıcı akışı önünde nasıl sarsılmaz bir ulu ağaç kökü gibi yüksek ve ayakta tutmuşsa, beyninin içindeki sezgi kuvveti de, onu kendisinin kullanmaya fırsat bulamadığı öz türkçenin güzelliğine, temizliğine öyle erdirmişti.

Şimdi topraklara karışan bu büyük şairin adını sızı ile, acı ile, içten bir özleyişle anar ve kutlularken, "Türk Dili" onun binbir angısı içinden şunu seçti:

Birinci Türk Dili Kurultayının açılmasına yakın günlerde hasta döşeğinde bulunan Haşim, T. D. T. C. nin Umumî Kâtibi Ruşen Eşref Beye aşağıdaki mektubu göndermişti:

" Bugünkü medeniyetin temellerini taşıyan mefhumların kelimesi bulunmadıkça ve yahut bulunan kelimelerin manası halk için karanlık kaldıkça içtimaî ve siyasî mürebbilerin vazifesi çetin olacaktır. Fikirlerine emin mahfazalar bulunmıyan cemiyetler düşünce kabiliyetini büsbütün kaybetmekte gecikmezler. „

İşte, aziz kardeşim Ruşen, bir hasta eliyle yazdığım bu zayif satırlar meseleye alâkamı ve öyle tarihî bir toplantıda bulunamamak acısının bende ne büyük olduğunu sana anlatacaklardır. Gözlerinden öperim aziz kardeşim. „

Ahmet HAŞİM

Türk Dili inkilâbı üzerine bu kadar canlı bir sevgi ile titriyen büyük şairin o dilin gelişmesini görmeden, o dille olgunluğunun en tatlı şiirlerini bestelemeden topraklara karışması ne yazık oldu!

" Türk Dili „ , Haşimin yüksek ve sevgili adını anarken, onun bir daha geri dönmemek üzere sönüp gitmesinden dolayı türk şiirini, türk edebiyatını, türk düşünce ve bilgisini de taziye ederiz.

membaı teşkil edebileceğine nasıl inanabiliriz ki, bugün bizzat araplar ve acemler kendi dillerinin yeni fikir ihtiyaçlarına göre fukaralığını tehvine çare bulmak için çabalayıp duruyorlar.

"Kahire'de ve Tahran'da şimdi hâd birer lisan meselesi var. Avrupa harsının büyük yolları üzerinde yürümeğe başlıyan bütün inkılâpçı milletlerde hemen her şeyden evel lisanı mükemmelleştirmek gayreti sıtmalı bir büyük faaliyet manzarası arzediyor: Yazı dili bizimki gibi konuşma dilinden ayrı olan Çin bile yazı dilini mandarenler elinden kurtarmak, konuşma diline yaklaştırmak, halk için anlaşılır yapmak ve asrımıza mahsus mefhumları ifadeye muktedir bir alet haline getirmek maksadiyle, o dünyada emsali bulunmıyan eski muhtsşem edebiyatı ile alâkasını kesmekten çekinmemiştir. Eski edebiyatı tadanlar öyle bir sarhoşluğa düşerlermiş ki artık hiç bir yeniliği istemezlermiş. İnkılâp uğrunda eski edebiyatı reddetmek mecburiyeti işte bundan ileri geliyor. İri cüsseli lâgar Çinin bile kımıldadığı bir işte Mustafa Kemalin Türkiyesi elini bağlayıp nasıl daha fazla hareketsiz durabilirdi?

"Mükemmel olmadığı için mütemadiyen mükemmel olmak çarelerini arıyan ve bunun için, her gün, herkesin elinde yeni bir istihaleye giren yazı türkçesi, büyük çölün gezici kumlarını andırır: Dün burada bir tepe varken bu sabah aynı yerde bir uçurum peyda olduğu görülür; lisanın bu kımıldanışı yüzündendir ki edebiyatta dünkü büyük (ehliyet) bugünün maskarasıdır ve bugünün en şımarık genci, yarının piri fânisidir. Kelimeler, cümleler, sırça şişeler gibi, hemen çatlayıp kırılıveriyor ve taşıdıkları mananın giranbaha seyyalesini topraklara akıtıp hediye ediyor. İşte bu yüzdendir ki zekânın mahsullerini bizde idhara imkân yoktur, ve onun içindir ki fikir ekonomisinde bu derece fakiriz. Mektubumu bitirmek için vaktiyle bir kitabımda lisandan bahsederken yazdığım birkaç cümleyi, affına mağruren naklediyorum:

gönderilen ve Şemsettin Saminin eski Osmanlı lugatinden alınan on beş kelimenin neşri tavsiye edildi. Kariler de bu kelimelerin ya gazeteye, yahut Ankaraya Türkçe mukabillerini göndermeğe davet olundu. Ankarada Dil Cemiyeti Merkezi teklif edilen mukabiller arasında katî bir intihap ameliyesi yapacaktır. Bu suretle gelecek yaza kadar münevver sınıfın muavenetiyle dilde en ziyade müstamel 1500 kadar Arap ve Acem kelimelerinin mukabilleri bulunacağı ümit ediliyor.

Millet, bu kelime bulma ve yaratma işine şevk ve heyecanla iştirâk etmektedir. İşi tesri maksadiyle sarf edilen bu üç aylık gayretten başka Anadolunun ve Türk Trakyasının her tarafında kollar vücude getirilmiş vs bunlar muhtelif yerlerde müstamel halis Türkçe sözler ve tabirler derlemekle tavzif olunmuştur. Bu kol mektep hocalarından, memurlardan ve lisan meraklılarından mürekkep olup müsmir bir surette çalışmakta ve en uzak köyleri, köçebe kulubeleri dolaşarak Türk dilinin eski varllklarını toplamaktadırlar. Bu kollar muntazam bir silsilei meratibe tabi olup topladıkları malzemeyi derece derece Ankaraya kadar sevk ederler. Beş aydanberi çalışıyor ve derleme işinin netayicini Ankaraya bildirmiş bulunuyorlar: Bunlar bittabi ilk neticelerdir. Maarif Vekili bu netice lerin şayan dikkat derecede zengin olduğunu beyan etmiştir. Anlaşıldığına göre lisana 6000 yeni kelime girecektir ki bu da ilk netice sayılır.

Bu sıralarda Başvekil İsmet Paşa gazetelere her gün tamamen yarının lisaniyle yazılmış ve ciddî bir mevzudan bâhis hiç olmazsa bir makale neşretmelerini tavsiye etmiştir. Yani muharrir, kaleminin ucuna gelen arap ve acem kelmelerini bir tarafa atarak Türkçe mukabillerini kullanacaktır. Bu, ancak bir heveskârın yapacağı iş olmaklak beraber muharrirler için bir disiplin ve kariler için bir ders teşkil etmek itibariyle esaslı bir iştir.

Dilin tensikindeki şayan dikkat cihet, bu lüzumun yazının değişmesinden hasıl olmasıdır. Yani bu, keyfî bir hareket değil lâtin alfabesinin gayrikabili içtinap bir zarurettir. Filhakika Arap alfabesinin, yerine lâtin alfabesi kaim olur olmaz lâtin alfabesinin istimal edilmekte olan arapça sözlere kat'iyen uymadığı görüldü. Buna mukabil halis türkçe kelimeler mükemmel bir surette yazılıyordu. Şark musikisinin zengin çeyrek perdeleri garp musikisine idhal edilemiyeceği gibi latinleştirilmiş yeni yazıya Osmanlı lisanının dolambaclarını, inhiraflarını, Arapça ve Acemceye

NEŞRİYAT ÂLEMİNDE

Türkiyede Dil Hareketleri ve Ecnebi Matbuatı

Türkiyede dil hareketi, memleket içinde olduğu kadar, başka yerlerde de alâka uyandırmıştır. Bilgi dünyasında düzgün davranır büyük memleketlerin ciddî matbuatı, Türkiyedeki dil hareketini benzeri görülmedik bir büyük inkılâp olarak karşılamışlardır. Bunlara örnek olarak İgiliz gazetelerinden Manchester Guardian gazetesiyle Dundee Evening Telegraf gazetesinin bir maalde olarak İstanbul muhabirlerinden alıp yazdıkları yazının tercümesiyle, bir Alman gazetesinin dil hareketimiz hakkındaki makalesini aşağıya alıyoruz.

Bu yazılar biraz eskidir. Okuyunca anlaşılacağı gibi bunlardan biri karşılıklar anketi ilk açıldığı zamanlarda, öteki de daha evelce yazılmıştır. Bununla beraber, dil hareketimizin Avrupada bıraktığı ilk izleri gösteren bu yazıları, tarihî bir hatıra olarak, aşağıya alıyoruz:

İki İngiliz gazetesinin görüşü

YENİ TÜRK DİLİ

Arap ve Acem şekillerinden kurtulmuş yeni Türk Dilinin, Maarif Vekilinin riyaseti altında Ankarada toplanan Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından kuruluşu bir adım daha attı. Millete yeni ve halis Türkçeden mürekkep bir lügat hazırlamak ve artık istihfafkâr bir surette " Osmanlıca „ denilen dili bir köşeye atmak ve ya müzeye koymak hususundaki karar ittihaz edileli altı ay oluyor. Filhakika " Osmanlı „ dili artık Pedagoji noktai nazarından ölü lisanlar arasına dahil oldu. Bu yeni " ölü lisan „ malumatfuruşluk meraklıları tarafından İstanbul Darülfünununda Latince ile birlikte tahsil edilebilir. O, sert ve mücadeleyi seven Türk Cümhuriyetine yakışmayan " kanı karışık „ bir ifade vasıtası, bir saray "arabesk„ i sıfatiyle mahkûm edilmiş bulunuyor.

Fakat bu dilin filen istimalden sakıt olması, yerine vasî ve yeni bir lügat getirilmesine mütevakkıftır. İşte şimdi hararetle başarılmağa çalışılan iş de budur. Gazetelere her gün Ankaradan

lar zamanlarındaki yüksek üslûpta yazı dilinin yarıdan fazlasının arap ve fars kelimelerden mürekkep bulunmuş olduğunu söylemek, mufrit bir iddia teşkil edemez. Fazla olarak bu yabancı kelimeler Arapların ve Acemlerin konuşma dillerinden bile uzak ve ayrı kalmıştı. Vaktiyle büyük Fredirik zamanında Alman lisanındaki Fransız ifadeleri ancak şehir ahalisinin yüksek tabakaları tarafından anlaşılabildiği gibi Osmanlı imperatorluğunun yazı ve edebiyat dilini de Türk halkı pek az anlıyordu. Bugün İstanbulda bir Alman profösörünün şu macerası güle güle anlatılmaktadır: Alman alimi bir hamala hitaben; Arapçalı yüksek Osmanlı lisaniyle: "Haşepten mamul olan bu eşyayı duşu iktidarına alıp tedrisaneye isal eyle! „ dediği vakıt, hamal, camide Arapça okunan Kurandan olduğu gibi bu sözlerden de bir şey anlamamış ve kendisiyle konuşan zatin Arapça dua ettiği zanniyle cevap olarak «amin» demiştir.

Her nekadar süslü püslü cümlelerle sahifeler doldurmakta bulunmuş olan resmî Osmanlı lisanının artık zamanı geçmiş isede bugün münevver fikirlerin ve gazete muharrirlerinin istimal etmekte bulunduğu lisanda Arapça ve Acemce ifadelerin vüsati henüz pek büyüktür. Bundan dolayidir ki bugünkü Türkiyede cahil ahalinin büyük bir kısmı millet mekteplerinde yeni yazı ile okumıya muvaffak olmuş bulunduğu halde vâsi halk tabakaları sadece yazılmış kitapları bile okuyup anlayamamaktadır. Bunun neticesi olarak lisanın yabancı lûğatlerden temizlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Bugünkü Türk dilinin ihtiva ettiği lûğatlerin mecmuu (35) ila (40) bin olmak üzere tahmin edilmektedir. Türk diline Fransız lisanında olduğu gibi teknik bir elastikiyet bahşedebilmek için takriben daha 50,000 lûğate ihtiyaç vardır. (Malum olduğu veçhile Alman ve İngiliz dilleri bu hususta ehemmiyetli derecede daha zengindirler.) Atılacak ecnebi lüğatlerin yerlerine başka lûğatler ikame etmek pek müşkül değildir. Bilâkis, ecnebi sözlerin mukabilleri bugün bile mevcuttur. Türk dili, bu yüzden vaktiyle Alman lisanının Fransızca ifadelerden temizlendiği zamankinden daha büyük bir fakre uğramıyacaktır. Türkiyenin Garplılaşması, hariçte tahsil gören teknik mutehassısların, mimarların, tabiblerin, ekseriyetle hususî notlarını okudukları memleketin lisanı ile yapmalarını intaç etmiştir. Buda anadillerinin bu hususstaki maksatlarını ifaya kâdir bulunmadığı zannından ileri gelmektedir.

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin şimdiye kadar olan mesaisine bakılırsa, Türk Dilinin tevsii mes'elesinin halli mümkün görünmek-

göre tahavvüllerini tatbik etmek imkânsızdır. Yeni yazının sedaları ancak eski Türkçenin daha sert ve daha dik sedalarına uyarlar. Harflerin değişmesi lugatin değişmesi mecburiyetini doğurdu.

Görülüyorki yeni usulün tatbikinde gösterilen isticalin sebebi münhasıran lisan davasına aittir. Fakat bundan başka millî dili, müttehit bir milli hars aleti olmak üzere birleştirme arzusu da vardır. Milletin, Osmanlıca konuşan bir münevver sıfatiyle Osmanlıca konuşanlara hayretle bakan ve kendisi Türk Lehçesi konuşan bir kitleye ayrılması artık istenmiyor. Hakikat şudurki münevver sınıflar ilk defa olarak Türkçeyi öğrenecek ve onu, halkdan öğrenecektir, Dil ıslahının manası budur.

Bir Alman Gazetesinin düşüncesi

Türkiyede Dil Islahatı

Yeni Türkiyenin şimdiye kadar hars sahasındaki büyük ıslahat göze görünebilmekte idi. " Fes „in kaldırılması, lâtin harflerinin kabulü ve kuranın türkçeye tercümesi gibi icraat, bu arada zikredilebilir. Pek ehemmiyetli olan ve harice adeta yeni bir inkilap tesiri yapan bu ıslahat, millî türk kurtuluşu hareketinin kahrımanı ve bu günkü Türk Cümhuriyetinin Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin teşebbüs ve irşadatından neşet etmiştir. Şimdi de tekrar Gazinin teşviki üzerine Türk dilinin yeni bir şekle konulması için vasi mikyasta bir hars ıslahatına teşebbüs olundu. Bu yeni teşebbüsün tesirleri mesela kadınların çarşaflarını atmaları gibi heman göze çarpacak değildir. Bunun semereleri zamana görülecektir. Bununla beraber bu sahadaki icraatın tesiri arap harflerinin lâtinleştirilmesi gibi büyük içtimaî icraatın tesirinden daha az olmayıcaktır.

Türk dilinin tetkiki için Gazinin himayesi altında olarak bir cemiyet teşekkül etmiştir. Yeni cemiyet, Dolmabağçe Sarayında bir kurultay aktetmiş ve saray büyük olmasına ramen tamamen dolmuştu. Cemiyetin toplanmalarında evvela türk dilinin metodik bir surette tevsiine ve hakiki Millî bir Türk Dilinin esas kaidelerinin tespitine çalışılmaktadır.

Türk dilinin tam millî bir surette ıslahını icap eden en mühim sebep, türk lisanının diger medenî milletler lisanlarında görülmemiş bir mikyasta yabancı lûgatlerle dolmuş bulunmasıdır. Son sultan-

eserler meyanında evellemirde « Osmanlıcadan Türkçeye bir karşılıklar kılavuzu» zikredilmelidir. Bu yeni lûğatın tertibindeki gaye Osmanlı zamanında parlak bir mevki ihraz eden münevver fikirlilerin kalemlerine bugün de pek kolay gelen arapça ve acemce kelimeler yerine temiz Türk lûğatleri ikame etmektir.

Türk dilinin renesansı ugrundaki bu ciddî gayretler, kurtulmuş şark milletlerinin güneşin mümkün olduğu taktirde garpten doğmasını arzu ettikleri bir zamanda, ölçüsüz bir surette garplılaşmak devresinin artık geçmiş olduğuna bir delil teşkil etmektedir.

Yeni doğan şark milliyeçiligi, eski hurriyetini hazırlamağa başlamakta ve kendisiyle garp medeniyeti arasında fikri bir (sen tez) bulmağa gittikçe daha büyük bir şiddetle çalışmaktadır.

tedir. Eski kitaplardan ve halk dilinden derlenen sözler, lûgatlerde mevcut Türkçe kelimelerle birleşerek 80,000 lûgatten mürekkep ve daha şimdiden ihtiyaca hemen hemen kâfi denilecek gibi bir serveti toplayabilmiştir. Türk menşeinden neş'et ettiklerinde hiç süphe olmayan bu yeni lûgatler bu günkü Türk diline kolaylıkla ilhak edilebileceklerdir. Bu münasebetle Sumer diline ait arkeolojik eserler, lisanların mukayesesi suretiyle araştırılmakta ve meselâ eski bir Türk lehçesine mensup (Osegati) diline ait bin senelik lûgat kitapları tetebbu edilerek kaybolmuş Türk sözleri yeniden keşfedilmektedir. (Müsteşrık Münihli Hommel'in fikrine göre, Sumer dili bir Türk dilidir.) aynı zamanda sami Hinduavrupa lisanları teşrih edilmekte ve meselâ Hitit gibi ulu lisanlar, vaktiyle Türkçeden aldıkları lûgatlere kadar tahrir ve tetebbu olunmaktadır. Artık bilinmemekte bulunan bu lûgatlerin Türkçe oldukları haklı bir surette iddia edilmektedir. Nisbeten daha eski bulunan İbrani dilinin Filistinde, Nevyork ve galiçyada canlandırılabildiği düşünülürse, bu eski Türk dili şervetlerinin tekrar Türkleştirilerek canlandırılmasına imkânsızlık gözü ile bakılamıyacağı meydana çıkar,

Bu lisan ıslahatının bidayette muhalifleri de tabii eksik degildi. Bazı münakkitlerin fikrine göre, Türk dilinin temizlenmesi, ve zenginleşmesi, Arap mıntakalarının artık ayrılmış bulunmalarının neticesi olarek tabii bir evolusiyona terk edilebilirdi. Halk tarafından anlaşılmaz bir lisan ile meramı ifade etmeyi kendilerince bir sınıf imtiyazı gibi telâkki etmiş bulunan muhafazakârlar, bu milli arzu ve ğayretleri takbih etmekten ve istikbalde istimal etmeleri lâzım gelen bu « köylü lisanı » aleyhinde bir propağanda yapmaktan da çekinmediler. Fakat (aktivist) ler Gazi rejiminde her zaman olduğu gibi, bu kere dahi galebe ettiler. İlk Türk Dili Tetkik kongresinin ayaklandırmış olduğu bu yeni Türk hars ıslahatı artık ilerlemektedir. Cemiyet buraya kadar sayılan vazifeler haricinde olarak daha büyük bir mesai prugramı hazırlamıştır. Bu meyanda ve bilhassa sırf bir Türk grameri ve yeni latin harfleriyle yezılmış vasi bir lûğat hazırlamak vazifesi de mevcuddur. Fransızcadan seçmeksizin alınmış pek çok ecnebi fen ıstılahlarının Türkleştirilmesi de mutasavverdir. Bu gibi fennî ıstılahlar sırf Türkçe mukabilleri bulunamadığı taktirde, ancak latin ve eski Yunan menşeleri esas ittihaz edilmek suretiyle Türkleştirilecektir.«Türk Dili Tetkik Cemiyeti » nin dikkati mahsusasıyle hazırlanmakta bulunan yardımcı

termektedir. Bu öz destanın Türklerin bugünkü vasıfları ile pek sıkı bir benzerlik gösterdiği âşikârdır.

Bununla beraber bu menkıbede anlatılan vakalar, zamanımızdan 5000 yıl önce geçmiştir ve bu vakalar uydurma değildir, gerçekten olmuş şeylerdir. Bu vakalar Hazreti İbrahimin Uruh'tan Sümer memleketine hücum ettiği zamanda olmuştur. İbrahimin babası olan Tarah, Gılgamış'ın cenerallerinden biridir. Bunlar da gösterir ki menkıbe tarihî şahıslara ve tarihî zamanlara aittir. Hikâye uzun müddet ağızdan ağıza rivayet halinde yaşamıştır. Elimizdeki tabletler miylattan 7 asır eveline aittir ve ağızlarda yaşıyan ananenin yazıya geçirilmişidir.

Rudolf Steiner, bu hikâyenin tahlilinden insanların ilk ölçü, sayı ve ağırlık fikirlerini bu zamanda edindiklerini meydana koymuştur.

Gılgamış Hikâyesinin Metni

Hikâyenin okunabilmiş kısmının tercümesi şudur:

Sevgi Kıralla Halkı Birleştiriyor

Avcı, hayvanlar için kurduğu kapanın yanına geldi. Kapan boştu ve kasnağı kırılmıştı; kızdı, tepindi ve döğündü; fakat ertesi günü vaziyet gene aynı idi. Kıral "Gılgamış„ a gitti, şikâyet etti:

— Kıral Gılgamış, dedi, kapanı bozmuşlar. Hiç kimsenin karşı duramadığı yabanî, güçlü çoban bunu yapmış olmalıdır. Kıral, bize yardıma koş.

Kıral güldü ve dedi:

— Aşk ilâhesi Istanrının mabedine git. İnsana "benlik„ veren ve insanın adını söyliyen, işte bu ilâhedir. Beraberine bir rahibe ve bir de "mabet esiri„ al. Rahibe ovadaki çobana görününce, çoban onu sevecektir. O vakıt, zayıf kuvvetli olacaktır.

Avcı gitti ve kıralın dediği gibi yaptı. Rahibeyi arkasına taktı. Rahibe güzelliğini gösterdi. Şehri tanımıyan, çöllerde yaşıyan "yabanî„ bu güzel kıza baktı. Güzellik onu sarmıştı. Kızı mabede kadar takip etti ve böylece ilk defa bir şehre girdi. Artık hiç bir kimse, vahşî hayvanı kapandan azat edemedi ve çukurdan kurtaramadı. Yabanî şehirde yerleşti. Kıralın huzuruna girdi. Kırala baktı ve dedi:

— Kıral, beni ne için çağırttın? Kıral, senin neyin olmamı istiyorsun?

GILGAMIŞ HİKÂYESİ

5000 Yıllık Bir Türk Efsanesi

Geçen sayımızda Cemiyetçe yapılan ziyaretlerden bahsederken, Alman yazıcı ve terbiyecilerinden Dr. Valter Johannes Stien'in yıl başına doğru Ankaraya gelişini anmış, bu değerli Alman bilgininin bize beş bin yıl önce Mezopotamyada Sümer ölkesinde hükûm süren Uruhların hükümdarı Gılgamışa ait bir menkabenin metnini getirdiğini yazmıştık.

Bu çok eski ve çok değerli Türk efsanesi hakkında Alman bilgininin düşünceleri ile efsanenin okunabilen kısmı hakkında o zaman " Hakimiyeti Milliye „ de neşredilen yazıları ve bu menkabenin gösterdiği edebî varlık hakkında gene " Hakimiyeti Milliye „ de çıkan bir makaleyi aşağıya alıyoruz :

Gılgamış Hikâyesi için Dr. Stein ne diyor ?

Gılgamış hikâyesi, cenubi Babilonya'da Uruh'ların bükümdarı olan Gılgamış'ın maceralarını anlatır destani bir şiirdir. Bu hikâye kıral Asurbanipal'in kütüphanesinde bulunan mihî yazı ile yazılmış on iki tablet üzerinde bulunmuştur. Bu tabletler şimdi Londrada British museum'dadır. Tabletlerin bazı yerleri bozulmuş olduğu için hikâyenin karanlık ve belirsiz kalan yerleri vardır. En eksik olan kısmı, Gılgamış'ın - mekıbede Şumbaba adı verilen - bir dev ile döğüşmesi hikâyesidir. Bu eksik tablet, geçen yaz yapılan hafriyat esnasında bulunmuş ve şimdi Oxford darülfünununda tercümesine çalışılmakta bulunulmuştur.

Bu destan, insanlığın en derin ve en eski menkıbelerinden biridir : Bilinebilen en eski mersiye, ölümün en asrî anlaşılışına uyar bir şikâyet bu menkibelerin içindedir. İnsanların kültürce inkişafı nazariyesinin mucidi olan Alman terbiyecisi Rudolf Steiner, bu Gılgamış menkıbesini derin bir surette tefsir ve iyzah etmiştir. Bu tyzah tarzı henüz kitap şeklinde çıkmamış, nutuklarda ve konferanslarda anlatılmıştır.

Bu iyzahlar Sümerlerin insanların kaynağına başka milletlerin hepsinden daha yakın olduğunu, onların dilleri bütün başka dillerden daha öz olduğunu. Türklerin bu Sümerlerden türediğini, bu bakımdan Gılgamış Türklerin millî bir destanı sayılabileceğini gös-

olarak kuvvetlidirler. Onları kim yenebilir? Onlar, beraber olarak sağlamdırlar. Onları kim sarsabilir? Bu iki kuvvet, her ikisi beraber olduklarında tek bir kuvvettirler. Onları kim tekrar ikiye bölebilir? Onların ne yaptıklarını öğrenmek istermisin?

O halde dinle. Bunu, tarih bilir, efsane güzelleştirir. Fakat kim hakikatten daha güzel bir şey söyliyebilecektir. O halde ezelî olan hakikati dinle:

Kıralın düşmanları vardı. Çünkü o, çok iyi idi. Hakikatte o çok şey istediği için, halk inliyordu. Onun o kadar çok tekliflerini herkes gayretle başarmağa mecburdu. Önceden çöl olan yerde şehir yükseldi. Halkın gene şikâyeti işitildi: Bizi niçin eziyorlar, diye. Halk bağırıyordu: "Kıral Gılgamış, bize yeniden huzur ver; bizi rahat bırak, diye...

Kıral gürledi:

— Ebediyyen uyumak mı istiyorsunuz? Artık hiç mi uyanmak istemiyorsunuz?

Bunun üzerine halk sükûnete geldi. Anladı ve dedi:

— Gördünüz ya, o ne yaparsa, ne dilerse bizim içindir. Biz onun tarafını tutmalıyız. Ondan daha büyük, ondan daha iyi olmak güçtür. Zahmetli gelen onun haklı teklifleri değil, bizim gevşekliğimizdir.

Ve kıral Gılgamış engelleri yeniyor, güçlükler üzerine hüküm sürüyor. Bu aralık düşmanlar homurdaniyorlar; şehre hücum ediyorlar, mabetlere saldırıyorlar, İlâhenin ve bütün rahiplerin heykelkellerini gaspediyorlar. Gılgamışın onlara karşı cidali, halkın şuurlanması cidalidir. Gılgamış galip geliyor. [1]

... Sedr tekesinde oturan dev Şambaba'yı Gılgamış yendi yere devirdi. Kıralın bu savaşta çok defa cesareti kırılıyordu. Bu esnada dostu ona gayret verirdi. Bazan dostu korkuya kendini kaptırırdı. Kıral ona cesaret verirdi. Daima biri diğerinden daha kuvvetlidir. Her biri ötekisi için cesaret verici ve kalp yapıcısıdır. Kim halktan ve kıraldan daha kuvvetli olabilecektir. Burada Yabanî, halkın timsalidir.

---

[1] Metnin burasında bir boşluk vardır. Birkaç ay evel bulunmuş olup Oxford'da tercüme edilmekte olan metinden bu boşluk tamamlanabilecektir. Bu metin yakında neşredilecektir.

Kıral cevap verdi:

— Tekrar hayvanlarına dön ve kendini bul.

Yabani gitti, gene sürüye kavuştu. Fakat sürü, artık onu tanımadı. Sürüyü ona bağlıyan şey, artık yok olmuştu. Aşkın ona öğrettiği şey, hayvanları ondan kaçırdı. Artık bundan sonra, onun arkadaşı insandı; tabiat değil. Uzun saçlı ve gür sakallı vahşi adam derin bir acı duydu; kırala lânet okudu. Derhal şehre koştu ve onu savaşa davet etti. Kılıç kılıca karşı şakladı. Kılıçlar kırıldı. Vücut vücuda geldiler. Biribirleriyle boğuştular. Yabani gökten düşmüş bir taş gibi idi. Yüzü bir ilah yüzü gibi parlıyarak, kıralın üstüne yürüdü ve onu kendisine doğru çekerek sıktı. Gılgamış güldü ve dedi:

— Adam, zahmetin boşunadır. Kuvvetli olan benim kalbimdir. Vücudüm ise daha kuvvetlidir.

Gılgamış'ın Annesi onları barıştırdı. O, âkil bir kadındı; rüyaları da yormayı bilirdi. Oğlu rüya yormasını ondan öğrenmişti. Anne:

— Bu adam, dedi, bir rüyadır. O, gecedeu geldi. Onu yanına al.

Bunun üzerine kıral, onu kendisine doğru çekti. Yabanî rüya gördü, kıral o rüyanın tâbirini söyledi. Bunü ona annesi öğretti. Bu suretle kıral ve dostu, ikisi beraber hareket ettiler ve devleti de ikisi beraber kurdular. Kendi aralarında birbirlerine değil, fakat her ikisinin halka muhabbeti onları birleştirdi. Biri geçmişin derinliğine bakıyor, öbürü şimdinin dileğini biliyor. Her ikisi devleti kuruyorlar. Birisinin rüyasına giren ilk geçmişin manası, ötekisi için şimdiki vakıaya ileten mahmuz oluyor. Bir millet kalkınıyor, bir millet kendi kendisini ve geçmişini tanıyor; kendi hususî varlığını yaşıyor ve istikbale tesir icra ediyor.

Bu iki dost, kıral ve halktan gelmiş adam, beraber oldukarı müddetçe kuvvetlidirler. Kim, onları ayırmak istiyecek?

Halkla Kıral Birleşince Medeniyet Doğuyor

Uyanıkken veya uykuda şekiller çizen ve bir kıralın muhakemesini işliyen kuvvetten ziyade ne bağlıyabilir.

Böylece sümer medeniyeti denilen büyük kültür inkişaf etti; bütün dünyaya yayıldı; muzafferce bütün dünyayı dolaştı. Artık kültür taşıyan herkes onun oğulları olacaktır. O, ilk defa olarak şimdi oluştadır, ilk defa olarak şimdi çıkıştadır.

İki kalp onu taşıyor: Bir rehber ve bir halk.. Onlar beraber

elinde olduğu halde dünya yüzüne çıktı. Halkının hayatını kurtarmıştı.

Hemen geriye Uruh'a doğru yollandı. Güneşle beraber gitmişti. Güneşle beraber, güneşin doğduğu yerdeki gündüze döndü. Surların yapılmamış, halkının surları bırakmış olduğunu gördüğü zaman yüreği sızladı. Mamafih o, halkı mecbur etti. Hiç hayat ekmeği, hiç hayat suyu yoktu. Bir yılan her şeyi çalmıştı. Bununla beraber o, onu icbar etti. Yabani'ye kavuştu. Dost, ölü dost da ona kavuştu :

— Söyle dostum, ölüler yaşıyor mu ?

Yabanî :

— Onlar yaşıyorlar, dedi, fakat otur da ağla. Arz ölümün kanunudur.

Gılkamış haykırdı :

— Dost, toprak oluyor, böcekler vücudü âdî bir kumaş gibi yiyorlar. Arz bu senin kanunundur.

Menkibenin Sonu

Bu hikâye, tarihin anlattığı hikâyedir. Bütün gayretlerin ömrü bir gündür.

Böyle olmakla beraber Gılkamış uyanık kaldı.

Dostu Halk uyanık durdukça kuvvetini kaybetmemişti.

İşitiyor musun, dostum Halk ?

Ölüm Karşısında İki Dost

Yabanî ölüyor. Gılgamış buna inanmıyor. Dünya onu "öldü„ diye ilân ediyor. O, ölmez bir varlıktır. Kim "halk öldü" diye iddia edebilir? Yabanî ölmez Yabani yaşıyor. Siz buna "ölüm„ adını veriyorsunuz, ben buna koşmak isterim. Gılgamış, gece ve ölüm araşından geçiyor:

— Yolu biliyormusunuz? Benimle geliyormusunuz. Dönmek mi istiyorsunuz? Yüreğiniz mi titriyor?.

Kim Gılgamışın arkadaşı olmak istiyorsa scndelememelidir, felce tutulmamalıdır, sayıklamamalıdır. Onun yolu gayeye gider. Güneşin arkasından uzaklara ve batıya gider, o...

O, güneşin indiği yerde dostunu tekrar bulacaktır. Göğün toprağa değdiği yerde, diri ölüyü bulacaktır. Bütün köklerden bütün cehennemlerden toprakların ve denizlerin dev akreplerinin üstünden geçti gitti, o.. Garpte Utnapistim'i buldu, O, bir âkildir. O, büyük tufandan arta kalmıştır. Duydunuz mu? Yarı arzı basan tufanı biliyormusunuz? Âkil, ölüm ve hayat hakkında hüküm verebiliyordu. O, içinde halkların ölmedikleri asırlara, tufandan önceki zamana bakıyordu. O, oturduğu dağdan Gılgamışa baktı.

— Kimsin, ne arıyorsun?

— Ben biraderimi arıyorum. Onun öldüğünümü söylüyorsunuz. Söyle: ölüler yaşar mı, ölüler..,

Âkil Utnapistim ona cevap verdi:

— Ölüm demek uyanmak demektir. Bunu anlamak, ölüm padişahlığını kendi gözleriyle görmek istiyen çok uyanık olmalıdır. herkesten fazla uyanık..

Altı gün ve altı gece. Kıral uyanık durdu; fakat altıncıda uyuya kaldı. Halk onu terketmişti, onun için o da kuvvetini kayb.tmişti. Halktan şehrin surlari istenmişti. Surlar yükselmişti!

— O gitti, diyorlardı. Artık uykuya varabiliriz.

Halkın bu hali onun kuvvetini kesiyor. Halkı ile beraber olmayan şef nedir? Bununla beraber şef gene hedefe varıyor.

Utnapistim'in karısı, ona ekmek verdi: Yedi: Hayat ekmeği, ve hayat suyu....

— Bunleri al, sana kuvvetini iade eder.

Artık o, denizlerin dibine daldı; hayat ağacının kökünü yakaladı. Kök onun elini deşti, geçti. Kuvvetini kaybediyor, halkın öldüğünü zannediyor.. O gene hayat kökünü bırakmadı, onu söktü,

Bunun tarihî delilleri arasına Gılğamış hikâyesi bir de lisan ve edebiyat delili ilâve etmiş oluyor.

***

Hikâyenin yazılı şekli milâttan 700 yıl öncesine ait imiş. Fakat bu hikâyenin binlerle yıl ağızlarda dolaştığı anlaşılıyor. Hikâye yazılırken üslûpça ne kadar süslenirse süslensin, aslının ağızlardaki varlığı bozulmamıştır.

Bu hikâyeyi, içindeki fikir ve hayallerin delâlet ettiği medeniyet seviyesi bakımından gözden geçirelim:

Hikâye, bir avcunun kırala şikâyetiyle başlıyor: Av tutmak için kurulan tuzakları kırmışlar. Bunu yapan da - hikâyedeki kelimeleri kullanarak söylüyelim: -

«Hiç kimsenin karşı duramadığı yabanî, güçlü çoban»

İmiş. Biraz aşağıda bunun "halk„ timsali olduğunu da gene hikâye bize söylüyor. "Halk„ fikrini - hem de hükûmdar fikrine karşı - böyle bir sembol ile canlandırmak, yerleşmiş, eski bir cemiyet inanının varlığını gösterir.

İptidaî bir kabilenin gözönünde kendi şefi, ilâhî bir kudrete malik olan, el dokundurulmaz, mukaddes bir varlık vardır. Adetâ „insandan yüksek" bir şeydir. Eski tarih, hükûmdarlarını allah tanıyan, yahut allah tarafından gönderilmiş sayan milletlerin menkıbeleriyle doludur. Cemişt, Nemrut, Firavun gibi hükûmdarlar allah diye tanılmıştı. İbranî ve Araplar, yenilik yapan, başa gelen devlet adamlarını peygamber sayarlardı. Orta çağlarda bile Avrupada papaların yanılmazlığı inanı, Mısırda bir Fatımî hükümdarının Allahlık davasına kalkınması, bu iptidailiğin bir devamıdır.

İnsanlık, daha bin yıl önçe bile, böyle masallara kanar ve gönlünü bağlarken, bir de bundan beş bin yıl önce hükûmdar ile halkı karşılıklı iki varlık gibi göz önüne alan ve bunları birleştiği zaman refah, medeniyet, mamuriyet doğacağını bilen bir milleti göz önüne almalı.

Böyle bir sembo kurmak kuvvetini bulan bir milletin medeniyette nekadar ileri gitmiş, fikri nekadar keskinleşmiş, hayali nekadar genişlemiş olduğunu tasavvur ediniz!

***

Hükûmdar sarayının önünde:

„ *Hiç kimsenin karşı duramadığı yabanî, güçlü çoban* "

Diye tanılan halk için, hükûmdarın gün görmüş, düş yormasını öğrenmiş annesi ne diyor, bakınız:

Gılgamış hikâyesi
ve
Gösterdiği edebî varlık

Bu hikâyenin neşrinden sonra "Hakimiyeti Milliye" de bunun gösterdiği edebî varlık hakkında da şu makale çıkmıştır:

Gılgamış hikâyesi için gazetemizde yazılan yazı okudunuz mu?

Beş bin yıl eskiden kalma olan bu hikâyenin yazılışı, anlatılışı günümüzün edebî görüşüne ne kadar yakın olduğuna dikkat ettiniz mi ?

Hikâye, Mezopotamyada yerleşmiş olan eski Sümerlerin bir hükûmdarının hikâyesidir. Tarihçiler, bunun hükûmet sürdüğü zamanı, Hazreti İbrahim devrinden evele koyuyorlar. Hattâ Hazreti İbrahimin büyük babası, bunun ordu kumandanlarından biri olduğunu söylüyorlar.

Bu kadar eski bir zaman göz önüne alınınca insan, nasıl bir edebiyat, nasıl bir hayal düşünebilir ?

Bugün Afrika ortalarında, Avusturalyanın merkezinde, Pampalarda yaşayan kabileleri görüyoruz. Bunlarda fikir ne kadar dar, hayal ne kadar fakir, duygu ne kadar mahdut.. Beşten fazla sayı bilmiyen, kendisiyle totem edindiği hayvan arasında bir ayrılık düşünemiyen, baba şefkati, evlât sevgisi gibi en basit sayılan duygularda bile çok geri kalan bu insanlar, iptidaîliğin birer numunesidir.

İlk bakışta insan, bundan elli altmış asır önce yaşamış büyük dedelerimizin bu türlü iptidaî mahlûklar olduğuna hükmedecek gibi olur. Avrupanın bugün medeniyetine o kadar güvenen milletlerinden hangi birinin böyle beş altı bin yıllık değil, bin, bin beş yüz yıllık geçmişine bakılırsa, bu medeniyetin öyle derin ve köklü bir geçmişi olmadığı görülür. Bu kadar eski zamanlarda bu günkü medeniyetin değil, en eski medeniyet dive sunulan Yunan ve Roma medeniyetlerinin bile yerlerinde yeller eserdi.

Daha Avrupada değil, medeniyette o kadar eksikliği ileri sürülen Mısırda, Hintte, Çinde bile iptidaî insanlar yaşadığı eski bir devirde yer yüzüne ilk medeniyet ışığını getirenlerin Türkler olduğu bugün artık ortaya konmuş bir hakikattir.

Ya şu sözlere ne dersiniz ?

" *O halde dinle: Bunu tarih bilir, efsane güzelleştirir. Fakat kim hakikatten daha güzel bir şey söyliyebilir? Ezelî olan hakikati dinle!* „

Bunlar sanki yeni yazılmış kadar taze ve canlı bir yüksek edebiyatın doğurabileceği sözlere benzemiyor mu ?

* *

Hikâyenin başka tarafları da hep bu fikri kuvvetlendirmektdir. Halkın ağır vergilerden şikâyeti hükümdarın yenileşme namına cevap verişi, halkın buna kanarak medeniyeti yapışı, halâ bugün cemiyet içinde yeniden yeniye filizlenen fikirleri ifade etmiyormu? Ölüm hakkındaki son parça da ayrıca tahlile değer, çok ileri, çok derin bir görüş anlatmıyor mu ?

Okurlarımızı sıkmamak için, bunlardan ayrı parçalar almıyalım. Yalnız halk ile şef birleşince neler olduğunu gösteren şu yazıyı da görelim ki bugün kendi yaşayışımız üzerine biz_ söylemiş olsak gene böyle söyleyeceğimiz iyice belirsin :

"Biri, geçmişin derinliğine bakan, öbürü bu günün dileğini bilen bu iki varlık, birlikte devlet kurdular. Birisinin rüyasına giren ilk geçmişin manası, ötekisi için şimdiyi ilerleten bir mahmuz oluyor. Bir millet kalkınıyor, bir millet kendi kendisini tanıyor, geçmişini anlıyor, kendi varlığını seziyor ve geleceğe hüküm sürüyor.„

Halkın içinden doğan irade, bir büyük şef tarafından idare edilince milletçe kalkınmanın nasıl kolaylaştığını gösteren bu satırlar, kelime kelime, bugün de tekrarlanamaz mı ?

Gılgamış hikâyesi, Türk tarihinin eskiliğini, Türk milletinin medeniyetteki birinciliğini ve üstünlüğünü gösterdiği kadar, edebî tekâmülünün de eskiliğine delâlet eden çok değerli bir vesiykadır.

İbrahim Necmi

„ — *Bu adam bir rüyadır. O geceden geldi. Onu yanına al.*"

Bu hayali bulmak için bir kafa nekadar işlenmiş olmalı? Bugün bile bir eskimo, bir patagon, bi kafiri, yahut bir maori kafasında böyle bir hayal doğabilir mi? Böyle bir hayalin benzerlerini bulmak için, medeniyetin en geniş açılma devirlerine kadar gelmelidir.

Geceden, yani karanlıktan doğan bir rüya gibi bir adam, halkı temsil ediyor. Hükümdarın yüreği şafkatle, başı zekâ ile dolu annesi bunu sezerek onunla birleşmesini oğluna nasihat ediyor. Bu Eflatunun «Cümhuriyet» kitabından, yahut Montesquieu' nun «kanunların ruhu» eserinden alınmış bir menkibedir dense kimse aksini iddia edemez.

Bir de bunun beş bin yıl önce Babilonya'da Sümer Türklerinin ağzında doğduğunu düşünelim!

" "

İş bu kadarla da kalmıyor. Dağlarda dolaşan hayvanlardan başka kimse ile sevişmiyen yabanî çobanı, yani halkı elde etmek, şehire sokmak, medeniyete sınaştırmak istiyen hükümdarın bulduğu çareye bakınız:

"*—Aşk ilâhisinin mabedine git. İnsana benlik veren, insanın adını söyleyen odur. Yanına bir "aşk rahibesi" al. O ovadaki çobana görününce, çoban onu sevecektir. O vakit zayıf, kuvvetli olacaktır.*„

Sevgiye karşı bu inanış ne ince, ne manalı bir hayaldir. "Halkı yalnız sevgi ve inan şefine bağlar. „ fikri ne güzel, ne canlı bir yolda bu satırlarda gösteriliyor.

Böyle bir hayali kuran, böyle yüksek bir fikre el koyan bir millet, sevgisi hayvan çiftleşmesinden ayırt edilmiyen iptidaî insan kömelerinden ne kadar ayrı, ne kadar uzak olmak gerektir.

Halk ile şefini sevgi bağı ile birleştiren menkıbe bu birleşmeden doğan kuvveti de çok canlı olarak gösterir.

" *Bu iki dost, biri hükümdar, öteki halk adamı, birlikte oldukça güçlüdürler. Onları kim ayırabilir?*

" *Onlar, birlikte olarak, kuvvetlidir : Onları kim yenebilir?*

" *Onlar, birlikte olarak, sağlamdır : Onları kim sarsabilir?*

" *Onlar, birlikte olarak, tek bir kuvvettir: Onları kim ikiye bölebilir?*„

Şu ifadeleri, bugün bir şiir diye ileriye sürsek inanılmıyacak neresi bulunabilir?

Sans oublier la difficulté ni l'ampleur de cette tâche, le Comité central est résolu à travailler de toutes ses forces conformément aux principes qui lui ont été désignés.

La réalisation de ce travail de très grande et vaste portée dépend de l'assistance et de l'intérêt que la nation tout entière lui portera. Nous avons la certitude qu'une collaboration dans ce sens de tous les Turcs, citadins ou paysans, assurera à cette entreprise les résultats les plus grands, le succès le plus brillant.

Le fait que Son Excellence Gazi Mustafa Kemal, qui nous donne sans cesse la force, le courage, la confiance. les idées nécessaires pour vaincre les difficultés les plus ardues et les obstacles les plus sévères, se trouve à la tête de l'entreprise qui consiste à ressusciter la langue turque, le fait qu'il nous guide de sa haute compétence et de son haut appui constitue pour nous le gage le plus sûr du succès.

Les premières rèunions du Comité Central

La première réunion du comité central eut lieu le 30 octobre 1932 sous la présidence de Celâl Sahir Bey, le président et le secrétaire général se touvant à Istanbul.

A la réunion du 3 novembre, le comité désigna les personnalités suivantes à la présidence des différentes sections de travail:

Section	*de Linguistique et de Philologie*	:	*Hamit Zübeyr Bey*
„	*d'Etymologie*	:	*Hasan Ali* „
„	*de la Grammaire et de la Syntaxe*	:	*Ahmet Cevat* „
„	*de Lexicologie et de Terminologie*	:	*Celal Sahir* „
„	*de la Recherche des mots*	:	*Ragıp Hulûsi* „
„	*des Publications*	:	*İbrahim Necmi* „

Les réunions suivantes furent consacrées à l'organisation générale des travaux.

Les camarades furent priés de soumettre sous forme de rapports leur vues sur la méthode de travail en général. Plusieurs réunions furent consacrées à l'examen du rapport d'Ahmet Cevat Bey.

Prenant en considération la nécessité d'organiser avant tout le travail de recherche des mots, le comité central a jugé utile de créer, à côté des comités centraux provinciaux prévus dans les statuts, des comités de recherche dans chaque province, et le réglement concernant ces comités, présidés par les gouverneurs et englobant les comités centraux provinciaux, réglement préparé par le ministère de l'instruction publique, a été examiné au cours des rénuions tenues sous la présidence de Reşit Galip Bey, ministre

Fransızca kısmı

La Société pour l'Etude de la Langue turque

Le premier cycle de travaux après le premier Congrès

Nous avons déjà parlé des travaux accomplis par la Société pour l'Etude de la Langue turque avant le premier Congrès. Nous donnons ici un aperçu de l'activité et des décisions principales de la Société pendant la période qui commence à la fin du congrès et finit le 30 novembre 1932.

La première proclamation de la Société

La Société a décidé le 17 octobre 1932 de publier la proclamation ci-bas:

Le premier Congrès de la langue turque a décidé de réaliser les travaux essentiels suivants, et en a chargé le comité central de la Société pour l'Etude de la Langue Turque:

1 — Faire de la Langue turque un instrument complet de notre culture nationale,

Donner à la langue turque une perfection qui lui permettra de répondre aux besoins créés par notre civilisation moderne;

2 — Pour cela, exclure de la langue écrite actuelle les éléments demeurés étrangers à la langue turque,

Supprimer, ainsi que l'exige un régime démocratique, la dualité linguistique qui sépare le peuple des intellectuels,

Créer une langue nationale dont les éléments de base sont essentiellement turcs;

3 — Pour réaliser cette entreprise: A) rechercher les documents écrits, les éléments linguistiques détenus par le peuple, et au moyen d'un vaste assemblage d'éléments élaborer *un grand vocabulaire turc*,

Élaborer, d'autre part, un *dictionnaire turc* renfermant les idiomes turcs,

Former la syntaxe et la grammaire turques en définissant les lois qui régissent notre langue écrite;

B) demeurer, en réalisant ce but, attaché au turc le plus suave et e plus harmonieux.

Les travaux de la Section de Linguistique et de Philologie

La Section de Linguistique et de Philologie travaille à l'exécution de son programme d'un an et demi. Les divers membres de la section ont chacun assumé un travail qu'ils poursuivent activemeht:

1 — Le docteur Rahmeti Bey, qui a assumé l'impression nouvelle du *Kudatku-Bilik*, a reçu les reproductions photographiques de l'exemplaire se trouvant en Egypte. Il estime, pour que le travail de réimpression soit parfait, qu'il est indispensable de disposer d'une copie photographique de l'exemplaire qui se trouve à Fergana. D'après le Docteur Rahmeti bey, la traduction de Radolf et sa transcription sont si mauvaises qu'elles ne sauraient constituer une base au travail entrepris. Lors du séjour à Ankara des savants Soviétiques, il a été décidé de collaborer en vue de la publication du *Kudatku - Bilik*.

2 — La traduction allemande de la légende turque de *Manas*, qui appartient aux Kara-Kirghizes, est traduit en turc de Turquie par les soins de l'Institut de Turquisme. Abdül Kadir bey, membre de la section, collabore aux travaux de l'Institut.

3 — Le Docteur Şükrü bey poursuit la traduction du traité de *Phonétique turque* de Bergstresser, et la présentera dans quelques semaines au Comité central de la Société.

4 — L'étude d'İbrahim Osman bey sur les *Divisions de la Linguistique* a été examinée par le Comité Central et paraîtra dans notre *Bulletin*.

5 — Le *Traité général de Phonétique* adopté du français par Ragip Hulûsi bey et la traduction faite par Ahmet Cevat bey de l'ouvrage de Vendryes sur *le Langage* sont sur le point d'être donnés à l'impression.

6 — Abdül Kadir bey, directeur-adjoint des Musées nationaux, s'occupe actuellement de l'étude de la traduction du Coran qui est au Musée des œuvres turques et islamiques anciennes, et qui contient un grand nombre de vieux mots et termes turcs.

7 — La Commission de Recherches terminologiques composée de Hâmit Zübeyr, Hasan Ali, le Dr. Şükrü et Abdül Kadir bey a publié jusqu'ici cinq brochures. La sixième est en voie d'impression. La nomenclature des *Termes botaniques turcs* élaborée par Hamit Zübeyr Bey, ouvrage de 300 pages contenant quinze cents termes et noms, a été présentée au ministère de l'instruction publique.

de l'instruction publique et président honoraire de la Société.

Le programme des recherches et les instructions élaborées à cet effet par Hamit Zübeyr Bey furent distribuées à toutes les provinces.

Les publications de la Société

Le comité décida d'autre part la publiction d'un *Bulletin* contenant des études sur les problémes linguistiques, et qui devrait paraître non pas à des dates déterminées, mais toutes les fois que la matière serait suffisante.

Les dossiers appartenant à la commission linguistique, et qui se trouvaient au ministère de l'instruction publique, furent transférés à la Société.

Les bureaux occupés par la Société dans l'immeuble de l'Evkaf étant trop exigus, elle a été transférée le 21 novembre 1932 à l'immeuble précedemment occupé par le Club d'Anatolie, et mis à sa disposition grâce à la bienveillance de son Président d'Honneur, Son Excellence Gazi Mustafa Kemal.

Les termes se rapportant à la physique et à la mécanique sont prêts, Les termes chimiques n'ont pas encore été déterminés en entier.

6éme Division: Biologie:

Sont prêtes: la terminologie botanique, agronomique, la classification botanique etc.

Pour ce qui est des sciences médicales, les termes de A à M sont déterminés et en voie d'impression.

7ème Division: Sciences Psychologiques:

Cette division, collaborant avec la division des Sciences philosophiques, a achevé son travail consistant à déterminer les termes se rattachant à son domaine.

8ème Division: Histoire:

Cette division, formée bien plus tard que les autres, n'a pas encore achevé son travail.

9ème Division: Sciences sociales:

La groupe chargé des termes juridiques a atteint la lettre M. Le groupe économique composé de six "pelotons„ a achevé d'élaborer les terminologies suivantes: finances, économie théorique, banque, assurances et statistique.

10ème Division: Linguistique:

Les termes se rapportant à la linguistique, à la philologie et la littérature sont prêts, mais n'ont pas encore été soumis à la Section.

11ème Division: Esthétique et Beaux-Arts:

Cette division, formée tardivement, n'a préparé qu'une partie des termes et mots se rapportant au théatre et à la musique.

12ème Division: Sports, chasse, jeux:

Sont complets: athlétisme, escrisme, équitation, lutte.

13ème Division: Art militaire :

Des spécialistes militaires travaillent à la détermination des mots et termes se rapportant à l'art militaire. Les listes préparées seront communiquées bientôt au Comité central.

14ème Division: Terminologie administrative:

Cette Division travaille sous la forme d'une commission composée d'un représentant de chaque ministère. Elle a déjà déterminé et adopté environ 200 termes.

15ème Division: Voies et transports:

Est prête, la terminologie des: matériel, réglementation routière, chemins de fer, ponts de pierre et de bois, béton armé, résistance, traction, etc.

Les travaux de la Section d'Etymologie

1 — La Section poursuit son étude comparative des rapports entre la langue turque et les langues sémitiques, et prépare actuellement un dictionnaire étymologique de la langue arabe considérée du point de vue de ces rapports. Elle publie d'autre part, à ce sujet, dans la partie turque de présent numéro, une étude de Naim Hazım bey, membre de la Section, sur *le Turc dans la langue arabe.*

2 — La section poursuit également le travail de comparaison et de confrontation des différents idiomes turcs avec les autres langues, qu'exige la préparation du dictionnaire des *Recherches sur la Langue-mère.*

3 — La section prépare d'autre part une traduction abrégée de 'ouvrage de R. Thurneyen, *Die Etymologie*, et de *l'Essai de Sémantique* de Réral.

Les travaux de la Section de Lexicologie et de Terminologie

Le sous-comité de Lexicologie attend pour poursuivre ses travaux consistant à élaborer son *Vocabulaire turc* complet d'être en mesure de disposer d'un nombre suffisant de mots et termes recueillis par les sections de recherches en activité dans le pays tout entier.

Quant au sous- comité de Terminologie, il est subdivisé en seize divisions, et les travaux de celles-ci peuvent être résumées comme suit :

1ère Division : Sciences philosophiques:

Cette division collabore avec la division des Sciences psychologiques. L'une et l'autre ont achevé la nomenclature des termes qui appartiennent à leurs domaines.

2ème Division : Sciences mathématiques:

Les termes géométriques, d'arithmétique, algébriques, trigonométriques, de comptabilité commerciale, de topographie sont entièrement fixés. Ils a été procédé à l'impression des termes d'arithmétique, dè géométrie et d'algèbre.

3ème Division : Astronomie :

Tous les termes se rapportant à l'astronomie et à la cosmographie ont été déterminés et imprimés.

4 ème Division : Géologie:

Les termes géologiques et météorologiques ont été tous déterminés, mais l'ensemble du travail n'a pas encore été présenté à la section.

5ème Division : Sciences physiques:

Les travaux de la Section de Publications

L'activité de cette section depuis le début de l'année 1933 peut se résumer comme suit :

1 — *Bulletin.* — Le premier numéro du *Bulletin*, dont la publication avait été retardée pour des raisons indépendantes de la volonté de la Section, a paru sous la forme d'un volume de 200 pages.

Ce premier numéro a contenu un exposé des buts du *Bulletin*, les statuts et le programme des travaux de la Société, le règlement sur les organisations "extérieures", le plan d'organisation et de travail des sections de Lexicologie et Terminologie, de Linguistique et Philologie et des Publications, les résumés des rapports sur les quatre premiers mois d'activité de la Société, etc., plus une partie réservée à Samih Rıfat bey. Le *Bulletin* comporte depuis ce premier numéro une *partie française.*

2 — *Les quotidiens et l'enquête sur la langue.* — La partie réservée par les quotidiens aux problèmes linguistiques a été supprimée pour quelque temps afin de mettre cette même place à la disposition des lecteurs répondant à l'*enquête* ouverte sur les *équivalents turcs* des mots étrangers en usage dans notre parler actuel. La section a pris les dispositions voulues pour que les quotidiens, dès la fin de l'enquête, reviennent aux problèmes linguistiques d'une façon plus étendue et plus *pratique.* Il a été décidé de constituer à İstanbul où les journaux sont les plus nombreux et aussi les plus hésitants en matière d'évolution linguistique, un groupe composé de camarades s'occupant de la presse et de les charger de s'intéresser de plus près aux problèmes linguistiques.

3 — *La section et la presse* — La section suit avec intérêt les publications de la presse sur les problèmes linguistiques. Le premier numéro du présent *Bulletin* contenait une réplique d'Ahmet Cevat Bey à l'article d'un publiciste hellène. Les publications élogieuses faites par plusieurs journaux étrangers sur la réforme linguistique turque seront reproduites dans le *Bulletin.*

4 — *L'Enquête* — La section s'est activement occupée d'élaborer les listes relatives à l'Enquête, et d'assurer la publication de ses résultats par les journaux, par l'agence d'Anatolie ainsi que leur radiodiffusion.

Les listes prêtes à être publiées sont au nombre de 92, et les mots arabes et persans contenus dans ces listes et dont les équivalents sont recherchés ont atteint le chiffre de 1190.

16ème Division: Technique et métiers:

Cette division, qui a été formée la dernière, et dont le travail est très considérable, a commencé à déterminer les termes et mots se rapportant à plus de vingt branches de la technique et des métiers. Sont déjà prêts: automobilisme, électrotechnique, chimie industrielle, industrie minière, urbanisme, outils, arts manuels.

L'achèvement d'une partie du travail en un délai assez court après une étude minutieuse des listes comprenant plusieurs dizaines de milliers de mots dit l'effort très considérable qui a été fourni par toutes les divisions. On espère que toutes les listes seront ainsi achevéees au bout de trois mois.

L'impression des listes prêtes avance lentement malgré tous les efforts. Si elle est achevée à temps pour distribuer les listes aux spécialistes et aux instituteurs, il sera possible d'examiner au cours de cet hiver les réponses reçues. Ces réponses exigent elles-mêmes un classement très minutieux.

Les travaux de la Section de la Recherche des Mots

Tous les mots recueillis jusqu'ici ont été classés par divisions de 1000 à 2000 mots et plus.

Le matériel amassé jusqu'ici est considérable au point d'inspirer une juste fierté à la Société. La méthode appliquée dans l'examen des fiches ne permettant pas d'en examiner plus de cent par jour et à supposer d'autre part que le total des fiches, pour le moment, n'atteindra que cent mille, il faudrait un travail discontinu de trois ans pour achever leur examen et leur classification. Cette constatation a amené la section à modifier sa méthode de travail en adoptant celle qui avait été prévue précedemment dans son programme.

D'autre part, le professeur Şerafettin Bey, d'İstanbul, a présenté à la section ses listes de mots turcs pris dans les ouvrages de Mevlana, accompagnés des textes persans dans lesquels ils se trouvent. Ce travail, qui est de très grande valeur, paraîtra dans le *Bulletin*.

Şakir Bey a préparé un relevé des manuscrits turcs les plus importants des bibliothèques de Bursa. Ce travail sera examiné par la section des Lettres, d'Histoire et de Linguistique de la Maison du peuple de Bursa qui constitue la section de la Société dans cette ville.

Velet Çelebi Bey, membre de la section, a recueilli 4119 mots dans de vieux exemplaires du Coran, dans le *Hurşitname*, le *Lûgati Kesteli*, la légende de *Köroğlu* et quelques autres ouvrages anciens.

Ahmet Haşim

Comment le grand poète turc disparu avait accueilli le Congrès de la Langue turque

Ahmet Haşim était l'un des plus grands poètes turcs de ces cinquante dernières années. C'est lui qui introduisit dans notre littérature le symbolisme qu'il avait pénétré mieux que quiconque grâce à sa sensibilité, et sauva la « poésie en turc occidentalisé » du caractère factice dont ses devanciers l'avaient affligée.

C'est cette même sensibilité d'écrivain qui fit qu'il découvrit toute la beauté, toute la séduction du turc *pur et vrai*, dont le sort ne lui a malheureusement pas permis de se servir.

Le *Türk Dili*, en rendant au poète disparu l'hommage de son admiration et de son émotion, a tenu à choisir pour la publier, parmi tout ce que Haşim a laissé à la postérité et à ses amis, parmi tous les souvenirs dont sa chère mémoire est entourée, une lettre que Haşim, malade, alité, écrivit à Ruşen Eşref bey, secrétaire général de la Société pour l'Etude de la Langue turque. Voici cette lettre :

Ruşen, mon frère,

Tu sais que je suis souffrant depuis quelque temps. Je regrette de ne pouvoir assister, en raison de ma maladie qui continue encore, au congrès de la Langue turque qui se tiendra et le 26 du mois. La turquisation et la régénération de la langue turque constituera selon moi l'un des plus prêcieux anneaux de la chaine d'or des révolutions réalisées par le grand Gazi. C'est pourquoi je suis triste de me trouver parmi ceux qui seront privés de la joie d'écouter les idées échangées entre de nombreuse intelligences le jour du commencement de la révolution.

Malgré les efforts épars qui ont été faits depuis un siècle, notre langue écrite n'est pas encore montée jusqu'au niveau atteint par les intellectuels. La richesse qu'elle a empruntée à l'arabe et au person est trompeuse. Cette foule de mots étrangers, qui ne permettent même pas de traduire une page de français de valeur moyenne, n'est qu'une masse de parasites dans l'organisme de la langue.

5 — *La diffusion des mots turcs* — La *propagation des mots turcs*, qui est un des objectifs essentiels de la section, est poursuivie de deux manières :

L'une consiste à lutter contre toute vélleité d'exprimer au moyen de mots arabes et persans toute idée, toute notion pour lesquelles il existe déjà des termes turcs appropriés;

La seconde consiste à propager l'emploi des équivalents, à mesure qu'ils sont déterminés, des mots abstraits et des termes qui n'ont pas actuellement d'équivalents.

T. DİL KURUMU KÜTÜPHANESİ İSTANBUL

AÇIK BÖLÜM

"Türk Dili„ , Cemiyetin çalışmaları üzerine her türlü haberleri vermekle beraber, gerek Cemiyet âzalarından, gerek dışarıdan Dil üzerine gelecek yazılardan bir takımını da "Açık Bölüm„ dediğimiz kısmında okurlarına sunacaktır. Bu bölümdeki yazılar, Cemiyetin merkezinden, yahut bir kolundan geçmiş olmıyan yazılardır. Bunlar, doğrudan doğruya yazanların kendi buluşlarıdır. Bültenin bu bölümde üstüne aldığı yalnız dil bilginlerimizin türlü görüş ve buluşlarını yaymaktır. İlk olarak Naim Hazım Beyefendinin aşağıdaki etüdünü basıyoruz:

ARAP DİLİNDE TÜRKÇE

Samî dillerle Ural - Altay dillerinin birbirine bağlılığı şimdiye kadar garp dilcilerince incelenmemiş ve bu dil bölüğünün Hindu Avrupaî dillerle olan kök birliği hakkındaki araştırmalar ve bu yolda ileri sürülen düşünceler de dil bilgisinin çerçevesi içerisine girememiştir. Bunların Yafesî dillerle yakınlığını incelemeğe çalışan Yafesçiler de hakikati olduğu gibi anlamaktan uzak kalmışlardır. [1]

Samî dilleri yaratan köklerden ilk iki harfin esas olup obürlerinin sonradan ekleme olduğu yolundaki sezişler de hakikate uymıyan yanlış bir görüşten başka değildir.

---

[1] Yâfesilojinin en büyük taraftarlarından Rus dil bilgini (M. Marr) Ankarada görüşmelerimizde Türk dilinin Samî dillere kaynak olması hakkındaki düşüncemizi doğru görmüş, yalnız bunun menşei olması gerekliğini söylemişse de bizim araştırmalarimız, birliğin kökce olmadığı yolundaki iddiamızı her bakıştan kuvvetlendirecek bir şekildedir.

...Les Turcs ne sont pas encore parvenus à prononcer convenablement les mots empruntés depuis des siècles à l'arabe et au persan: n'y a-t-il pas là la preuve formelle que ces deux langues sont étrangères au génie turc, et qu'elles ne sauraient désormais non plus constituer une ressource pour la langue turque? Les Arabes et les Persons eux-mêmes s'efforcent de trouver un moyen de remédier à la pauvreté de leur langue par rapport aux besoins intellectuels nouveaux.

Le turc écrit, qui, parce qu'il n'est pas parfait, cherche à se perfectionner et passe à cause de cela de métamorphose en métamorphose dans les mains de tout le monde rappelle un peu les sables mouvants du grand Désert, où le monticule de la veille devient aujourd'hui un goufre. C'est cette fluctuation continuelle de la langue qui fait qu'en littérature l'autorité d'hier est aujourd'hui la risée de tous et que le petit débutant fringant d'aujourd'hui sera le fossile de demain. C'est pourquoi aussi nous ne parvenons pas à thésauriser les produits de l'intelligence.

Tant que les mots destinés à exprimer les notions sur lesquelles repose la civilisation actuelle ne seront pas trouvés, ou tant que leur sens demeurera obscur au peuple, la tâche des éducateurs sociaux et politiques sera fort ardue.

Ainsi, cher Ruşen, cette lettre que je t'écris d'une main de malade te dira combien grands sont mon intérêt à l'égard du problème et mon regret de ne pas être présent à cette râunion historique. Je t'embrasse sur les yeux.

Ahmet Haşim

Il est triste que Haşim soit mort avant d'avoir assisté à l'épanouissement de cette langue dont il souhaitait si ardemment la réforme!

En rendant cet hommage suprême à Ahmet Haşim, le *Türk Dili* exprime la profonde douleur que sa mort a causée au monde des lettres turques.

Biz Türkçe kelimelerimizin Arap diline geçerken tasrifileşmekte ne gibi şekiller almış olduğunu, harflerimizin Fonetik ne gibi değişmelere ugradığını belli kuralar altına koymıya çalıştık [3]. Arap dilinin kendi görüşümüze göre hazırlamakta olduğumuz etimolojik bir lûgatinde bu kurallar uzun boylu yazılmakta olduğu gibi Samî dillerin bir çok kökleri arasındaki karşılaştırmalardan da örnekler gösterilecektir. Biz bu yazımızda o esaslardan başlıcalarını bir takım örnekleriyle kısaca kaydederek Arap diliyle Türkçe arasındaki derin uygunluğu, ve bunun menşe birliğinden ileri gelmediği yolundaki düşüncelerimizi bildireceğiz.

Türk kök ve kelimelerinin tasrifîleşmesi

Bütün samî dillerde olduğu gibi Arap dilinde de kökler, en-az, üç sessiz harften ibarettir; Arapçada müstakil mana anlatan kelimeler görünüşte ikili olsada esasta bir harfi düşmüş sayılırlar. Sesli harfler kelimenin köküne dahil değildirler. Bunlar kökün anlattığı manaları az çok değiştirmeğe yararlar. Bunun için

---

ne Samî ne de Hindu avrupaî olmıyan brakisefal elmacık kemikleri çıkık, burunları inhinalı bir halk yığınının varlığını meydana çıkarmaktadır ki Sümerler, bunların en eski tanınmışı olup milâttan dort bin yıl önce Mezopotamya medeniyetini yaratmışlardı.

Dil bilginlerinin (Azyanik) diye adlandırdıkları bu büyük halk yığını Anadolunun bugün bilebil iğimiz en eski ve etnografik kökünü teşkil ederler. Bu kök sonraları (Milâttan üç bin yıl önce) Arabistandan akın eden ve ta Kapadokyaya kadar yayılan bir çok samî dalgalarının istilası altında kaldığı gibi daha sonraları da Kafkas ve Hellesponttan gelen Hindu avrupaî soyların da dalgaları altında kalmıştı. „

Bir yabancı müellifin bu yazılarında dahi düşüncemizi kuvvetlendirecek bazı tanıklar vardır. Biz, yazımızın birkaç yerinde de söyleyeceğimiz üzere, Samî dillere kaynak olan köklerimizin, pek çoğunu, Anadoluda konuşulan "Oğuz„ lehçesinin öz köklerinin aynı olduğunu görüyoruz.

[3] Harflerimizin fonetik değişmeleri hakkındaki kuralların izahı çok uzun sureceği için bu yazımızda toplu olarak gösterilememiştir. Bunu (Türk dili) nin gelecek sayılarından birine bırakıyoruz.

Bizim, Arap dilindeki bütün kökler ve bunlardan çıktığı sanılan (müştak ve mezit) ler üzerindeki araştırmalarımız hakikatin büsbütün başka olduğu yolundaki düşüncelerimizi bir kat daha kuvvetlendirmiştir.

Ana Samî dile en çok yakın olduğu kabul edilen ve özlüğünü en çok sakladığı görülen Arap dili, bizim görüşümüze göre, Türk dilinin hemen hemen bir bozuntusundan başka değildir. Bu iki dil arasındaki uygunluk, bunların bir anadan doğma oldukları düşüncesini uyandıracak kadar derin ve geniş olmakla beraber biz bu yakınlığın menşeî olmadığına kanıyor ve onu çok eski ve tarihî devirlerde Samî kavimlerle uzun ve kuvvetli bir Türk temasının ve çok yaygın bir kültür baskısının neticesi olarak kabul ediyoruz.

Son asırlarda Türklerle düşüp kalkan ve arapça konuşan kavimler, Türk sözlerinden bir çoğunu nasıl tasrifîleştirerek kendi dillerine sokmuş ve benimsemişlerse, çok eski zamanlarda da aynı hadise daha derin ve geniş bir şekilde vukua gelmiş ve Samî kavimler hemen hemen bütün köklerimizi ve pek çok üremiş kelimelerimizi kendi dil mekanizmalariyle Samîleştirerek adeta tasrifî bir Türkçe vücude getirmişlerdir. Bunun, hangi devirlerde ve ne gibi şartlar içinde olup bittiğini tarihî araştırmalarımız bütün açıklığıyle ortaya koyacaktır. [2]

---

[2] "*Felix Sartiaux*„ nun: "*Les Civilisations anciennes de l'Asie Mineure„ Adlı eserinin şu satırlarını okuyalım (S - 15, 16):*

« Mısırda (El - amarna) daki buluşlar, hele Kapadokyada (Bogazköy) de elde edilen vesikalar, Anadoluda milâttan iki bin yıl önceleri bir takım dillerin konuşulduğunu, yerleri ve ne dereceye kadar eski oldukları henüz iyice anlaşılmıyan Hintten gelme bir takım ârî kelimelerin de kullanıldığını meydana çıkarmıştır.

Bu dillerden ârî kelimelerle, ârileşmiş Hititçe ayırt edilirse bunların fonetikçe birbirine çok yaklaştıkları görülür. Daha mühim ciheti bunların aynı zamanda Elâm, Mezopotamya ve Eğenin eski dilleri de ne Samî ne de Hindu avrupaî dil zümrelerinden birine bağlı bulunmamak gibi müşterek bir karakter göstermeleridir.

Bu buluşlar Kafkas sınırlarından, Hindistanın ta Eğe denizine kadar uzanan Elâm, Mezopotamya ve küçük Asya sahası üzerinde

Başına bir harf eklenerek: (بعض - bâ,z = az): az [bir şeyden birazı] ortasına bir harf getirilerek: (عوز - avez = az): azlık, ihtiyaç; (هيث - heys): az vermek. [5]

Tersine çevrilerek: (لظاً - laza, = az): az, (رزاً - rez, - az): azaltmak. Seslinin düşmesiyle de hem başa, hem sona ek harfi getirilerek: (نزر - nezr = az): az olmuştur.

Elbisenin eklerini muvakkat bir dikişle iliştirmek demek olan (ilmek) fiilindeki (il) kökü hem sesli, kalarak (ال - ell) olduğu gibi hemde (مل - mell) o!muştur.

(Kusmak) fiilindeki iki sesli harf taşıyan (kus) kökünden hem başına: (مقس - makas), (لقس - lakas) [ص = س],

Hem ortasına: (قلوص kulûs),

Hem sonuna: (خثور - husûr, غثى - gasy) [ص = ث, ق = غ], harfler eklenerek, hemde kök tersine çevrilerek: (ثع - sa„) [ق=ع، ص = ث] şeklinde kökler çıkmıştır. Bütün bu kökler (kusmak) köküne bağlı manalar anlatmaktadır.

Köklerimizi samî dillerin tasrifî şekline uyduran yukarıda saydığımız, harflerin köklere ekleniş yolları, bunların mana üzerinde bir tesir yapıp yapmadıkları uzun boylu incelenerek kitabımızda ayrı bir bahis halinde gösterilmiştir.

Bu harfler arapçada her zaman ek harfi olmazlar, bunlar çok kerre kelimenin kökünden oldukları gibi, bazı da başka harflerin fonetik değişmişi veya başka bir kökün kopuntusu olarak görülürler.

Bunlara arapçada en çok ekleme işi gören (R - l) ekleme harflerinden bir kaç örnek verelim:

(R) harfi [başta: (رسوخ - rusuh = suk): Sokulmak, saplanıp yerleşmek; Ortada: (برق - barak = bak): Bakakalmak, (صراح - sarah = sag): Sağ, safi; sonda (عقر - akr = ak): Ak] birer ekleme harfidir. Bunlar türk köklerine ulanarak onları üçlü birer kök, kılığına koymuşlardır.

---

[5] Bunun gibi Arapça kelimelerin yeni harflerle yazılış şekilleri arapların kalın söyleyişine bakılmıyarak Türkçede söylendiği gibi gösterilmiştir.

Arap diline geçen kelimeler en az üç sessiz harf taşımıyorsa onların behemehal üçlenmesi lâzımdır. Biz uzun araştırmalarımızda köklerimizi arapçada üçlü veya daha fazla harfli kökler kılığına koyarak tasrifileştiren bir takım ek harfleri bulunduğunu gördük ki bunlardan tesbit ettiklerimiz şunlardır :

(R, L, F, B, V, Y, M, N, E) bunlardan (ء) harfinin (ع، ح، ه) gibi daha kalın bir boğaz sesiyle değiştiği de görülmektedir. [4]

İşte Türkçe kökler Arap diline girerken bu harflerden bir veya birkaçının eklenmesiyle en az üçlü kök şeklini almışlardır. (az, su) gibi yalnız bir sesli harfle bir sessizden ibaret olanların seslileri, eğer düşmeyip sessiz bir harfe çevirilmişse köke yalınız bir harf, eğer bu harfler düşmüşse iki harf eklenerek üçlenmişlerdir.

İki sessiz harf taşıyan köklerimizde ya son harf tekrar edilmek, yahut ortasında veya sonundaki sesliler, sessizleştirilmek, [(حروف العلة) denen harflerden birine çevrilmek] yahutta kökün başına, sonuna veya ortasına yukarıda saydığımız harflerden biri eklenmek suretiyle üçlenmişlerdir.

Köklerimizin, Arap diline girerken gerek başlarından sesliler, gerek sonlarından türkçede (R, L) gibi yarım sesli sayılan yahutta (ğa, ka) gibi dilimizde çok kerre sıfıra kaçan sessizler düştüğü zaman ya son harfleri tekrar edilmek yahutta başka bir harf eklenmek suretiyle üçleştikleri de görülür. Köklerimizin bütün bu şekillerde ters çevrildikleri de çoktur.

Bu belirtileri birer örnekle gösterelim:

Türkçede (az) kökü, baştaki (a) seslisi düşmiyerek kalın bir boğaz sesiyle değişmiş ve son harfi tekrar edilmiş şeklinde: (عز - azz = az): az olmak, nadir olmak, (عس - ass) misafire az ikram etmek.

---

[4] (Arap dilcileri, kendi görüşlerine göre arapçada, üçlü veya daha fazla ana köklerin haricinde olmak üzere, kelime üremelarine yarayan ekleme harflerini yalınız (اليوم تنساه) sözünün topladığı harflerden ibaret sanırlardı. Biz köklerin Türk dilinden geçme olduğunu sezdikten sonra bu ekleme işini gören harfler arasında, hemde üçlü ana köklerde (R, F, B) gibi harflerin de, hem daha çok olarak, bulunduğunu gördük. Arapçada ek vazifesini gören harfler arasında (t, s, d) nın pek mahdut olmasından dolayı bunların (Ek harfleri) arasında göstermedik. Bu harfleri eklenmesiyle dogan kökler kitabımızda gösterilecektir.

Ek harfleri bazı da türkçedeki fiil eklerinin ayniyle kalmışı olarak görülürler:

Mesela: Bunlardan (l): (لقص - lakas = kus) kusmak, iç bulanmak, (لعس - la's) ısırmak kelimelerinde yalnız ek harfi; [Bu kelime, (azılamak: azıdişiyle ezmek) filinden de gelmiş olabilir. Arapçada (عظ، عض، ازم، عذم، وزم ، زر) kökleri de hep ısırmak ve azı dişleriyle ezmek manalarında kullanılır.]

(لاقف - lakf = el - kap): el ile kapmak, (لاكد - lekd = el-döğ): el ile döğmek [كد = döğ]

Köklerinde de başka bir kökün kopuntusu görüldüğü halde aşağıdaki köklerde türkçe fiil eklerinin olduğu gibi başa geçmişidir.

(لقص - lakas): kısalmak, daralmak, [(قلوص - kulûs) da: gölge kısalmak, elbise yıkandıktan sonra kısalmak manasınadır.]

(لصب - lasab) yüzük parmağa saplanmak.

(لعط - laat): at, koşup atlamak, deve, evin önünde otlamak. [Aynı kök, borcumu bugün, yarın veririm diye alacaklıyı atlatmak ve bir adamı atıp tutmak manalarına da gelir.]

(لطس ، لدس ، لطث - lats): taşlamak [ث ، s = ş]

(لهف - lehef): oflamak

(لاءم - le'm): yarayı emlemek = tedavi

(لحظ - lahz): gözlemek [ح = g, ظ = z]

(لدغ - ledg): yılan ve akrep dağlamak = sokmak [(dağ) kelimesinin farsçaya bizden geçtiğini kâşgarî sağlam bir tanıkla yazmaktadır.]

Türkçe kelimelerin başlarında ya hiç bulunmıyan (R,l) gibi yarım sesliler, yahudda (M, N, V, F) gibi pek az bulunan sessizler arapçada köklerimizin başlarına birer sesli gibi gelirler. [6]

---

[6] Bu harflerden Türk köklerine en çok eklenen: (r, l, f, b, v, m, n) harfleridir. Arap luğatçilerince, bazılarına göre (v) hariç olmak üzere, (حروف الذلاقه) adı verilen bu harflerden başkalarına (الحروف المصمته) denildiğine de bakılırsa bu harflerin onlarca adeta birer sesli gibi telakki edildiği anlaşılır. Arap dilcilerine göre bunlar, söylenmesi en kolay harflerdir. Arap dil bilğinlerinin en eskilerinden (ابن جنی) den nakledilerek bir çok kitaplarda yazıldığı gibi kamusta da " işbu hurufi sitte de bir sırrı latif münderiçtir ki.. „ sözlariyle de anlatdığına göre dörtlü ve beşli ana köklerde bu harflerden bir veya bir kaç tanesi bulunmak zarurîdir.

Şu kelimelerde ise türk köklerinin içerisinde bulunduklarından ek harfi değildirler :

(خرق - harak = korku): Şiddetli korku, (سربه - sürbe): At sürüsü, (سرب - serb = serp): Meşinden kovanın dikişlerine akması için su serpmek, (سکر - sekr = sirke) : sirke, (سرقع - surku = sirke,) de böyledirki ekşi şira demektir. (فراغ، براح): bırakmak. (فقر - fakr = kır): malı elinden alınarak züğürtlemek: (" ارقرلدی „ ای افتقرالرجل وهو انه اذا اخذ عنه ماله " - دیوان‌اللغات - 107 - 2) (فقر - kafer) de bir adamın malı azalmaktır. (نقر - nakar): bir adamın malı elinden gitmek. [bu son kelimeler (kırmak - kıran) kelimesinden de gelmiş olabilir].

Arapçada (فقر، نقر، مقر) kelimeleri kırmak manalarına geldiği gibi, bunlardan (نقر، فقر): kazmak ta demektir ki bu köklerdeki (r) lerde (z) ile değişmiştir.

(ق. ر. ر) maddesinden gelen kelimelerin bir çoğunda (r) köktendir. (قار - karr): soğuk, en çok kış soğuğu manasına, (قر - kurr): kurbağa, (قر - karr): elbisenin kırışık ve kıvrımları, büküm yerleri.

Bununla beraber bu maddedeki (r) pek çok köklerde olduğu gibi (r , y) harflerinin de değişmişi olarak görülür: (قر - karr = koy): sözü kulağına koymak, kaba su koymak, (قرار - karar = kal) kalmak, (قراره - kurâre) çömleğin dibinde kalan.

Ek harflerinin, şu örneklerinde de gördüğümüz üzere, bazı kere kökün kendisinden veya başka bir harfin fonetik değişmişi olduğu görülmekle beraber, bunlar, bazı da başka bir kökün kuntusu olarak köklere eklenirler.

Yukarıda (kırmak) manasına geldiğini söylediğimiz kelimelerden (مقر) bir adam veya hayvanın boynunu kırmak demektir. (قص - kass): yalnız kesmek demek olduğu halde (وقص)ın boyunu kesmek manasına gelmesi de böyledir ki baştaki ek harflerinin (boyun) kelimesindeki (b) sesinin eklenmesiyle doğmuş sanılabilir.

Aşağıda bunların uzak ve garip bir düşünce olmadığını gösterecek bir çok örnekler verilecektir.

Arap dilinde tasrifileşmek için aldıkları şekillerin başlıcalarını, Arap kamusunda sayısız eşleri bulunan, bir takım örnekleriyle burada ayrı ayrı göstermek ve bu iki dil arasındaki uygunluğun kök birliğinden ileri gelmeyip sonradan doğma olduğunu da belirtmek istiyoruz. Yukarıda hülâsa ettiğimiz üzere kök ve kelimelerimizin tasrifîleşmekte aldığı başlıca şekiller şunlardır:

1 — Arap diline olduğu gibi geçen kelimeler:

Arapçaya olduğu gibi geçen kelimeler çoktur; yalnız bu kelimelerin pek çoğu dile altüst olarak girmiş, yahut ta tersine çevirilmiştir. Bu yolda giren kelimelerin pek çok örnekleri aşağıda görülecektir.

Şekli pek az değişerek giren gelimelerden de bir iki örnek:

(دبل - Debl = topla): toplamak, (دبله - duble): toplanmış şey, küme. (طبن - tabn) da toplantı, cemaat demektir. (برکت - bereket): birikmek, (برکه - birke): su biriken yer, (کومه - kûme): küme, (تکویم): kümelemek.

(آری - ârî = arı): bal yapan arı [arapçada bundan (اری - ery) şeklinde bal yapmak manasında fiil de çıkmıştır.]

(عرا - arâ = ara): boşluk, aralık [(حراء - hara,) de böyledir. Bu köklerden çıkan (عرو - arv), (تحری - taharrî): aramak demektir.

(برقع - burku, = bürgü): bürgü.

(عرد - ard - art): ense, art, boyunun arkası. «ارت سج : شعرالقفا لان (ارت): الرقبة » ـ ديوان‌الغات‌الترك - Ense, arka, kelimelerinin de arapçada nasıl (کسء ، قرا) kılığına girdiği aşağıda görülecektir. (رقبه) de (arka) dandır.

Arap diline geçen (art) ın karşıtı (zıddı) eski türkçede (öng) tür. Anadoluda boyunun önüne ve gırtlak yerine: (ümük - ünük) derler ki bu da arapçada (عنق - unk, عنق - unuk) olmuştur. (عنق) her şeyin önü manasına da gelir. (عرد) kelimesi taş ve saireyi uzağa atmak manasında da kullanılır.

(دخول - dühûl = tıkıl) girmek, cenubî Anadoluda (tıkılmak) doğrudan doğruya girmek yerinde kullanılır. (دغل ، دقل) maddeleri de bu manayadır.

Arap dilinin Fonetik karakteri baştaki seslilerimize (ه، ح، ع) gibi daha kalın bir boğaz sesi verdiği gibi bunları çok kerrede sona veya ortaya atarak yine bu harflerden birine çevirir.

Bundan başka Türk fonetiği nasıl yabancı dillerden alınmış - meselâ (R) harfiyle başlıyan - kelimelerin önüne (irahat, ıraf, iremezan) gibi bir sesli ekliyorsa Arap dili de bunun aksine olarak bu harflerden önce gelmiş seslileri çok kerre ya atar yahutta sessiz bir harf kılığına koyar:

(رد، ردأ، رتب، رتل، ردف = art), (ردم — redm = ört), (رشد، رشأ = eriş) gibi.

Bunun için Türkçede sesli bir harfle başlıyan köklerimizin bu harfleri, Arap dilinde eğer atılmamışsa, az olarak başta ve çok kerrede tersine çevrilmiş bir şekilde orta veya sonda kalın bir boğaz sesi halinde görülürler. [7]

Arap diline giren Türkçe kelimeler, yalnız ana kökler değildir. Üremiş kelimelerimiz, fiil ile birlikte konuşulan mütemmimli sözlerimiz de bu dile bol bol girmiştir. Bunlar çok kerre, ters çevirilmiş, bazı da Arabın sıfat, kıyasî mastar gibi belli siygaları kılığına sokulmuştur.

Üç sesli harfi olan köklerimizle üreme kelimelerimiz hariç olmak üzere kendisinde ek harflerinden biri olmayıpta üç sessiz harfi taşıyan Arap köklerinin en çok ekli kelimelerimizle iki Türk kökünden çıkmış olduklarını da görmekteyiz. [8]

Bu saydığımız esaslar dahilinde Türk kök ve kelimelerinin

Eğer bulunmazsa, o kelime öz arapça değildir. Arap diline yabancı bir dilden geçmedir.

Bundan anlaşılıyor ki bu harfler arapçanın ve dolayisiyle ana Samî dilin öz ve yaratıcı harfleridir.

Bizim araştırmalarımıza görede bu harfler, Türk köklerinin Ararp diline geçebilmesi için, en çok yardımcı işini gören harflerdir.

Kâşgarî de Divanında bunlardan (r, l, n,) harflerine (حروف الذلاقه) adını vermekte ve üç sessiz harfi olan Türkçe köklerin bunlarsız olamıyacağını yazmaktadır.

[7] Aşagıda birçok örnekleri görüleceği üzere sondaki hemzelerin pek çoğu Türk kökünün sona geçmiş seslileridir. Arap dilcileri hemzenin sonda bulunmasını Arap dilinin başka dillerde eşi olmıyan bir hususiyeti sayarlar.

[8] Bunların örnekleri aşağıda gelecektir.

başka harflerle değiştiği gibi kelimenin ortasına ve sonuna da geçer. (فيص) de söylemek manasınadır ki yine kökün tersine dönmüşüdür.(رسو - Resv) de söylemek kökündendir. [Bu Aarapça köklerin en basit şekli olan mazileri köklerimizin hemen hemen aynıdır: (صال): saldı, ((باط): adam battı, (باد) : güneş battı. (عاش): yaşadı (صاف): saptı.]

Şu kökler de böyle olmuştur:

(صوخ - Savh = sok): ayak sokulmak, girmek. (ثبخ ،ثوخ) da böyledir.

(جوق - cevk = çok) : çokluk, cemaat.

(دوك - devk = döğ): döğmek, ufatmak. (دق - dakk) da bu kökün kalın şeklidir. [kökün öteki manasiyle (dögüşmek) yerinde de kullanılır. (دوكه - dûke) : döğüş.]

(غور - gavr = gir): bir yere girmek, göz çukurlayıp içine girmek (غور) kökü altında, Arap kamusuna pek çok köklerimiz girmiştir. (غيار - gıyar) (غئور - guôr): Güneş batıya girmek. (girmek): arapçada (وكر) olduğu gibi (غور)şekline de girmiştir.(غئور) ğibi (غروب) ve (كروب) güneş batmaktır. (Batmak) kökü tersine çevrilerek te (طفول) olmuşturki: Güneş batmak üzere olmaktır. Yine güneş batmak manasına gelen (افول - üfûl) ve (اوب - evb) de (opmak) kökündendirki bir şey yere girmek, su batıp kaybolmak manasınadır. (opruk) içine bir şey alıp kaybeden çukur, kuyu, batık yer demektır. Arapçada çukur ve kuyu kazmak demek olan (حفر،بأر) de bundandır. (بئر - b'ir) : opruk = kuyudur. (بيود، دنف) da batmak kökündendir.

Yukarıda yazdığımız (غور) maddesinde görülen (غارت - gâret) de Orhon abidelerinde geçen (karag) kelimesindendirki yağma demektir.

(طوق - tavk, طاقه tâka = Kut) kudret. Kut, eski Türkçede: tali, devlet manasınadır. (Kıv - kıf) da aynı manayadır. Bak : (ديوان اللغات).

Bunlardan birincisinin sonuna bir (r) eklenmesiyle (قدر، قدرت) ikincisinin son harfi tekrar edilerek (قوت) olmuştur. [9] (طوق) (kut) un tersine dönmüşüdür. (رتوق - rutuk) da devlet, ululuk manasına gelir.

---

[9] (Kıfı geçmek) sözü de bundandır. (حول - havl) de (kiv kökündendir: (لاحول ولاقوة).

ـ الاقامه :ürük» ـ المخصص ، لسان‌العرب ـ (ürûk = ürük ـ اروك) : ikamet ديوان‌اللغات» .

(يد ـ yed = yet): kudret, el ermek, güç yetmek [bu kelime türkçede (kudret) manasınadır. - bak: الادراك - arapçada da kudret vasıtası olan ele denildiği gibi doğrudan doğruya kudret manasına da gelir: güç yetmek, yetişmek, fiilleri bundandır.(ايد - eyd) de aynı manayadır.]

(ترتب ـ turtub = tortop) [kamus mütercimi bu öz mürekkep kelimemizin Araplardan bize geçtiğini sanıyor.] Çift kelimelerden biri de (شغر، بغر ـ şagare, bagare) dir ki: şuraya buraya demektir.

(توز ـ tûz = töz): töz, asıl, kök menşe.

(قين ـ kayn =kayna): demir kaynatmak, yarık bir kabı kaynatıp unarmak, demir kaynatıp döğen demirci, (غلى ـ gâly) de kökün ortasına harf eklenerek çıkmıştır. [En eski Türk sanatı olan demircilikten Arap diline çok şeyler girmiştir. Eski Türkçede (köre) şeklinde de kullanılan demirci körüğü Arapçada (كور -kör), (كير - kir) olmuştur.]

2 — Ortadaki seslileri değişen kelimeler

Köklerimizin ortasındaki sesli harfler uzatılarak veya sessiz şekline sokularak (اجوف) kılığına giren kelimeler doğmuştur:

(صول ـ savl = sal): bir adam üzerine saldırmak. [Eski şekli (salmak)].

(بوط ـ bavt= bat): batmak = zengin iken züğürt olmak, yüksek iken düşmek.

(بيد ـ beyd = bat): güneş batmak. Bir adamın nam ve nişanı nabut ve napeyda olmak, helak olmak. - Kamus -

(عيش ـ ayş=yaşa):yaşamak. [Arapçada(ع-ى) değişmesi çoktur: (نعش): yaşatmak, (عشب ـ aşeb) : yaş ot, (عشبه ـ aşebe): yaşlı adam, عمش ـ ameş): Göz yaşlı olmak. (عط ـ Att) : yırtmak, (رعى ـ Ra, y): yaymak: [başta (R) zait.]

(صيف ـ Sayf = sap) : ok amaçtan sapmak (صيف) bir de: yaz manasınadır ki Türkçesinin tersine dönmesiyle ve (ز = ص) değişmesiyle doğmuştur. (yaz) eski Türkçede (yay) şeklinde de görülür. Arapçada (y) nin başa gelmesi pek az olduğu için çok kerre

kızmak demektir ki kökün doğrudan doğruya tersine alınmışıdır. (نغز nagz) gibi (غذمره) de bir adamı kızdırmaktır.

(آح . ah = ak) Yumurta akı. [Arapçada (ق = خ ،ح ،ع ،غ) değişmeleri çoktur.]

(زيغ - zeyg = sag): sagmak, bir tarafa agmak (صعر - saar, صغار - sagâr, صوغ - savg, صغو - sagu, صغى - saga) kelimelerininde bununla bağlılığı vardır.

(باد - badd = but): but.

(اوق - evk = ağ): ağmak, ağırlık vermek. [mazisi: (آق - âka)]

(بيتوتت-Beytûtet=yat): mazisi (بات - bâte): yatmak, gecelemek. [Arapçada (y) ile başlıyan kelime pek azdır. Bu harf çok kere (ع) ile değiştiği gibi (B) sesini de alır. (بر - berr = yer), (بغى - bağy = yağdırmak), (بغش - bağş = hava yağışlı olmak), (بغى - bagy = yağılık, düşmanlık, azgınlık) (بيت) yatılacak yer demektir.]

(جوح - cevh = çik): yoldan çıkmak

(ذيل - zeyl = sal): salına salına gezmek.

(زوال - zevâl = savul) gün savulmak. [ديوان اللغات - 2 - 127], savuşmak, ayrılmak.

(صوت - savt = ses): ses. [Arapçada (S-T) değişmesi çoktur. [المزهر - 1 - 275-] (صتيت - satît): ses demek olduğu gibi (شهت-sehet)de seslenmek manasınadır. Bu kökten başka kelimeler de çıkmıştır.]

(ضيق - zîk = sık): sıklık, darlık, [hasislik yerinde kullanılan (sıkılık) manasına da gelir. (ضغط) da sıktırmaktır.]

3 — Son harfi ikileştirilen kelimeler

İki sessiz harfi bulunan köklerimizin son harfi مضاعف halinde ikleştirilmiştir. [10]

(جخ - cahh = çık): bir yerden başka bir yere nakletmek.(خروج), kökün tersine dönmüşüdür.

(خق - Hakk = kak): göl, çukur. bak: (ديوان اللغات - لسان العرب)

(صر - sarr = sar): sarmak (صرار - sırar): sargı.

---

[10] İbranî ve siryanî dillerinde (muzaaf) şeklinde alınmış kelimeler tek heceli olarak söylendiği için türkçeye olan bağlılıkları daha yakın görünmektedir. Bu gibi kelimelerin üçlü sayılması, Garp kökleriyle ölçülerek umumî hükme bağlı tutulmasındandır.

(طوق): (takmak) filinden de gelir ki boyuna takılan süs demektir. (toka): Anadoluda halka gibi bogaza ve ayaga takılan şeylere denir. (مطوق): Bogazında tokası olan gövercindir. Başda (n) ekile gelen (تطاق) da bele takılan kemerdir.

Arapçada (طاق): Kazancada ve bazı şark lehçelerinde bugünkü söyleniş üzere (طاق) ın olduğu gibi alınmışıdırki (tek) demektir. Bu kelime aynı zamanda (kat)ın tersine dönmüşüdür. (Kat: الطاق ابن‌مهنا) ، (طبقه) de böyledir.

(Çift) kelimesinin Farsçayada kaynak olduğu anlaşılan (cib) Kazancada bugün dahi aynı manada kullanıldığına göre arapçada (زو - zevv, زوج) olmuş sanılabilir. (شفع) de böyledir. (جوار — Cevvar) de: çiftci demektir.

Arapçada (ç = z) değişmesi çoktur: (زح - zahh): çekmek, çıkarmak. (زحف) yavaş yavaş çekmek. (نغز): Gıcıklamak. (معز، عنز) keçi - geçi.

Arapçada (زو) ile beraber (tek) yerinde kullanılan bir de (تو - tevv) vardırki ayni manada (وتر - vitr) gibi (tak - tek) kökünden alınmıştır.

Yazımızın birkaç yerinde de işaret ettiğimiz üzere kelimelerin sonunda ve ek halinde bulunan (ga - k) Türkçede düşen harflerdendir.

« (Cib), (topık) ın (top) olması gibi (cıbık) ın kısalmışıdır. » (دیوان‌اللغات) .

Aarapçada kelimenin kökünden olan aynı harflerin çok kerre düştüğü veya başa geçtiği görülür. (köpek) arapçada nasıl (كلب) kılığına girmişse (tek - tak) yalnız bir (t) sesine indikten sonra son harfi tekrar edilerek ve aşağıda da örneklerini göstereceğimiz üzere hem başına hem sonuna birer ek harfi gelerek aynı manada ayrı ayrı kökler doğurmuştur. (تراب - türab) da (كلب) gibi (toprak - torpak) kelimesinin (ka) sı düşerek alınmıştır.

(قيظ - kayz = kız): gün kızmak, bu kökün tersine dönmüşü olan (سخونت) de kızmak demektir. Kökün başına, ortasına ve sonuna harfler eklenmek ve kök tersine dönmek yoliyle: insan kızmak, öfkelenmek manalarında da bir çok kökler çıkmıştır: (غيظ - gayz) (غضب - gazab), (ضغن - zıgn), (دقظ dekız), (دقظان - dekzan): kızan. (نقز - nakz): kızdırmak. (نزق - nezak): kızğınlık, (سخم - saham): aynı manada, (تكاظ - tekâzz); kızışmak, (زخ - zahh) da:

(دب - debb = dep) : teprenmek, kımıldamak, eméklemek.

(زر - zerr = sür) : bir adamı sürmek, tardetmek. (S - Z) değişmesi Arapçada pek çoktur.]

(هج - hecc = göç) : ev göçmek, göz içine göçmek. [(Ge - He) değişmesine dair çok örnek görülecek .]

(در - derr = ter) : vücut terlemek, ter akmak. [(طر - tarr) da bıyık terlemektir.]

(عن - ann ve عنون - unûn = ön): önlemek, bir adamın önüne çıkmak. (عنون - anûn) : önde giden hayvan. (عنوان - unvan): bir kitabın önü = başlığı.

(جق - cakk = çık): kuş çıkarmak = defi tabiîde bulunmak. (زق - zakk): aynı manada sağnamak.

4 — İki Sessizli Kelimelere Eklemeler:

İki sessiz harfi bulunan köklerimizin baş, son ve ortalarına ekleme harflerinden biri ulanmıştır.

Başa eklenenlerden Birkaç Örnek:

(رسل - resl = sal): saç sallanmak. [Bu kökten gelen (رساله ، ارسال ، رسول) gibi birçok kelimeler vardır ki: salmak = göndermek, sallamak, salına salına gezmek manalarını anlatmaktadır. (Sal) kökünün Arap diline saldığı dal, budak (Hakimiyeti Milliye) de çıkan bir yazımızda gösterilmiştir.]

(رزوح - ruzûh = sok): süngü sokmak. (رسوخ - rusuh = sok) kökü de böyledir. Su, yere geçip gitmek, bir şey yere saplanıp sokulmak, yağmurun ıslaklığı yere geçmek demektir. (رصوخ) da: yerleşmek, sokulup saplanmaktır.

Arapçada sonddki (ka) çok kere düştüğünden bu kökler (رز - rezz), (رس res) şekillerine de girmişlerdir ki aynı manaya geldikleri görülür. (Kalkmak) kökü (قل - kall) olduğu gibi. [1]

(نصب - Nasp = sapla): bir şeyi yere saplamak, dikmek.

(لاٴط - la't = at): dayak atmak.

---

[1] — تاج العروس

(شق - şakk = çak): şimşek çakmak, bu manada (yaruk) dan da gelmiş olabilir. Ara çakmak =açmak [ol ara çaktı - دیوان‌اللغات -] (شقاق) bundandır. Yarmak manasına gelmesi (yarık) kökündendir (y = ş).

(عز - azz = az): az olmak, nadir olmak.

(صحت - sıhhat = sağ): sağlık [H = ga - صحیح = sağ .]

(بحوح - buhuh = boğ) : ses boğulmak.

(ظن - zann = san): sanmak [ظ = ص]. bu kökün (زن) şekli de vardır.

(دك - dekk = dök, dek): ölünün üzerine toprakdökmek, çukura toprak dökerek denk, düz etmek.

(قش - kaşş = koş - kaşı): koşmak, kaşımak.

(قل kall = kal): kaldırmak.

(شل - şell = çöl): çolaklık.

(سل - sell = solu, sil): at çok koşmaktan solumak, diş, silinmek.

(جل - cüll = çul): çul, gül.

(تل - tell = tile): dilemek, tanrıdan yardım dilemek. (طلب) de (dilemek) tendir.

(تم - tem = tüm): tamam olmak. (تم : تمدی - ابن مهنا) (tum) uygurca: çok, top, küme. Anadoluda (tüm): tamam, (tümden verdi): hepsini verdi demektir.

(أل - ell = il): ilmek, elbiseyi hafif dikişle iliştirmek. [شل - şell = şula) kökü de böyledir ki aynı manada (şulalamak) demektir. Anadoluda minder gibi kaba şeyleri dikmek demek olan (köpülemek) den çıkan (كف) de aynı manadadır.

(ال - ill = il): il = sulh ve muahede. (دیوان‌اللغات) [bu kelime (el, âlem) sözümüzdeki gibi komşu ve halk manasına da gelir.]

(عط - att = at): bir adamı kaldırıp yere atmak. (حط - hatt = at): ta bir şeyi yukarıdan aşağıya atmaktır. (عط) : (ع - ی) değişmesiyle (yırt) kökünden de gelerek aynı manayı anlatır.

(شد - şedd = şet): yiğitlik, cesurluk: (لسان‌العرب) . (şet) de aynı manadadır, 1 - 269. (دیوان‌اللغات) . Bu kök (çatmak) kökünden de gelir.

(قب - kabb = kop) : eli kesip koparmak, kopmak = koşmak.

boşaltan [(نبث) de böyledir: (نبث البئر: نبشها واخرج ترابها - اقرب الموارد).]

(تنش netş = tış): vücuda giren dikeni dışarıya çıkarmak. [bundan gelen (انتاش - intâş): ot, başını dışarıya çıkarmak demektir. " Nebat yer altında henüz etrafa filiz sürmeksizin taşraya uç vermek manasına dır.„ - Kamus -]

(نبذ - nebz = boz): ahdi bozmak. Bu kökten başka başka bir çok kelimeler de çıkmıştır. Onlardan bir kaçı : (فض): Bozmak, (بزو - bezv): Bir adama bozgunluk vermek, galebe çalmak, (بذو - bezv), (ابس - ebs): ağzını bozmak, (فظ) ağzı bozuk, (ذروب - zürup): mide bozmlmak [gök tersine çevrilerek]

(نعت - na,t = at): yarışta ön gelen at. (سكيت - sükeyt) son gelen attır.

(نكس - neks = kes): baş kesmek = reverans. [Ön - kes]

(نغز - nagz = kız): ara açarak insanı kızdırmak.

(وعب - va, b = kab): kaplamak, bir şeyi içine almak.

(وكر - vekr = gir): kuş yuvasına girmek. [(وقنه - vukne): kuşun konduğu yer.]

(وحش - vahş = kaç): korkup kaçmak .

(نصاب - nısab = sap) : bıçak sapı ve mutlak sap.

(نطاق - nitak = tak) : bele takılan kemer.

(وقام - vikam = kam): kamçı [(kammak): bir adamı aşağılatacak derecede döğmek demektir. — ديوان اللغات — Arapçada (قم - kam,) de bunun aynıdır.]

(ربل - rebl = bol): çocuk ve mal bolluğu.

(ربق - rabk = bağ): bağlamak. (ربقه - rıbka) : bağ. (باقه - bâka) : bağ, bağlam. [ka = ga]

(ركز - rikz = giz): gizli ses. (ركز - rekz) de gizlemek, birşeyi yere gömmek. Bu kelime (seğrimek) kökünün tersine dönmüşü olarak aynı manaya da gelir.)

(وسعت - vüs,at = sığ): genişlik. (sıgmak) kökünün başına bir (v) eklenmekle doğan bu mastarın başındaki (v) düşerek (سعه - sia) şeklinde de bir mastar doğmuşturki çıktığı köke daha yakındır. Arapçada (ع = غ) değişmesi çoktur. Lüğatçiler her iki harfle de

(لغز - lagz = kaz): köstebek iğri büğrü yol ve yuva kazmak.

(لقس، لقص - lakas = kus): kusmak, iç bulanmak.

(معل - ma'l = al): bir şeyi alıp kapmak [kökün tersine dönmüş şekli (لأ - lem,) de almaktır.]

(معط - ma't = at): kadın çocuğunu atmak. [2] معط - maat) : kurt tüyünü atmak]

(مأر - me'r = er, ara): yara ermek, ara açmak.

(معق - ma'k = ak): sel suyu, uğradığı yeri akıtıp götürmek. Bu kök (yıkmak) dan da gelmiş olabilir.

(نأش - ne,ş): bir şeyi alıp aşırmak.

(نبت - nebt = bit): ot bitmek.

(نفد - nefd=bit): bitmek, tükenmek. [Arapçada (F - B) değişmesi çoktür.]

(وبد - vebed = bit): hal bitikliği, elbise bitmek, eskimek.

(نأج - ne,c = ac): acıkmak. [eski türkçede acıkmak = acmaktır.] " kul acarsa tanrı doyurur. " atalar sözü. (ac) kökünün tersine dönmüş şekliyle de (جوع, مجاعت) gibi mastarlar da çıkmıştır. ديوان اللغات - (caa أرآجدى: اى جاع). fiilin en basit şekli olan mazi üçüncü şahsı (جاع), (ac) kökünün ayniyle aksidir.(نجأ - nec,) kökü de bu manayadır.

(نصول - nusûl = sol): renk solmak [3]

(ناس - nas = as): tavanda asılı olan âvize gibi şeyler. [bu kök sallanmaktan da gelir.]

(نقل - nakl = kal): kaldırmak, bir şeyi bir yerden başka bir yere koymak.

[(وقل - vakl): bir ayağı kaldırmak (قل - kall): yükü sırta kaldırmak, (K - L) hahrfleriyle başlıyan köklerin bir çoğu bu manaya yakındır. Ortaya harf eklenerek çıkan (حمل - haml) de böyledir.]

(مأج - me,c = acı): acı su [kökün son harfi tekrarlanarak gelen (اجوج - ecûc) de bu manayadır.]

(نخش - nahş = koş): atı koşturmak.

(نبش - nebş = boş): boşaltmak, içerideki bir şeyi dışarıya çıkarmak, kabri açıp boşaltmak. (نباش - nebbaş): kabri açıp içini

---

[2] — معطت المرأة بولدها: رمت (اقرب الموارد)

[3] فلا يكاد ينصل لونه - لسان العرب (قرمز)

etti, dokundu demektir. (Koygun): müessir, dokunaklı. (koy) kökünün (y) si sayısız örneklerinde olduğu gibi arapçada (ع) olmuştur.

Ortaya eklenenlerden Birkaç Örnek

(امن - emn = in): inanmak [gerek türkçedeki (inan), gerek arapçadaki (امن) kelimeleri itimat manalarınadır. Her iki dilde de sonradan iytikat manalarınada alınmıştır].

(طمن - tamn = tun): müsterih, gönlü yatgın. [(طمأنه - tamene), (اطمئنان - itmi'nan) kelimeleri de bu köktendir. Bak (tun) ديوان اللغات]

(ذبول - zübûl = sol): Çiçek solmak, zaiflikten yüz solmak [(ذ) = (ص)]

(قلوص - kulûs = kus): kusmak, iç bulanmak.

(طلوع - Tulû = doğ): Güneş doğmak.

(صفر safar = sarı): sarılık hastalığı [(صفرت - sufret) = sarılık, (سيراء - seyrâ,) yolyol sarı kumaş ve sarı altın]

(kerz = giz): gizlenmek, girmek. [(غمض - gamz), (كنز -kenz)(جنز - cenz) de bu köktendir. Arapçada (ge), (c, ke, he) harfleriyle değişmektedir. [Bu kökten başka başka birçok kelimeler de çıkmıştır.]

(حمل - haml = kal): kaldırmak, yüklenmek.

(حرث - hars = kaz): kazmak ve kazanmak.

(برق - barak = bak): bakakalmak. [(Bakmak kökünden başka başka kökler de çıktığı aşağıda görülecektir.]

(خلط - halt = kat): katmak, karıştırmak. [(قت - katt, قتر - katr) kelimeleri de köke yakın manalar anlatır. Bu kökten gelen (تقتيت - taktit): söze yalan katmak, kokulu ve baharlı şeyleri birbirine katıp karıştırmak demektir.]

(صبر - sabr = sar): şişenin ağzını sarıp bağlamak. Bir acıya dayanmak yerinde kullanılan (صبر) kelimesi de Türkçe (sır) kökündedir. Eskiden (sırınmak - bak : ابن مهنا) ve bugün de Anadoluda (sırışmak) şeklinde kullanılan mastarlar (sabretmek) demektir. [(صر - sarr) da (sarmak) manasına geldiği gibi (لوث - levs) de başa sarık ve buna benzer şeyler sarmak demektir.]

söylenen bir çok kelime kaydederler. Bu kelimenin (sıg) kökünden geldiğini şu tanıklar da gösterir. (وسع : سغشدی ـ الادراك ـ) « ve bir nesne bir kaba sığışmak manasınadır » - kamûs -

(لقس - lakıs = kız): kız kişi = bahil ve aç gözlü adam. Divanda gösterildiğine göre (kız) bahil demektir. (کز، حرص، حصر، لحز، لکز، لقص) kökleri de bahillik, aç gözlülük manalarına gelmektedir. Türkçe (sıkılık): bahillik, (Soklamak): hırs manalarınadır. (ibni Mühenna: 125) (D. 392-1) (رئع - res,) de sokluk ve koyu hırstır.

Bu saydığım köklerden (حصر، کزم، کز) sözlerinin (sıkı) kökünün ters çevrilmesinden doğmuş olması daha kuvvetlidir. (رحل کزالیدین ای بخیل : لسان العرب) (اکزم الیدین، حصر الیدین) de böyledir ki eli sıkı demektir. (hırs)ın da İbni Mühennanın gösterdiğine göre (soklamak), (hased) in ise (kız - kıskanmak) kökünden geldiği sanılabilir.

Türkçe (sak, sık, sok) kökleri Arap diline doğru olarak girdikleri gibi tersine çevrilerek te pek çok kökler doğurmuşlardır: (sıklık) manasına geldiği gibi, sır saklamak ta demek olan (حصر) ve (عصم ، حفظ ، حرز ، خزن ، کیس ، حرس ، حص ، حصن) kökleri (زخر) gibi hep (saklamak) daki (sak) kökünün tersine dönmüş şeklinden çıkmıştır. (ضیق، زحم) gibi (غمز، همز، قسو، حصر، عص، عصب، لزق، اصق، عصر) sözlerinin de (sık) kökü ile bağlılıkları vardır.

[Aarap köklerinden bazılarının, mesela (قس) kökünün yukarıda görüldüğü üzere birbirine yakın manalar anlatan (sok, sık, kıs, kız) gibi köklerin hangisinden çıktığını kestirivermek pek kolay olmuyor. Çünkü bu kelime bazı lügatlerde eli sıkı, bazılarında da haris veya Bahil manalarında gösterilmektedir. Köklerin hem doğru ve hem de tersine olarak aynı manada geçmiş olması ve harflerin Fonetik değişmesindeki genişlik te bu güçlüğü bir kat daha artırmaktadır.]

(رعث - raas = as): Deve örkücüne asılan renkli yün.

(وقوع - vuku, = koğ): koğuculuk, müzevirlik.

(لسد - lesd = süt): yavru anasının memesindeki bütün südü emmek.

(وأن - ve,n = en): enli.

(وقع - vak, = kov): koymak, tesir etmek. [Anadoluda pek yaygın bir şekilde kullanılan (koymak) kelimesı de Arap diline giren köklerin hangi lehcelerden alındığını göstermeğe yarıyan kelimelerden birisidir. " Onun ölümü bana pek koydu „ pek tesir

(اداء - eda, = öde): ödemek. (ودى ،دية) de bu köktendir.

(قصر - kasr = kas) : kasmak.

(قصر - kısar = kısa) : kısalık, kısalmak.

(بقاوه -bakave=bak): bakmak. [(بق - baka): baktı demektir. Arapçada (بقر - bakr, بغو - bagv, برق -barak, رمق - ramak, مقل - makl) manalarındaki pek az farkla (bakmak) demektir. Görülüyorki köklerden ek harfleri kalkarsa kalan cevher, Türk kökü olan (bak)olur.]

(سجر - secr = sıcak): birşeyi sıcak yapmak, Furunu kızdırmak

(قمر - kamr = kama) göz kamaşmak bu kelimenin eski şekli (kamamak) tır. Bak: - ديوان لغات الترك -

(ذخر - zahr = sak): saklamak.

(صلب - salb = sal) : bir adamı asarak sallandırmak.

(غضب - gazab = kız): kızmak, hiddetlenmek [(بغض ،غيظ) kelimeleri de böyledir.]

(سفر - sefr = süpür) : süpürmek. [F = P] (سباطه - subata)da süprüntü demektir.

(كسف - kesf = kes): kesmek. [(kes) kökü Arapçada az çok ses değişmeleriyle ayni manada yüzlerce kelime doğurmuştur.

(كسو - kesv = giy): giydirmek. [lazım şekli (كسا - kesa) dır. Giymek kökünün eski şekli (كاذماك) tır - ديوان اللغات - bugün dahi Şark Lehçelerinde bu söyleniş vardır.]

Arapçada giyinmek demek olan (لبس - lübs) de Türkçe (pusat) kelimesinin kökünden alınmıştır. (pusat) Türkçede silah manasına geldiği gibi giyinip kuşanacak her şey'e de denir. Anadolunun bir çok yerlerinde (pusat) doğrudan doğruya elbise yerinde de kullanılır. (لباس - libas) gibi (ثوب - sevb), (بز - bezz), (سيف - seyf) kelimelerinin de bu kökten geldiği kolaylıkla sezilebilir. (بز) Arapçada hem giyinecek (bez), hemde kuşanacak silah manasınadır ; (بزه - bizze) de silah demektir. [bir ek edatı olan (t) düşmüştür. (حياء = ayat) ta olduğu gibi. (öc) ün divanda (öcüt) şekli de vardır.

(أوى - üvyy - أواء - iva, = ev): eve dönmek ve inmek. [Mazisi : (أوى - evâ)] (ايواء - iyvâ,): birisini eve indirmek, konuk etmek, (مأوى - meva): yurt, ev, konak. (أوب - evb): yolculuktan dönmek = evine gelmek. [(أود، عود، اول) de dönmektir.]

(عرد - Ard = at) : taş atmak. [(atmak) kökünden çıkan yüze yakın Arap kökünü (Hakimiyeti Milliye) deki bir yazımızda gösterdik .]

(بلت - belet = bit): bitmek, arkası kesilmek. [(بت بتر، بتل) kökleri de böyledir. (بتات - betat): işi bitirmeye çalışmak. (ابتر): nesli tükenmiş, yoksul, bitik adam. demektir. «ابن مهنا: بتت و ابخز = bitirdi»].

(قعب - Ka,b = kap): su kabı [(قوأب - kav'eb): daha büyükçesidir. (قبقاب - kabkab) nalın ve ayakkabıya denir.]

(يهر - yehr = yer): geniş yer.

(قحر - kahr = karı): ihtiyar erkek. « ای شاخ: أرقریدی - دیوان اللغات» [4]

(عرق - arak = ak): tulumdan su sızıp akmak, akan ter.

(صمت - samt = sus): susmak. [(ضمز - zamz), (نصت - nast) da susmaktır. Bunlardan birincisinde ses değişmiş, ikincisinde ek başa gelmiştir.] [5]

(قفر - kafr): kır, otsuz, ağaçsız yer. [(ق - kıyy) de (kır) demektir. Bu kelime (خلو - huluvv) gibi (yok) sözünden çıkmış sanılabilirki boşluk ve yokluk manasına da gelir.

(جلب - celb = çaba): çalışıp çabalamak.

(هرج - herc = aç, uç): kapıyı açık bırakmak, At, kuş gibi nçmak. [baştaki sesli harfler çok kerre bir bogaz sesiyle değişir.]

Sona eklenenlerden bazı örnekler :

(اکر - ekr = ek): ekmek: ziraat, yeri kazmak [(اکار - ekkar = çiftçi.]

(دبره - dibre = dip): dip. [(idbar - tedbir) bu köktendir.]

(اثر - isr = iz): iz. [Arapçada (iz) kökü başka başka bir çok kökler doğurmuştur. Arap dilinde (Z) çok kerre (ث) olur. (iz), (اثر) olduğu gibi, eritilmiş ve yüze çıkmış yağ demek olan (üz) de - دیوان لغات الترك - (اثر - üsr) olmuştur. - لسان العرب -]

---

[4] (قعب، يهر) kdlimelerinin ortasındaki harfler (ء) ek harfinin daha kalın şeklidir ki ortadaki sesinin değişmişidir. (قحر) ın ortasındaki (ح) harfının (karı) daki (y) nin değişmesi olarak ortaya geçmiş olması ihtimali de vardır.

[5] (صمت) kelimesi aynı manada (صموت، سموت، سموط) kelimeleri gibi (somutmak - somurtmak) dan da gelmiş olabilir.

bağlılığı görülmektedir. (صورت) kelimesinin kökü olan (صور) maddesi de (sın) kökünden gelmiş olabilir. [6] Çünkü Arapçada (R=n) değişmesi de görülmektedir. Nasıl ki (dön) kökü (دور) şekline girmiştir. (R) harfinin (n) ile değişmesi şu şekilde olur: (R=L-L=m, n). (sın) kökü (سن ، صنم ، اثن ، وثن) de (n), (رسم) de (m) olduğu gibi (صورت) te de (R) olmuştur. Nitekim (dönmek) kökü (دور) gibi hem (دول - devl) hem de (دوم - devm) olmuştur ki her ikisi de dönmek manalarına da gelirler [7] Farsçaya da (ژون - jön) şeklinde geçen (sın) kökünün arapçaya ayni manada (زون - zûn) ve (زور - zûr) kılıklarında girmesi de bu düşünceyi kuvvetlendirir sanırım.]

(عنی - any = an): anlatmak, kastetmek. (معنی): anlatan şey demektir ki bu köktendir. [bu kelime ayni zamanada inmek, hadis olmak manasına da gelir.] (عنی) kökü eski Türkçede ot bitmek manasına da gelen (ünmek): bak - دیوان لغات الترك - 148 - 1 - kökünden de gelir ki yer ot bitirmek demektir. Kökün aslına daha yakın olan (انی - eny) ve tersi (نماء - nema) da: ot bitmek, yetişmek demektir. (نوء - nev') biten ottur.

(قرو - karv = kar): karmak, kargı sokmak.

(عقر - akr = ak): ak renkte olan.

(دله - deleh): bir sıkıntı veya felâketten aklını kaybetmek, şaşkınlık. [mazisi: (delihe) şeklinde olan bu kökün ismi faili olan (داله - dâlih): deli demektir. (دلی - deliye): filinden gelen (دالی - dâlî) de şaşırmış, aklını kaçırmış demektir; (تاله - tâlih) te böyledir.

(اصاة - esat حصاة - hasat = us): akıl. (حصافت = hasafet): akıllılık [(لسان العرب) de (أصی - esa): filinin mastarı gösterilmemekle beraber bunun hamakatten sonra akıllanmak suretiyle anlatılması bu kelimenin de (us) kökümüzden alındığını göstermektedir. (روص - ravs)ta bu manayadır. Arapçada yüksek ve manevî mefhumları anlatan kelimelerin hemen hepsi Türk kökündendir. (عقل) da türkçe (ok - ök) kökündedir. Arapların diz bağı manasına gelip bu kelimeye esas sandıkları (عقال - ıkal) de Türkçe (örk) dendir. (ok) un tersine olan (قوی - kuva) da akıl demektir.

(اثفیه - üsfiyye = üç): saç ayağı yerinde kullanılan üç taş. [Arap diline sayı adlarından, zamirlerden ve edatlardan da bir

---

[6] (سماء Siymâ') kelimeside ayni kökten çıkmış sayılabilir.

[7] (دول) kökünün (dolaşmak) kökile de bağlılığı görülür.

Kökün tersi olan (بوأ - bev,) de aynı manaya geldiği gibi bu kökten gelen (باءه - bâe) de: menzil, yurt demektir. (تبوأ - tebevvü.): bir yeri kendine ev ve ıkamet yeri yapmak. (وأم - ve,m) : sıcak, mahfuz ev.

(غفر - gafr = kapa): kapamak. [(kap) kökünün çıkardığı Arapça köklerin elli kadarı (Hakimiyeti Milliye) de çıkan bir yazımızda gösterilmiştir.]

(ازم - ezm = ez): ezmek. (أزمتهم السنة اذا دقتهم و طحنتهم - تهذيب الالفاظ) bu kökten (وهس، هوس، هس، اس) gibi aynı manada başka kökler de çıkmıştır.

(طمار - tamari = dam): Yüksek yer.

(كتو - ketv = git): yavaş yavaş gitmek. [(كتكته ، كتع ، كتف ، كت) kelimeleri de bu manayadır.]

(سمن - semen = sem): semirmek. [(دسم - desem) de bundandır.

(امل - emel = um): ummak. [(امنيه - ümniye) de bu köktendir. (طمع) da arapça manasiyle: (umut) un tersine dönüşüdür: ديوان اللغات - 148 - 1].

(عتر - atr = at): süngü alestikî atmak. [(عتار - attar): erkekkli uzvu ve kuvvetli at.]

(هجم - hecm = güç): ev göçmek. [Yukarıda geçen: (هج - hecc) kökünde olduğu gibi (هجأ): açlığı geçmek. (هجأ - hec'): olup geçen (هجد) : gecelemek, uyumak. (هجف) = açlıktan karnı göçmek, (هجر) = bir adamdan veya bir şeyden vazgeçmek, (هجع) = uyumak, [canı geçmek, bağrı geçmek = Anadoluda kullanılan tabirlerdir.], (هجوم): göz içine göçmek, dam göçmek, bir şeyin faaliyeti geçmek. (هجس): gönülden geçmek, (هجرت): bir yerden göçmek. (هجو): bir adamı geçmek [Anadoluda: (geçmek, geçinti yapmak): aleyhte bulunmak demektir.] (هجيع) : geceden bir müddet. Sözlerindeki (he), (g) nin değişmişidir.]

(بصو - basv = bas): alacağını almak üzere borçluyu basıp nesi varsa almak.

(بلاء - bila' = bül): elbise eskimek. [(bül) Türkçede eski demektir. bak - ديوان اللغات -].

(صنم - sanem = sın): put. [Türkçede (sın): vücut, şekil, çehre, görünüş demektir. - bak: Radlaf -

Kökün başına eklenerek gelen (وثن - vesen) aynı manadadır. Suret yapmak mansına gelen (سن) ve (رسم) in de ayni köke

tura, kelimeleriyle (ikiz) manasına gelen (توأم) de (ت - ث) degişmesiyle ayni köktendir. (اتآم - it'âm): ikiz dogurmak, (متأثه - mutâeme): arış ve argacı iki kat dokumak demektir. [bunlarda kök tersine çevrilmiştir.]

5 — *Arapçada Altüst Edilen Sözlerimiz*

Yabancı dillere aykırı gelen köklerimiz değişik ağızlarda ezilmiş, bozulmuş, altı üstüne getirilmiştir. Her dilde azçok örneği bulunan bu hal, arapçada sayılamıyacak kadar çoktur.

Tersine dönmüşlerden birkaçını gösterelim:

(ثغب - sagb = boğaz): boğazlamak [(ذبح - zebh) de boğazın başka kılıkta tersine dönmüşüdür. [10] (ثغب): (sok) kökünün dos doğru alınmış şekli olduğune göre de (sokmak manasınada gelmektedir.]

(ثلب - selb = büz): birşeyi büzmek ve (pis) kökünden de bir şeyi pisletmek manasına da gelir. [(ابس - ebs): bir adamı fena lakırdılarla bozmak kelimesi gibi(bozmak) kökünden de gelerek aynı manayı da anlatır.]

(ذرب - zereb ve ذروبت - zürûbet = boz): mide bozulmak. [Arapçada (bozmak) kökündende, bir çok kelimeler çıkmıştır. (فساد - fesad) (فسخ - fesh) sözleri bunlardandır.]

(شغب - şagb = boğuş): halkı birbiriyle boğuşturmak. [(çık) kökü ilede birleşen bu kelime, yoldan çıkmak manasınada gelir. (شغر)de bir adamı yurttan çıkarmaktır.

(برغوز - Burgûz = buzağı): buzağı. bir çok şekilde söylenen bu kelimenin başka kökten gelen (عضب - azb) şekli de boynuzları yeni çıkan buzağı demektir.

(حصر - hasr = sık, sak): sıkmak ve sırrı saklamak.

(كشف - keşf = çek): çekmek= bir şeyin üzerindekini kaldırarak açmak, yüzünü açmak. (شك) te (çek) kökünün doğru alınmışıdır.

(قلاده - kılade = dak): Boyuna takılan süs. (قلد - kald) takmaktır. Kulağa takılan küpe manasındaki (قرط - kurt), (خلد - halede)

---

[10] Bu kökün (boğaz) ile bağlılığını ذابح ، ذابع kelimeleri de göstermektedir.

çoğu girmiştir. Fiillerin ve kıyasi masdar ve sıfatların üremelerinde bunların derin izleri görülür. Bu kelimenin (üç) kökünden geldiğini gösteren tanıklardan biri de (اثفاء - isfa, تأثيف - te'sif) masdarlarıdır ki üç kadın almak demektir.[8] Arap harflerinden(ث), ki şimali Sami dillerde yoktur. Türk harflerinden (ش، ص، س، ز) ile değişiklik gösterdiği gibi (C, Ç) ile de değişir. Şunlarda (ث=ج) değişmesiyle doğan kelimelerdir : (ثت = çat) : kayalardaki çatlak, (ثی - lesi=çi): ıslak. (ci): ıslak ve ağaca düşen, yaşlık manasınadır. Bak : - ديوان اللغات - bu kökten gelen (لث - less) de ağaca çiy düşmek demektir. (لثی - lesa=iç). aşağıda bir çok örnekleri görüleceği üzere (iç) kökünün tersine dönmüşüdür ki az içmek manasınadır. Yine kökün tersine çevrilmişi olan (ثأر - se'r = öç): öç, intikam ve (ثأی - se'y = aç): ara açmak, ara açıklığı (Bak : - لسان العرب -]

(ث) harfının diğer Sami dillerde (ş, t) olduğu görülür : Arapça (ثلاث), Babil - asurce (شلاشی), Yahudi dilinde (شلوش), Aramîce (تلاث) dır. (ث) harfinin Arapçada bizim (ke) ile de değiştiğini görmekteyiz [9]:(جثو - cüsüvv = çök): diz çökmek, (جثوم - cüsûm = çök): gece karanlık çökmek. (جاثوم - casûm) : uykuda insanın üzerine çöken ağırlık. (جثل - cesl = dök): rüzgâr yaprağı dökmek. (جثاله - cüsale): yaprak dökümtüsü. [Arapçada (c, d) değişmesi de çoktur. (جد - cedd = dede) böyledir. Türkçe (D) Arapçada bir çok kelimelerde (c); ve (c) de (d) olmuştur. (جاسوس) ، (داسوس) aynı manayadır.] Yukarıdaki örnekler bize (iki) manasına gelen (اثنين) kelimesinin de (iki) den alındığını açık olarak göstermektedir. Bu kelimede tesniye edatı olan (ين), kelimenin köküne dahil değildir. Bu, eski ana samî dilin kalıntılarından olsa gerektir.

Başka dillerden alınan kelimeler bazı kerre (baki kalmak, kara sevda, kudreti yetmek, başbuğ) sözlerinde olduğu gibi anlattığı mana ile birlikte söylenir. Bunun bir çok dillerde örneği vardır. İşte (ث = ke) değişmesiyle (اثن) şeklini alan (iki) kelimemiz de böyle olmuştur. (عك): söylediğini iki üç, defa tekrar ettirmek, (عكوه): ortasından uzunluğuna ikiye yarılıp örülen sikirden

---

[8] Lokmayı tutan üç parmak manasına gelen (دجه - düce) nin de [(üç) kelimesiyle bir bağlılığı görülebilir.

[9] (s) de böyledir. (جثه ، جثمان ، جسم ، جسد ، جلوس ، سجود) kelimelerinin de (çök) kökile bağlılıkları vardır.

(زخ - zahh = kız): kızmak ve hızlı yörütmek. (خز - hazz): süngü sokmak.

(قرا - kara = arka): arka. (آخر - âhar) da arka ve son demektir.

(رص - rass = sar): sarmak bir, şeyi sağlamlaştırmak, birbirine sardırmak.

(دك - dekk = kötü): kötülemek = hastalıktan zayıflamak (ك de böyledir. [Bu tabir, Anadoluda pek yaygındır. Pek kötulemişsiniz = pek zayıflamışsınız demektir.]

Kökün doğru şekli olan (كت - kett) te bir adama kötülük yapmak, yahut onu hakaretle kötültemek demektir. Bundan çıkan (كتيت - ketit): kötü, cimri adam, (كته - kütte): herşeyin kötüsü manasınadır.

(كت) kökü (gitmek) den de gelerek: yavaş yavaş gitmek, söz kulağına gitmek manalarına da gelir.

(ثع - sa" = kus): kusmak.

Bu kelimelerden (رطى ، قرا ، رق ، غفش ، شغب ، ثغب) kelimeleri doğrudan doğruya.

(فطيس، نثج) kelimelerinde baş harf ortaya geçmek suretiyle;

(ثع ، دك ،رص، زخ) kelimelerinde de son harfin tekrariyle;

(وشق، ندص، رتوع، رثد، (جس) kelimelerinde başa;

(ربود) ، (قلد) ، (ذرب) ، (ثلب) ، (كيس) ، (كوس) kelimelerinde ortaya;

(كشف ، حصر) kelimelerinde sona harfler eklenerek tersine çevirilmesiyle köklerimiz Arap diline geçmiştir.

Arapçada köklerimizin ters dönmesi gelişi güzel olduğu gibi, kıyasî denecek kadar birbirine benzerleri de vardır. Yukarıda da söylediğimiz üzere Türkçede bir sesli harfle başlıyan köklerin başındaki bu sesliler ya doğrudan doğruya (همزه) denen Arap harfi veyahut ta daha kalın bir boğaz sesi halinde kelimenin sonuna veya ortasına geçmiş, yani baştaki sesli harfler ters çevrilmistir.

Arapça (مهموز اللام) ve (مهموز العين) denilen kök şekillerinin bir çoğu bundan doğmuştur. Hemzenin (ى-و) ile değiştiği de görülür. Eğer üç harf taşıyan Bir kökümüz böyle olmuş sa bunlara hiç bir harf eklenmemiş, yalnız kök, alt üst olmuştur.

Değerli okuyucularıma inan vermek için bu çeşit köklerden biraz fazla örnek vereceğım :

bele dakılan kemer demek olan (نطاق - nıtak) boğaza dakılan toka veya halka yerinde kullanılan (طوق - tavk) ın dahi aynı kökten geldiği ap açık görünmektedir.

(رٌد -resd = diz): dizmek, bir şeyi muntazam bir şekle sokmak. Yan yana veya üst- üste koymak - لسان العرب - (نضد - nazd) da böyledir. (سمط -sımt): dizi, (سطر): sıra ve yazı dizisi bu kökün kalınlaşmış şekli gibi görünmektedir.

(ربود - rubûd= dur): durmak, eğlenmek. [Bu kökün doğru şekli olan (فتور) da: durmak ve durgunluluk demektir.

(رجس - rics = suç ve . . .) : suç, günah veya defi tabiî. (سج - secc) kelimesinin tersi olarak pislik ve mûrdar manasına da gelir.

(كوس - kevs = sek): bir ayak üzere sekmek. [bir adamı yere yıkıp kösmek manası, bu kökün doğru şeklindendir. (Kös) kökünün tersine çevrilmişi olan (سك - sekk) te : kapının arkasına kol demiri veya buna benzer birşey küsmek (kaz) kökünün incelmişi olarak: kuyu kazmak manasına da gelir.

Aynı kelime, (kes) köküuün tersine dönmüşü olarak : kulağı dibinden kesmek ; (sık) kökünün doğru alınmışı olarak ta: halkaları sık zırh demektir.]

(كيس - keys = . . .): zevcî münasebet. [bu kökten fanetik değişmelerle sayısız kökler çıkmıştır.]

(رٌتوع - rûtû, = ot): davar otlamak.

(رسف - resf = sür): sürünmek.

(ندص - neds = sıt): yara, sivilce sıkılarak sıtmak. [(sıtmak) Anadoluya mahsus kelimelerdendir. (نثد - nesd) de bu kökün doğru alınmışıdır.]

(نثج - nesc = sanç): süngü sançmak = sokmak. [bu kök, defi tabiî manasına da gelmektedir. (زج - zece) de sancmak demektir.]

(رقى - raky = yukarı): yukarı çıkmak. (ترقى) kelimesi de bundandır.

(رطى - raty = yatır): yatırmak = cinsî münasebet.

(وشق - veşk = kaşı, koş): kaşımak ve koşmak [kökün doğru alınmışı olan (قش) da kaşımak ve kazımak manasınadır.

(فطيس - fatîs = topuz): topuz. [دبوس - debbus ta bunun doğru alınmışıdır.]

Eğer köklerimiz, bir sessizle bir sesliden ibaretse tersine çevrilerek ek harflerinden birinin ulanmasiyle kök üçlenmiştir:

(قرأ - kar' = oku) : okumak. [Türkçede bir adamı misafirliğe çağırmak manasınada gelen (okumak) kökü Aarapçada da aynı manada (قرى - kıra) şeklinde bir kök doğurmuştur. (عقيره - akire) de okuyanın sesi manasıdır.]

(بأر - be' r = ebi): ebimek = kapamak, gizlemek. [(وبأ -veb,)de böyledir. Bak : (ديوان لغات الترك): (ebimek)]

(فقأ - fak' = ak): yarayı deşip akıtmak, gözü akıtmak, soldurmak.

(رأم - re'm = ör): ipi sağlamca örmek.

(شأن - şe'n = iş): iş.

(وشأ - veş' = iş): Mendil vesaireye oya veya nakış işlemek [(وشم - veşm'), (وشى - veşy) de bu köktendir.]

(ثأد - se'd = ıs): ıslatmak. (لثق - lasak) kökü de (ıslak) kelimesindendir.

(ثأب - se'b = es): esnemek.

(شأو - şe'v = aş): aşmak, ileri geçmek. [(شوأ - şev') de böyledir.]

(سأو - se'v = is): istemek [(سأل - se'l) kökü de böyledir.]

(رموء - rumû' = üre): üremek, artmak [bu kelimenin ikamet manasına da gelmesi Türkçe (örük), ve bir şeyi emare ve alametleriyle tanıyarak anlamak yerinde kullanılması da (im) kökündendir. Bak: - ديوان اللغات - : (im - örük)

(وما - vem' = im) : imlemek, işaret etmek. [(ايماء-îma') da bundandır. Yukardaki (رموء) gibi (اسر) kökü ve üremeleri de hep (im) kökündendir.]

(فسأ - fas' = es): elbiseyi yırtıp eskitmek. Bundan gelen (تفسأ) ile (اسمال): elbise eskimek.

(لتأ - lat' = at) : bir adama taş atmak, gözatmak [(متأ - met') ve (لطأ - lat,) da dayak atmak manasınadır.

(لظأ - laza' = az) : azşey.

(رزأ - rez, = az): azaltmak, eksiltmek.

(مرأ - mer, = er): er kişi.

(تأ - tan' = utan): utanmak.

(هأ - hat' = akıt) akıtmak, defi tabii. [Anadoluda bu kelime, bu mananın en yaygın anlatışıdır.]

(ردأ - red' = art): art, arka, zahir. [Bu kök (atmak) tan da gelerek: taş atmak yerinde de kullanılır.]

(نأج - ne'c = acın): acınmak, Tanrıya yalvarmak.

(دأل - de'l = alda): aldatmak, eskiden (aldamak) şeklinde kullanılırdı. (دعل - de'l) de ayni manadadır.

(قيأ - kay' = okı): okımak. (ديوان الغات) ta görüldüğü üzere (okımak): kusmaktır. Arapçada bu kökün doğru alınmış bir şekli de vardır ki o da (اقى - aky) dır. Bu kelime de tiksinmek demcktir.

(Okımak) fiilinin bugünkü şekli (öğümek ve öğürmek) tir ki iç bulanmak ve içerdekini çıkarmak demektir. (هوع - hev'), (هيع - hey') ve (نوع - nuhû') kelimeleri bu köktendir. Sonda (ع) (ö) nün daha kalın bir boğaz sesine dönmüşü ve (he) de (ge) harfimizin çevirilmişidir. (Ac) kökünün tersi olan (جوع) da da böyle olmuştur. Aşağıda bunların bir çok eşi gelecektir.

(لبوء - lebu' = alp): arslan, bir adam ve bir kabilenin adı.

(فطأ - fat' = ufat): ufaltmak, parçalamak (رفت ، فت) kökleri de böyledir.

(كيأ - key' = ürk): ürkmek, korkmak [türkçede olduğu gibi Arapçadada (R = Y) değişmesi pek çoktur.]

(سطأ sat' = üst): cinsî münasebet. (رشأ - aş) da bu manayadır.

(رتوء - Rutû = otur): oturmak, eğleşmek, ikamet etmek (تنوء - tunû) ve (بتأ - bet') kelimeleri de böyledir. (لتىء - letî,) evinde oturup bir tarafa çıkmıyan.

(لكأ - lek' = eğle): eğlenmek, ikamet.

(لفأ - lef, = üfle): Ruzgâr bulutu gökten, tozu yer yüzünden üflemek silip süpürmek. [لسان العرب]

(سأم - se'm = usan): usanmak [m = n]

(كسء - kes' = ense): ense. [yeni yazıda (n) sesini alan ve genizden gelen (ڭ) Arapçada (ke) olmuştur. Bu kelime eskiden ve bugün de Anadolunun bazı yerlerinde de (ekse) şeklinde söylenir.

daha kalın bir sesle değişmesinden (حضأ - haz' - had') kökü çıkmıştır ki buda od yakmak, ateşi karıştırarak alevlendirmek demektir. (ندأ - ned') de et ve ekmek, gibi şeyleri pişmek için ateşli furuna koymaktır. Ayni kök (inmek) kökümüden de gelerek bir adam üzerine çıkagelmek, yerinde de kullanılır. Bundan çıkan (ندأه-ned'e): güneşin inme, batma zamanıdır.]

(نشأ - naş' = aş): aşmak, yükselmek, irişmek.

(ظمأ - zame' = us) usmak = susamak. bak (ديوان الغات). [susuzluktan ağız kurumak demek olan (عذب ، عصب) ve susuzluk yerinde kullanılan (هوثه - hevse) kelimelerile kökün tersine çevrilmiş şekli olan: (سعار - suar), (سهف - sehef), (صدى - sada, kökleri ve baştan seslinin düşmesiyle doğan: (نس ، سف ، صاره = saraa), bu köktendir.]

(عجأ - hec' = ac): acıkmak. eski şekli (acmak).

(كفؤ - küf' = öğür): eş [Arapçada (R) çok kerre düşer.]

(مرأ - mer' = eri): yemek erimek, çabuk sinmek.

(ملأ - mel, = ulu - il - al): doldurmak, bir kaba alacağı kadar aldırmak (اقرب لموارد) (ملء - mil,): bir kabın alacağı miktar. (ملأ - mele'): ulular. (ملىء - melî,): ulu, zengin, nüfuz, ve kudret sahibi.

(وثأ - ves' = ez): vücudun etini ezmek. [bak: لسان العرب]

(ثمأ - sem, = öz,ez): ekmek ve saireyi üze atmak [(üz) kelimesi yukarıda da yazıldığı üzere (yağ) demektir. Bu kök ezmekten gelerek bir adamın başını ezmekte de kullanılır.]

(بهأ - beh' = öğ): öğrenmek, alışmak, bilmek. [he, ge]

(درأ - der' = it, ört, ıldıra): itmek savmak [تدرؤ - tederru,): aldatmak için bir nesneden örtünmek - kamûs - (درىء - dirrî'): çok ıldırayan yıldız.]

(بسأ bes' = ıs): ısınmak, alışmak. [(انسيت) kelimesi de bundandır.]

(رنأ - ren' = ün): ün, ses, seslenmek. (لسان العرب)

(صيئة - sîe = ıs): ıslaklık (تصيىء): başı su ile ıslatmak.

Türk köklerinin başlarındaki sesli harfler baştan (ء ، ع ، ح ، ه) boğaz harfleriyle değiştiği gibi yukarıda gösterdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere tersine dönen bu köklerin sesli harfleri sona (ع) ve az olarakta (ح , ه) şeklinde geçmiştir.

Bunlar için de bir kaç örnek:

(زأى - ze'y = az): azmak, azamet. [(عظمت) kelimesininde azmadan azma olduğuna hükmedebiliriz. Türkçede ot azmak, hayvan azmak, geviş ağızda azmak: büyümek, demektir. (عثل - asel) de kalınlaşıp irileşmek (عثو - usüvv), (عسو - usüvv) kalın ve sert olmak demektir. (عسف), (عصى) kökleri de böyledir.]

(وجأ - vec' = acı): acıtmak. [(acı) kökünün başına harf eklenerek te.(لعج - la'c - acı = acıtmak) kökü çıkmıştır.]

(نتأ - net, = öt): ötmek, oğlan veya kız ötmek = kendine gelmek [bu söz anadoluda pek yaygındır. (ötgün : adamakıllı kendine gelen)]

(رئ - ref, = ör): elbisenin yırtığını örmek.

(ألم - lem, = el, al): bir şeye elvurmak, bir şeyi hep birden almak. [bu kökten gelen (الماء - ilma') de hırsız bir şeyi alıp aşırmak, yahut bir şeyi içine almak = kaplamak demektir.]

(لأ - let' = it, at) itmek, atmak [mutlak manasında. ok atmak, taş atmak, göz atmak] cinsî muamelede bulunmak. [son manasında (وطأ, مطأ, رطأ) gibi bir çok kökler doğuran (itmek) fiili Anadoluda meşru, gayri meşru münasebette bulunmak demektir. Oğuz ve Türkmen lehçesinin kitaplara geçmemiş en eski sozlerini saklıyan Anadolu dilinin bu sözünü (ديوان لغات الترك) te görürüz.

" Kaşgarî; " oğuzlar, her yapılan şeye (itti), Türkler ise (kıldı) derler. Yalnız bu kelime, cinsî münasebet manasına geldiğinden onlar da bunun yerine başka kelime kullanırlar „ diyor.

Bunun gibi öyle çok kelimelere rastlıyoruz ki bunlar ne batı, nede doğu kitaplarına geçmediği halde yalnız Arap kamûslarında yer tutmuştur.

(نسأ - nes, = esri): sarhoş edecek şarap içirmek. [(سكر - sekr) de (esrik) kelimesinden çıkmıştır.]

(نصأ - nas, = as): bir adamın perçeminden asılmak, yahut bir şeyi asıp yükseltmek

(دفوء - dufû, = od): ısınmak, [ayni kökten gelen (فأد - fe'd) de ekmeği ateşli küle gömmek, eti ateşte kebap etmek, (فئيد - feid): ateşli külde pişen ekmek demektir.

(Bedros keresteciyan) ın etimoloji lûgatinde bu kelime ile (pide) arasında bir uygunluk görmesi yanlış bir bakıştan çıkmıştır.] (درأ - der'): ateş ışılayıp parlamak. [(od) kökündeki (d) nin

(ماع - mel'= el): toplanmak, el birliği yapmak. [aynı manada olan (الب) ın tersine dönmüşüdür.]

(نسع - nis'= es): esinti, poyraz yeli, (مسح) de böyledir. bu kökün (نسوع - nusû): şeklindeki mastarı da (uzamak) demektir.

(ناخع - nahı'= oku): okuyan bilgili adam.

(وجع - veca'= acı): acı, acımak.

(نزوع - nuzû'= öz): özlemek, özden istek.

(سفع - sef'= ıssı): yüzü ıssı yakmak (تسفع) ısınmak.

(ع) gibi (ح, ه) harfleri de baştaki seslilerin değişmiş olarak sona geçmiştir:

(طرح - tarh = at) atmak. (ربح - ribh = üremek), (فقه - fıkh) okumak. (سطح - sath = üst) her şeyin üst tarafı, yüksek yeri, bir adamı altına almak suretile üstelemek. [(سطح - sath) (سطو - satv) (سطا - sata) kelimeleri bu köke bağlı manalar anlattığı gibi yükselmek, bir şeyin üstüne çıkmak yerinde kullanılan (صعود - suûd) da (üst) kökündendir. Arapçada (ناقص) adı verilen ve sonu (ى - و) ile biten kelimelerin bir çoğu da bunlar gibi tersine çevrilmiş köklerimizdir.]

6 - Sesli bir Harfle Başlıyan Köklerimiz

A — eğer (ء, ع, ح, ه) gibi bir boğaz sesi almışsa [üç sesli harf taşımadığına göre] sonuna bir ek harfi getirilmiştir:

(حبل - habl=ip): ip.

(عجو - acv = aç): ağız açmak.

(حزن - hüzün = üz): üzülmek, üzüntü= tasa. (اذى - eza) da böyledir.

(حواية - havaye = av): toplamak, bir araya biriktirmek. (avmak, evmek) : üşüşmek, toplaşmak - ديوان اللغات - Arapçada (حفف-haff, حفل - hafl) kelimeleri de ayniyle - avmak) ve (evmek) kökünün anlattığı manaya gelir ki toplanmak, üşüşmek demektir. (حوض - havz = av = su): su birikmek, toplanmak demektir.

(حدر - hadr = at): bir şeyi yukarıdan aşağıya atmak, yuvarlamak [(حط - hatt) ta böyledir.]

(حين - hîn = öyün): öyün, vakit (öyün anadoluda vakit ma-

(شع - şa" =ışı): ışık, (اشعاع - ış, a,): ışık vermek.

[Bu kökten gelen (شمع - şem,): mum ve ışık demektir; (شعله - şu'le), (شوف - şevf), (شف - şeff), (شبو - şebv) kökleri de böyledir.]

(شرع - şer, = : iç, aç, iş): içmek, yol açmak, hakikati ortaya çıkarmak, yola kapı açmak. [Bu kökten gelen (اشراع) işrâ,): aşırmak, yükseltmek, (شارع - şâri') : işlek yol, (شرع - şera,): eş =aynı demektir.]

(وشع , مشع - meş, veş,): birincisi bir şeyi alıp aşırmak, ikincisi dağı aşmak.

(دفع - def' = it): itmek. [(دع - da")kelimesi de şiddetle itmek demektir.]

(ريع - rey' = art, üre): artmak üremek. [aynı kelime (arı) kökünden de gelerek : buğday, arı = halis olmak manasına da gelir. (رائع): buğday ve at gibi kelimelere eklenen sıfat halinde - arı buğday,soy at. (عراء - ara') da arıkız dır ki eski Türkçede bâkir demektir.]

[Bu kök diğer bir takım köklerimizin de birleşik bir sesidir. İncelemeğe değer.]

(خزع - haz' = uzak): arkadaşlarından uzakta, arkada kalmak.]

(جرع - cer' = iç): yudum yudum içmek. [(İç) kökünden gelen yukarıdaki (شرع) gibi (نشع) çocuğa ilaç içirmek. (انشاع) susuza su içirmek. (تجع) deveye bulamaç içirmek.]

(رمع - rem' = im, ir): eliyle imlemek = işaret etmk ve ırgalamak.

(فرع - fer' = ar, ur, ara): dağın tepesine ermek, halk içinde yüksek dereceye ermek, halkı aralamak, başına değnek urmak.

(فصع - fas' = os): .... (فسأ - fes,) de böyledir.

(فقع - fak' = ak): çok aklık, ak mantar - [لسان العرب]

(قرع - kara' = ak): başta saç kalmamak, tazlaklık ve ak sivilce. bu kökün de diğer bir takım köklerimizle bağlılığı vardır.]

(كرع - kera' = irk, erkek): irkilmiş su, erkeğe düşgünlük.

(كء - kâ" = ürk): ürkeklik [bir çok örneklerinde olduğu gibi (R) düşmüştür. yukarıda geçen (كيأ) dede böyle olduğunu yazmıştık.]

manasına gelir. - ديوان اللغات 190-3 - (عرض - ırz): azıyan, terleyen uzuvlar.] (نضح) da (azımak) kökünün tersine dönmüşüdür. (نث - ness - üz): üz = yağ yedirmek.

Ç — Yahutta başa ve sona birer harf eklenmiştir:

(فكر - fikr - ök = akıl), (لسم - lesm = ez), (مزد - mizr = öz = asıl), (مزى - mezy = azmak, azamet), (لثم - lesm = ez): taş bir uzvz ezmek, (وثم - vesm = ezmek) [(وثأ - ves,) de (ez) kökünün tersine dönme suretiyle alınmış bir şeklidirki: eti ezmek manasınadır.] (نسم - nesm = esmek), [(وشم - veşm = işlemek) vücudun muhtelif yerlerinde iğne ile işlenen nakş .. kökün tersi olan (وشأ - veş)de mendil ve saire işlemek olduğunu yukarıda yazmıştık.]

Arap kökleri üzerinde hurdebinî bir arayışla görülen bu gibi köklerin Türk kökü ile yalınız bir harf üzerinde birleşikliği bir takım okuyucularca uzak, belki de garip görülebilir. Biz gerek bu gibi bir sesli harfle başlıyan tek samitli köklerimizin, gerekse Türkçededе olduğu gibi bir harfi sıfıra düşen tek heceli köklerimizin iki ek harfiyle üçlendiğini, [3] bir hakikat olarak görüyoruz.

Bu görüşlerimiz sanırızki Samîdiller ve Samî kavimler hakkında (Teodor Nöldeke) nin Rusça tarcümesini tatkikle neşreden pröfesör (A. Krimski) nin (نب), (فل) harfleriyle başlıyan köklerin birbirine benzer manalar anlattığına dair getirdiği bir sıra örnekler [4] gibi değildir. Onlardan pek çoğu gösterdiğimiz esaslar dahilinde kolaylıkla Türk köklerine götürülebilir.

Türkçe köklerin Arap diline girerken aldığı şekillerin başlıcaları bunlar olmakla beraber, burada anlatılması uzun sürecek başka bir takım belirtilerde vardır. Biz burada bu yazdıklarımızın da davamıza az çok tanık olabilileceğini sanıyoruz.

Türkçe İle Arapça Arasındaki Birlik Menşeî değildir

Yukarıda gösterdiğimiz örnekler, Türk dili ile Arap dili ara-

---

[3] — (ولد - doğ), (ومس - sür), (وڅ - gir), [C=g] (مص - sor): sormak, (لت - dög), (لوث - sar), (ملس - sür), (لوذ - sığ): sığınmak, (لز - sık), (نص - salla), (وص - sağ - sağlamak) (فص - su - yara sulanmak.) köklerinde olduğu gibi.

[4] Corci Zaydan da bunların başka örneklerini de göstermişti.

nasında da kullanılır. (ابن مهنا) vaktı (öy) diye gösterir. (أوان - evan) (آن - an) da böyledir. Kökün ters çevrilmişi olan (أنى - eny): bir şeyin vakti gelmek demektir.

(حياء - haya, = uya - ayav): utanmak. (uyatmak): utandırmak. (ديوان اللغت) Kâşgari aslının (اوياذمق) olduğunu yazar. eski türkçede (ذ) (y) nin başka bir şeklidir ki arapçada da kelimenin sonunda (y) olmuştur. mazisi (حيى - hayiye) dir.

Hüseyin Kâzım B. in kazanca (ayav)ı (حياء) bozuntusu sayması doğru değildir.

(حفد - hafd = ev): evmek = acele etmek. [bu kelime Arapçada (أود - evd) şeklinde de aslını muhafaza etmektedir. Anadoluda acele yerinde (evedi) derler.]

(عصف - asf = es): ruzgâr şiddetle esmek. [Arapçada kalın köklerimiz bazen incldiği gibi bazı da ince köklerimiz kalınlaşır. (قص - kass = kes): te olduğu gibi. (نسم - nesm) de esmek manasınadır.]

(عذم - azm = ısır): at ısırmak (عض - azz) gibi (اذم ezm) de ısırmak manasına gelir.

(هزج - hezec): ezgi nağme.

B — Sona aynı cinsten de harfler getirilmiştir:

(اس - üss = öz), (عب - abb - obmak), (ان - enn = inlemek), (حج - hacc = yarayı açmak)[1], (حد - hadd = itmek), (عث ass = yılan ısırmak),[1](عز - azz = az olmak), (عس - ass = misafire az ikramda bulunmak), (عش - aşş = üşdürmek, toplamak), (عط - att = bir adamı kaldırup yere atmak), (حدت - hiddet = itilik, kokuda keskinlik), (هس - hess = ezmek, inceltmek), (اس - ess)de böyledir.

C — Eğer sesli harf düşmüşse başa bir harf eklenerek son harf tekrar edilmiştir.

(فر - ferr = ara): aramak, araştırmak (رث - ress = eskimek) (فز - fezz = azmak), (نص - nass = asmak, kaldırmak, üstüste koymak,), (رض - razz = ezmek, incelemek.), (رم - remm) = onarmak), (سب - sibb = ip), (لث - less - ıslak, ve bir adama asılmak= ısrar etmek), (نس - ness = usmak susmak), (لط - latt = örtmek) (مل - mell = ilmek), (نز - nezz = uzaklaşmak, uz adam), (نض - nazz)ve(نز -nezz = azımak) [2] [azımak: eski Türkçede sızmak

---

[1] (kus) kökünün tersine alınmışı olan (ثع) gibi bu da (sok) un tersine dönmüşü de olabilir. (لسع ، لذع) de aynı manayadır.

[2] Bu kökler (sızmak) tan da gelmiş olabilir. (مث - mess) de bu manayadır.

sonra aynı manaya bağlı (فزج) ve (كسح) kelimeleri doğmuştur. [(غاسق - gasık) ta aynı manayadır.]

Yukarıda (kazık) kelimesinden alındığını söylediğimiz bu kelimeler mecazî manalarda kullanıldığı halde ayni kelimenin başka bir şekli olan (خازق - hâzık) aslı manaya daha yakındır. Bundan gelen (مخزقه -mıhzaka) isimi aleti: sivri demirli kazık demektir.

Son asırlarda aslına daha yakın bir şekilde giren ve bazı lûgat kitaplarında nedense öz Arapça gibi gösterilen : (الحازوق): o kazıktır ki suçluları onunla cezalandırırlar. (خوزقه - havzaka) bundan - dır. sözlerini de okuyoruz. (المنجد : 112)

Türkçe (dayak) kelimesi de (تبخ - tayh) şeklinde bir fiil doğurmuştur ki: dayak atmak manasınadır. bundan gelen (متيخه-mityaha) isim âleti de dayak manasınadır. (معزقه - mı'zaka) da (kazma) nın tersine dönmüşüdür.

Araplar bundan (kazmak) manasına: (عزق - azk) şeklinde de mastar çıkarmışlardır. [6] (مبرد - Mibred) te: (törpü) nün tersine dönmüşü olan (برد - berd) te kelimesinden çıkmıştır.

(كتب - ketb) in (bitik) den çıktığı gibi Arapçada (دبر - debr)de yazmak demektirki (bitimek) köküne bir ek harfinin ilâvesiyle doğmuştur. [7]

Arapçada (مدخ ، مذح ، بدح) kökleri de Türkçe (büyük) kelimesinden çıkmadır. (büyümek) eski Türkçede (bedümek) ve (büyük) de (bedük) tür. [bak: ديوان اللغات الترك] Arapçada (مديغ ، مادخ ، بديع ، باذخ) büyük, alî demektir.

(وسخ - vasah) Türkçe (pasak) kelimesinin olduğu gibi alınmışıdır. Bunun gibi (ثلب ، نمس ، بئس ، عبس ، وسب ، رفث ، نمس، لوث، فرث) kökleri de (pis) kökü ile bağlılık gösterir.

---

[6] Arapçada basit sanılan köklerden bir çoğunun tütkçe ekli kelimelerden çıkması Arap gramerini alt üst edecek kadar mühim bir hâdise sayılabilir.

[7] — Etiket manasında kullanılan (بطاقه) da bu kelimeden olmalıdır.

Mühürlemek manasına gelen (ختم - hatm) kelimesi de türkçe (tamga)dan alınmış olduğunu gösterecek tanıklar vardır. (tamga) arapça bir takım kılıklara girmiştir ki (خيتام - hîtam) ve (خاتام - hâtâm) bunlardandır.

Biz (Hakimiyeti Milliye)de Arap etimolojisine ait yazdığımız yazıların birinde bu kelimenin başka bir kökten gelmesi ihtimalini göstermiştik. Şimdi bu ihtimalin varit olmadığını görüyoruz. Bak (شرح ادب الكتاب - 96), (لسان العرب - 15 - 53)

sındaki derin benzerlik hakkında az çok fikir verebilir. Eşleri Arap kamûsunu baştan başa kaplıyan bu kökler, bizim düşüncemize göre o dilin öz malı değildir. Bunlar ona sonradan geçmiştir.

Bu iki dil arasındaki uygunluğun menşeî olmadığı yolundaki görüşlerimizi de bir kaç noktada toplıyalım :

1 — Arap dilinin en eski devirlerine ait kelimelerden, hatta en basit sayılan köklerinden bir kısmı Türkçemizin ana köklerinden değil üremiş ve ekli kelimelerinden doğmuştur.

Yukarıda bunlardan bazı örnekler geçmişsede şunlarada bir göz gezdirelim :

(جحر - cuhr = çukur) hayvanların inleri, içinde barındıkları çukur.[(جوخه - cuha) da çukur demektir. Bu kökte yazılı olan (تجوخ - tecevvuh) hem (çök) kökünden gelerek çökmek, hem de (çıkmak)dan gelerek yaradan kan kaynayıp çıkmak manalarında kullanılır. Yine bu kökte gösterilen (جوخ - cevh) (yıkmak) kökümüzden olup: sel, derenin yarlarını yıkmak manasınadır. [5]

(جاح cummah = çomak) başı toplu değnek. [Arapçada, bu şekilde olan her şeye bu ad verilmektedir. Bunun ismi tasgiri şeklinde olan (جميح - cumeyh)in erkeklik uzvuna denildiğini de görmekteyiz. Bu kelimeden çıkan basit kök : (جوح - cumûh): serkeşlik manasını anlattığı gibi ayrıca çıkmak kökünden gelerek : kadın kocasının izini olmadan evinden çıkmak manasında da kullanılmaktadır.

(اكسح - aksak = ağsak): ağsak. Arap diline ekli bir Türk kelimesi halinde giren bu kelimeden (كسح - kesh) şeklinde mastar da yapılmıştır.

Arapça sıfat vezinlerinde görülen kelimelerin bir çoğu Türkçe kelimelerin aynıdır. Kökün tersine çevirilmişi olan (خزعه - hazaa) da aksaklıktır. Sonundan (Ka) düşerek gelen (اقزل -akzel)de böyledir. bundan da (قزل) şeklinde fiil doğmuştur.

(قازح-kâzıh), (قاسح-kasıh) kelimeleri de böyledir ki türkçe (kazık) kelimesinin olduğu gibi alınmışıdır.[erkeklik uzuvu demek olan bu kelimeler için kamusa bakınız] bu kelimeler Arap diline girdikten

---

[5] (c - y) değişmesi Arapçada çoktur. Kazan Türkleri baştaki (y) yi (c) olarak söylerler.

Nasıl ki yukarıda da gösterdiğimiz üzere Türkçede eskiden yazmak yerinde hem (bitiklemek) hem de (bitimek) şeklinde kullanılan [bak: ابن مهنا] kelimeler Arapçada hem (كتب) hem de (دبر) olmuştur.

(Uzak) kelimesi de uzaklaştırmak manasında (ازاحه ، ازاغه) (زوح ، زح ، نزح ، خزع) [اقرب الموارد 480 - 1] şeklinde kelimeler doğurduğu gibi (uza) kökü de ayni manada (عزب ، عزل ، نزه) gibi bir takım kelimeler de çıkarmıştır.

Arapçada basit sayılan üçlü köklerin (mutavaat, müşareket) manalarını anlatması çok kerre ekli köklerimizden çıkmasındandır; bununla beraber köklerimizin son harfini tekrarlamak [bir vurğu halinde (مضاعف) kılığına koymak] yoliyle üçleşmiş fiillerden pek çoğu mütaaddidir. Mazlisinin ortasındaki harflerin esreli veya ötreli olması, masdarlardada aynı harfin harekeli bulunması file çok kerre lâzımlık ve mutavaat manasını vermektedir. Bir iki örnek :

(بقو - bakv) : bakmak, (برق - berak): baka kalmak, (حزن - hüzn): üzmek, (حزن - hazen): üzülmek. (جلو - celv): açmak, (جلى - celâ) ve (جلع - cela'): açılmak.[9] (رجف - recf): çarpmak, (رجفان - recefan): çarpınmak, (ضرب - darb): surata çarpmak, (ضربان - daraban): çarpınmak, [ç = ض] (قصر - kasr): kısaltmak, (قصر - kısar) : kısalmak.

Arapçada aynı kökün üzerinde ek harflerinin başkalığı veya kök harflerinin fonetik değişmesi, harekelerin tahavvüle uğraması; bazı kerre manaların da az çok değişmesine sebep olur. Türkçede (çekmek) filinin (çekilmek, çekinmek) gibi iki çeşit mutavaat şekli vardır. bunlardan birincisi vücudun, ikincisi de ruhun çekilmesini gösterir. Türkçede örneği pek çok olmıyan bu gibi değişmeler Arapçanın belli başlı üreme yollarından biridir.

(تشاخز - Taşahuz): kızışmak. (شفز): da halkı birbirine düşürüp kızıştırmaktır.

(اغراب - ığrab): hastanın her tarafı ağrımak, göz ağrısınada : (عائر - âir) denir.

(تردس - tereddüs): düşmek. [Arapçada da (ش=س) değişmesi çoktur : (لدس - leds) ve (لطس - lats): taşlamak demektir.]

---

[9] Kökler tersine çevrilmiştir. Sonlarındaki (ع ، و ، ى) (aç) kökünün başındaki (a) nın değişmişidir.

(غفش - Gafeş): Gözdeki çapaktır. [kelime doğrudan doğruya tersine dönmüştür. (خفش ، غبص ، غمص ، رمص) -kelimeleride böyledir]

(مرغاد - Murgad): Bu kelime Arapçada basit bir köke dayanmadığı halde (darğın) ve ayni zamanda (durgun) manalarına gelmektedir .Arap kamûsında Türk kelime ve köklerinin alt üst olmuş sayısız eşleri görülmese bu kelimenin (dargın - durgun) kelimelerinin bozuntusu olduğunu söylemek biraz gülünç sayılabilirdi. [(مقطئر - muktairr) de :dargın demektir.]

(عربی - arabiy): eyi cins arpa.

(اعوال - ı'val): ağlamak. (عول - avl) ve (عویل - avîl) de ağlamaktır. (عیلی - ayla). ölüye ağlıyan kadın - [تاج العروس]

(تصوق - Tasavvuk = sıvık): bulaşmak, sıvık olmak.

(دغوشه - dagveşe = döğüş): döğüşmek, gavga. [(تداغش) da böyledir.]

(تقریش - takriş): ortalığı karıştırmak, fitne ve fesat çıkarmak. (تقارش-takaruş): Halk toplanıp karışmak, süngüler şakırdamak, halkı kışkırtmak. bu masdarların basit şekli olan (قرش - karş): oradan buradan toplayıp biriktirmek, birbirine karıştırmak manalarına gelir.

Bu (قرش) kelimesinin tersine dönmüşü olan (شرق - şarak): karıştırmak manasına geldiği gibi (karıştırmak) da (درشقه) olmuştur ki ayni manadadır. (ارتقاش): askerler cenkte bir birine karış muruş olmak.(غشش - gaşeş): ahar nesne karışmakla kedernak olan şeye denir. - kamûs - (مغشوش) bundandır. (قرمش - karmeş): karışık halk demektir [bak - لسان العرب] - [8]

(تخوش - tehavvüş): vücut hastalıktan sonra gevşemek kavşamak. Türkçede (gevşemek, kavşamak, kağşamak) şeklinde ince ve kalın olarak söylenen bu kelimeler, Arapçaya birçok şekillerde girmiştir. Bunun gibi (قعوشه - ka'veşe): kağşatmak, (تقعوش - teka, vüş): bir yapı veya adam kağşamaktır. (لسان العرب)

Kamuslarda üçlü bir köke dayanmadığı görülen bu ekli kelimelerimizin kökleri olan (kav, gev) den de ayni manaya bağlı ayrıca (خف ، رخو ، خور ، خوی) gibi birçok kökler de çıkmıştır.

---

[8] Manalarındanda anlaşıldığına göre bu kelimeler, Türkçe birbirine karılmak manasındaki karışmak ile ihtilaf ve dargınlık demek olan karışmak (divan 79 - 2), şakırdamak, kışkırtmak köklerinden çıkmıştır.

Arapçada, yukarıdada söylediğimiz üzere, (H, HI) çok kerre (ka - ga)nın da değişmişi olarak görüldüğü gibi Arapça kelimelerin pek çoğu hem (Z), hem (S)li söylenir; bunun için bu kelimenin (kıska) dan çıkmış olduğunda şüphe edilemez.

(اضرار - ızrar): zorlamak, bir işi zorla yaptırmak, bu kökün de sülasîsi yoktur. Yalnız başka başka kök olarak (ظئر - za'r) ve (زور - zevr) köklerini görürüz. [gerek Farsça, gerek Arapçaya giren (زور - zûr) kelimesinin Türkçe olmadığı iddia edilemez.]

(تسیر - tesyîr): atın çulunu sıyırmak, yahut (soymak).

(تصیر - tasayyur): soya = babaya çekmek.

(اکاسه - ikase): bir malın değerini eksik vermek. [(eksilmek) kelimesinin eski şekli: (eksümek) dir. Bak: دیوان لغات الترك (eksümek) kökünden çıkmış Arapçada (کوس، وکس، مکس، نقص) gibi bir takım kökler bulunduğu halde (اکاسه) nin kökü olmak üzere ne (کوس), nede (کیس) maddelerinde buna yakın bir mana görülemez. Arapçada (اکاسه) gibi (ایکاس - ikâs) de eksiltmek ve (eksik vermek demektir.]

(تعصر - temassur): araştırıp sormak (تثویر - tesvir): de aynı manayadır. (Sor) kökünün tersi olan (رس - ress) de böyledir.

(اقاد - ıkmad): akıtmak.

(تقوب - takavvub): bir şey yerinden kopmak, yerin bazı mahalleri ottan ve ağaçtan tecrit olunmak - [لسان العرب]

(تقور - takuvvur): yılan kıvrılmak.

(اقورار - ıkvırar): arıklamak, ot kurumak. [(arık) kökünün tersine dönmüşü olan (خریع - harî') kelimesinin sonunda ki (ع), (وجع - veca') kelimesinin sonunda olduğu gibi kalın bir boğaz sesine çevrilen (a) dır.]

(تسویس), bir şeyi iyi göstermek için süsleyip püslemek. Kadının takınacağı ziynetleri, değerli taşlarla süslemesi demek olan (تسلیس - teslis) de böyledir. Bu mastarların da basit bir köküne rastlanamaz. Yalnız bu kelimeye manaca yakın bir (سلس - sels) sözü vardır ki çocukların boyunlarına taktıkları boncuktan süs veya küpe demektir.

(Süs) kelimesinin Arapçaya girdiğini daha açık olarak gösteren bir de (زت - zett) kelimesi vardır ki bu da ayniyle süslemek manasınadır. Arapçada (T = S), (S = Z) değişmeleri pek çoktur. (توز - tûz)

Arap kamusunu kaplıyan bu gibi kelimeler, bu günkü Arapların (لانقارش = karışma), (قزرنی‌القوزی = bana kuzu kızarttı), (الشاکوش = çekiç), (القایش = kayış), (الدغری - doğru), (البرنوتی-burun otu), (بردو - berdû = bir daha), (الینکشریه - yeniçeri) gibi herkesçe kökü belli kelimelerden değildir. Bunlar islam devrinden önce de kullanıldığı gibi hiç bir arap lûgatçisi tarafından başka dilden alınma olduğu akla bile getirilmiyen sözlerdir. Bu sözlerin ve daha yukarıda geçen bazı örneklerde, görüldüğü üzere, (müştak) kelimelerimizden çıkmış olması iki dil arasındaki birliğin, menşeî olmadığını gösterir sanırım.

2 – Arapçaya giren kelimelerden bir takımı da (مزید) halindedir. Bunların basit sayılan üçlü veya dörtlü bir ana köke dayandıkları görülemez.

Bunlardan da bir kaç örnek:

(تعطر، تأطر - taattur): oturmak, evde oturup kalmak, kız kocaya varmayıp anasının evinde oturmak. Arap kamuslarında bunların aslı olmak üzere üçlü bir köke rastgelinemez. Yalnız (اطری - utrıyy), (طوئی - toiyy), (طوری - toriyy) şekillerinde kelimeler görülür ki bunların da oturmak kökü ile bağlılıkları vardır: (مابالداراطری) = evde kimse yok = (oturan). Bu kelimelerin menfi cümlelerde (kimse) manasında kullanıldığı gösterilmektedir. Yukarıda da yazdığımız üzere sesli bir harfle başlıyan (otur) kökünün ters çevrilerek (رتوء - rutû') şeklinde doğmuş bir kökü de vardır ki bir yerde eğlenmek = oturmak manasına gelir. (oturmak) kökünün Divanda görüldüğü üzere eski şeklinin (olturmak) olması bizim için bir tereddüt noktası olamaz. Kelimelerin hayatını ve eski şekillerini belirtmek çok kolay bir şey değildir.

Biz bugün yalnız Anadoluda kullanılıpta ne eski nede yeni lugat kitaplarına girmiyen; Radloff, Zenker, Redhouse gibi Müsteşriklerin lugatlerinde de görülemiyen öyle kelimelere rastlıyoruz ki Arap diline binlerce yıl önce olduğu gibi geçmiştir. Buna bir örnek olmak üzere (قزح - kızh) kelimesini getirelim, Bu kelime bugün Anadoluda kullanıldığı halde ne eski kaynaklarda, nede bugün elde mevcut lugat kitaplarında tesadüf edilemiyen (Kıska) sözünün aynidir ki soğan tohumu demektir. [(لسان‌العرب) in, bunu şam lugatı olarak göstermesi de incelemeğe yaraşır.]

(تجور - tecevvûr): yatakta yan üzerine çevrilmek.

Yukarda bir kaçını yazdığımız bu kelimelerin Arap kamûsunda dayandıkları basit bir kök yoktur. Doğrudan doğruya bu günkü Arapların da yaptığı gibi, Türk kök ve kelimelerinin tasrifileçmesinden başka olmıyan bu dil belirtisi, Arap dilinin nasıl doğmuş olduğunu gösterebilir sanırız.

3 - Arapça basit bir kökün fonetikçe birbirine yakın bir kaç Türk kökünden gelmiş olması da bu dilin Türkçeden alındığını pek açik olarak gösterdiği gibi arada bir menşe, birliği olmadığını da pek güzel anlatabilir.

Bunun için de bir kaç örnek getirelim:

Türkçede sesçe birbirine yakın (öz, iz, ez), (eski - uza) daki es) gibi birbirinden ayrı kökler vardırki Arapçada bir (اس) maddesi bunları birleştirmektedir. Bu köklerden Aarapçada ayrı ayrı ve her birinden bir çok kökler de çıkmış olmakla beraber bir(اس) kökünün bütün bu manaları anlatması Arapçanın ağızdan kapma bir dil olduğunu gösterebilir.

Samî dillerde sesli harfler, kelimenin kökünden sayılmadığı için Arap lugatçileri gibi garp dilcileri de başka başka köklerimizi birleştiren bu gibi maddeleri ana kök sayarlar.

Arapçada en basit bir kök olduğunda şüphe edilmiyen (اس) kökü (اس - üs) şeklinde Türkçe (öz) ve (iz); (اس - ess) şeklinde (ezmek) ve (eski) manalarında kullanılır. [(علی اس الدهر)= eski-denberi] bunun gibi (ملل -mell- ملال -melâl) kökü de: (ilmek), (yilmek=koşmak) [" yiler onmaz „ sözü, Anadoluda çok yaygındır.] (ulunmak) = usanmak. (bak: دیوان اللغات) köklerinin anlattığı manalarda ortak görülür. (ال - ell) kökü de böyle olmuştur.

Arapça köklerin pek çoğu böyledir. Bunların birbirine benzemez bir çok manaya gelmesi bir kök sanılan maddelerin başka başka köklerden çıkmasındandır. Bakınız, bir (صر) maddesinin kaç Türk kökü ile bağlılığı vardır:

(صر - sarr): yukarıda da geçtiği üzere (sarmak) kökünden gelir: köşeği, emmemek için devenin memesini sarmak, (صرار - sırar): sargı, (صره - surra): ağzı sarılan para çıkını, (مصرور): el-

kelimesi bunun bir örneğidir ki Türkçe (töz) kelimesinin olduğu gibi alınmışıdır.

Arap kamusunda: asıl, menşe ve kök manalarına geldiği yazılan bu kelime, دیوان لغات الترك te de ayni manada öz bir Türkçe kelime olarak gösterilmektedir. (10) Araplar bu kelimeyi dillerine ayniyle aldıkları gibi (توس - tûs), (سوس - sûs) şeklinde de kullanmışlardır. (ربث - rebt = bes): beslemek, (قسب - kasb = katı) katı, (قسو - kasv = katı) : katı olmak kelimeleri de böyledir. [1]

(تريغ - teryig), (ترويغ) gibi ekmeği yağa bulamak.

(تأبس - teebbüs): bozulmak. (kamus), bunun (تأيس) bozuntusu olmak ihtimalini de yazıyorsa da (لسان العرب) doğrudan doğruya bu filin bozulmak manasına geldiğini söylüyor. Bu masterın aynı manaya bağlı bir kökü olmadığı böyle bir düşünce uyandırmıştır. Halbuki bunun (ابس - ebs) şeklinde bir sülâsîsi vardır ki: bir adamı tahkir ve tevbib manasınadır.[2] (تأيس):te böyledir. Türkçede de (bozmak): bir adamı tahkir ve tezyif etmek demektir.

İşte (تأيس - ابس) kelimeleri bu mecâzi manada kullanıldığı halde (تأبس) ü yalnız hakikî manasında (bozulmak=tagayyür) kullanılması bu kelimenin aslı hakkında bazı luğatçileri tereddüde düşürmüştür.

Yukarıda da yazdığımız üzere (bozmak) kelimesi arapçaya doğru manasında bir çok köklerle girdiği gibi (ağzını bozmak, ağız bozukluğu) manasında yine bir çok kelimeler doğurmuştur. Yukarıda geçen (ابس) gibi (سب، فظ، زيف، تزييف، ثلب، لسب، ذم، ذيم، بذل، بذأ ، ذأب، سبع،) kelimeleri de arap dilinin tasrîfleşmesi yolundaki bütün yazdıklarımıza örnek verecek bir şekilde doğuvermiştir.

Burada incelediğimiz (تأيس) gibi (تأيس)inde hem (az) hem de (iz) köklerinden gelerek: (azınsımak, iz bırakmak) yerinde kullanıldığını kamus yazmaktadır. Bu kelimenin de sülâsîsinde bu manalardan hiç birine geldiği görülmüyor.

(تجوير - tecvir): çevirmek. Bir nesnenin altını üstüne, yani tersine çevirmek. [Kamûs tercümesi]

---

[10] — Kulak tözü - tozu belki de bundandır.

[1] Bu kelime Çağataycada (توس - tos) şeklindedir.

[2] (توبيخ) kelimesi de sülâsi kökü olmayan bir mastardır. Nereden geldiğini söylemeğe hacet yoktur. لبخ -lebh)de aynî manayadır. Bir adama ağza alınmaz bir kelimeyi söylemektir. (بعر - ba'r) bu kökün doğru (وقب) da tersine alınmıştır.

rilen (صرر) maddesi bir çok Türk kökünün birleşik bir sesinden başka bir şey değildir.

(عفر) kökü de gösterdiğimiz esaslarla bulunacağı üzere (ak, oku, yok, yoklamak, yukarı, yağır, yarık, kor, korkmak) köklerimize bağlı manalar anlatmaktadır.

4 — Her devirde ve her lehçede ayni ses ve ayni cevheri taşıyan en basit köklerimiz bile Arap dilinde türlü kılıklara girmiş ve çok kerre alt üst olarak tersine çevrilmiştir. Bu halde dilin aslî olmadığını gösteren bir belirtidir.

(ازر - izr, مزر - mizr, فزر - fizr, اس - üss, اص - uss, عص - ass, اض - ızz, ارس - irs, اصل - asl, اثل - esl, عرض - ırz, نسیس - nesis, نفس - nefs, صئصیٔ - sı'sı')

Arap kamûsunda ayrı ayrı birer kök olarak gösterilen bu kelimelerin hepsi de bir şeyin aslı, kökü, özü manasınadır. Bu köklerden (m, n, f, r, l) ek harfleri kalkarsa kalan ses (öz) kökümüzün çıkardığı sestir. bunlardan (صئصیٔ) kelimesi şekilce (öz) e en uzak görünenidir. Bu kelime (öz) ün tersine çevrilerek tekrar edilmiş bir şeklidir. Yumurta (ak) ı (آح - ah) olduğu gibi, bunun mükerrer ve tersine dönmüş bir şeklide (قئقئ - kı'kı,) dır.

(Öz) kökü gibi (kusmak) kelimesi de bir çok şekillerde Arapçaya girmiştir: [3]

(قلوص - kulûs), (قز - kazz), (خثور husûr), (لقص - laks), (لقس - lakas), (مقس - makas), (قنس - kans), (قلس - kales), (نقس - naks), (غنس - gans), (غثیان - gaseyan), (نهز - nahz), (بعثره - ba'sere), (بغثره - bagsere), ve kokün tersine dönmüş şekli olan (ذرع - zer'), (دسع - des'), (ثع - sa"), ve bunun mükerrer şekli olan (ثعثعه sasa'a), hep kusmak ve iç dönüp bulanmak manasına gelir. Birde (doğmak) kökbnden doğan kelimelere göz gezdirelim:

(طلوع - tulû'), (تلوع - tülû'), (متوع - mutû') : bir şey birden doğmak. (طفوح - tufuh) : kadın doğurmak. [(دحق - dahk) da böyledir.] (فطح fath) : kadın birden doğurmak veya çocuğunu düşürmek. (بدو - büdüvv) : açığa çıkmak ve güneş doğmak; kökün tersine dönmesiyle (معط - ma't) : kadın birden doğurmak. [4]

---

[3] Bu kelimenin, kamûs'a göre (dog), diğer bazi luğatlara göre de (at) kökünden doğmuş olması ihtimalleri vardır.

[4] Bunlardan bir kaçı yukarıda da geçmişti.

leri boynuna sarılan esir. [(esir) kelimesinin köku olan (اسر) de sarmaktan gelir. " ve (اسر - esr) bir şeyi sırım vesair sargı makulesi ile sarmak manasınadır „ - Kamûs tercümesi - Türk köklerinin başına (e) eklenerek köklerin sülasiyleştirildiğinin bir örneği de Arap kamûsunda bu kökten önce yazılan (ازر - ezr) kelimesidir ki Arapçada (kuvvet, güç) manasına gelen (زور) kökünün başına bir (e) eki gelmişidir. Bu kök arapçada kuvvet ve kuvvetlendirmek manalarınada gelir.]

(صار - sârr): dalları her tarafı sarıp gölge veren ağaç. [sair ağaçlara sarmaşık olmakla pek koyu gölgesi olan ağaçlara denir. - Kamûs tercümesi -]

(صرد - sarar): kamış bağlamış ekinin hali. [sapı kamışlanıp pekişmiş olan, yahut henüz dane bağlamamış olan başak] - Kamûs tercümesi - (ابن شميل) diğer bir yerde şöyle demiştir : " ekinin yaprakları dürülüp başak tarafı kurursa ekin (صرد - sarar) olur; dane çıkarmasa bile „ - لسان العرب - görülüyor ki bu, sararmadan başka bir şey değildir.

(صر) kökünün (sarı) kökü ile bağlılığını gösteren tanıklardan biri de (صر - sırr) kelimesidir. [(صر): serçeye benzer sarı bir kuş adıdır. - Kamûs tercümesi -]

(صر - sırr) , (صره - sırra): soğuk, bu kelimelerde Türkçe (soğuk) tandır. Gerçi (ديوان لغات الترك) te (soğumak) şeklinde tesadüf edilirsede (200 - 3) (İbni Mühenna) bunun kökünü (soy) (10 - S); (elidrâk) sahibi ise (sav) (61 - S) şekillerinde gösterirler.

(صره - sarra): yazın şiddetli sıcağına da denir. Eski türkçede (isi, ıssı) şekillerinde kullanılan bu kök te (sıtma, sıcak) kelimelerinde olduğu gibi baştaki (i) sesi düştükten sonra yine bir (R) eklenmesiyle (sı) kökünden çıkmıştır. Kökün makûs şekli olan (صلاء ، صلاع - sıla') da güneş ıssısına denir.

(صر - sarr, اصرار - ısrar): kulak asmak manasına da gelir. Türkçe (asmak) filindeki (as) kökü (ısrar) mastarının en basit şekli olan (اصر - asarra) mazisinde kendini daha eyi göstermektedir. Basit bir köke dayanmıyan (مصاره - musârra) kelimesi ki mazisi (صار - sarra) dır. Bir adamı bir işe zorlamak, bir şeyi zorla yaptırmak manasınada gelir.

Görülüyor ki Arap kamûsunda bir tek ana kök olarak göste-

kitap bile yazılmıştır. Arap dil bilgisine ait yazılmış eserlerde bu bahse dair uzun yazılar vardır.

Dil bilginleri, en çok iptidai kavmlerin dillerinde görülen bu halin sebeplerini uzun boylu araştırırken bunun en çok Meksika ve cenubi Amerika dillerinde olduğu gibi dilin yoksulluğundan, ağızdan kapma olmasından ileri geldiğini söylerler.

Arapçada (منحوت) adı verilen böyle kelimelerin üçlü köklerde de bulunabileceği Arap dilcilerince bilinemediği halde bunu ilk önce sezen (Corci Zaydan) olmuştur. Bu zat getirdiği bir kaç örnekle [bak (الفلسفة اللغوية)] üçlü köklerden de (naht) olabileceğini ileri sürmüşsede bunu ispat edememiştir.

Biz araştırmalarımızda Arap köklerinin en basit sayılan üçlülerinde de bu yolda doğmuş pek çok kelimelerle karşılaştık.

Bunu, ilk önce, yaşayışta en çok kullanıldığı halde söylenişte en basit olan (Su) kelimesi üzerinde araştırdık. Arapça da bu kelime yüzlerce köke girdiği gibi bunlardan bir çoğununda ayrı ayrı başka bir Türkçe kökle de birleşerek basit sanılan bir takım Arap köklerini de doğurmuş olduğunu gördük.

Bunu izah için, önce, (Su) kelimesiyle kaynaşan bir iki kök üzerinde duralım :

Türkçede eskiden (Sup, suv) şekillerindede söylenen (su)kelimesinin basit halinde Arap diline girmiş örnekleri de vardır: (صير - sıyr): başına varılan su, (ثر - surr): suyu çok çeşme, (مسوس -mesus): su (صاء - sa'): doğan çocuğun eşinden çıkan su, (تصويل): bir şeyin su ile tozunu, toprağını çıkarmak, sulamak, (صوله - sûle): su ile temizlenmiş buğday, (مصل - masl), ve (صلاله - sulâle) de böyledir. (مصول - musûl): yara sulanmak ve bir şeyin suyunu aldırmak, süzmek. (نص - Nas): de yara sulanmaktır.

Türkçe (içmek) kelimesi de tersine dönerek (شرع) olmuştur. (عجى - acy): kadın çocuğuna su içirmek. Tersine dönmüş şekliyle (جرع - cer'): suyu yudum yudum içmek, (اجتراع - ictira'): bir solukta içmek, (اجتلاد - ictilad): ve (اجتلات - ictilat): suyu tema-

Görülüyor ki bütün bu köklerden çıkan ses (doğ) kökümüzün sesidir. Bu kökün ya başına, ya sonuna yahut da ortasına saydığımız harflerin eklenmesi veya kökün tersine dönmesi Arap kamûsuna ayni manada başka, başka kökler kazandırmıştır.

Türkçe (at, kap, sık, sok, sak, sal) kökleri Arap diline o kadar kök salmıştır ki bunlardan bir tanesinin bile Arap kamûsunun bir çok yapraklarını kapladığı görülür. Bir kökün az çok mana farkiyle bu kadar çoğalıp üremesi dilin zenginliğinden ziyade köksüzlüğünü gösterir. Bir ağacın değişmiyen sağlam sakından, gövdesinden bir çok dallar doğabilir, fakat sayısız dalların hiç bir zaman birleşik bir gövde çıkarması düşünülemez.

5 — Aropçanın sonradan doğma ve ağızdan kapma bir dil olduğunu gösteren sağlam tanıklardan biri de en basit sanılan üçlü (ثلاثي) köklerden ve kelimelerden bir çoğunun birden fazla Türk kökünden çıkmış olmasıdır.

Arapçada bir kaç kelimenin birbiriyle kaynaşıp karışması çoktur. Bu, Arap dilcilerince de belli ve dilin belli başlı üreme yollarından biridir. (المزهر) sahibinin (ياقوت الحموى) den nakline göre (نحت - naht = yontma) [5] adı verilen bu dil belirtisi için ayrıca

---

[5] (نحت) kelimesi de (yont) kökünün tersine dönmüş şeklidir. Yazımızın bir kaç yerinde de söylediğimiz üzere (y) harfiyle başlıyan köklerimizin bu harfi (ع) ile olduğu gibi, (ح) ile de değişerek ortaya veya sona geçtiği görülür. birkaç örnek:

(لحى - yol): ağacın kabuğunu yolmak, (محق ، محو ، مح) yok etmek [son iki kökten, birçok eşlerinde olduğu gibi (k) düşmüştür.]

(نحو - nahv = yön, yan): yön, yönelmek, bir yana dönmek, (نحر - nahr = yön): yönünü dönmek, (لحب - lahb = yol): yola gitmek, (رشح - reşh = yaş): yaşarmak, terlemek, ot yeşermek, (سحل - sahl = say, soy, sıyır): para saymak, ağacın kabuğunu soymak, bir şeyi sıyırmak, (حول - havl = yıl): yıl,) (لفح - lefh = yal): yalınlamak. [eski şekli: (yalmak) bak: (ديوان اللغات), (لع) de (yalabımaktandır.)]

(سبح - sebh = yüz): yüzmek, (لحف - lahf = yala): yalamak, (صفح - safh = yüz, yası): dağın yasıtım tepesi, yüzün yasıtım yeri, bir şeyin yassı yüzü, bir şeyi yassılamak. (حسب ، احصا - say): saymak.

(فسحه - füsha = yazı): yazi = geniş saha, [(فضا ، عرصه) : da yazıdan alınmıştır. son kelimede (y) kökün sonuna geçmiştir. Ötekilerin bir çoğuundada kök tersine dönmüştür.]

yahut ta bir çok örneklerini gösterdiğim üzere ters dönmüş şekliyle ortaya çıktığı açıkça anlaşılabilir.

Bu kökler gibi (Su - ob) kökleri de kaynaşarak (صأب - sa'b), (سأب -se'b): şekillerinde mastarlar doğmuştur ki ayniyle su içmek, suya kanmak demektir.

(Su - ak) köklerinden de (سيح - seyh), (سوع - sev'), (ثوع -sev') (سحق - sahk), (مقس- maks), (مغث - mags) şekillerinde kökler çıkmıştır. (نضخ - nazh), (نضح - nazh), (ضح - zahh) da su akmak manasındadır. Bu köklerin gerek doğuşları gerekse fonetik değişmeleri yüzlerce eşlerinde görülen belirtilerin aynıdır.

(Su - ak) köklerinden çıkan kelimeler, okadar çoktur ki sayıp dökmekle bitmez. Şu bir kaç kelimeyi de gözden geçirelim :

(بثق - besk): çaydan suyu başk yere akıtmak, (بصاق - busak) ağızdan akan su=salya, (سلق - sılk): su akan yer, (ثدق - sedk): derenin suyu çoğalıp akmak. (ثبق - sebk): ırmaktan su harıl harıl akmak, gözden sür'atle yaş akmak. (بعثقه ba'saka=su, bünğleyip akmak). Lugat kitaplarında görülemiyen bir (bünğlemek, büngüldemek) mastarı vardırki su yerden kaynayıp akmak demektir. Anadoluda pek yaygın olan bu kökden gelen (büngüldek): kaynak manasınadır. Biz, Arapça (نبعان - nebaan) kelimesinin bu kökten bozma olarak geldiğini seziyoruz.

(ثعب - sa'b): kelimesi de suyu büngüldederek akıtmaktır. Arapçada (ع ، غ ، ج ، ه) harfleri çok kerre (ge) sesinin değişmişi görülür. (sançmak) fiilindeki (sanç) (ثنج) olduğu gibi (büng) de (نبع) olmuştur. Bu ihtimale göre (büng - su - ak) kelimeleri (بعثقه) şekline girmiş demektir. Türkçe (bınkıldak) ın (وباعه) olması da böyledir. (لاحول ولاقوة الا بالله) sözünü (حوقله - havkale) şekline koyan Arap dil törpüsünün bu üç kökümüzü de aynı vezinde (رباعی) bir mastar kılığına koyması tabiî görülecek bir şeydir, Nasıl ki Hadis rivayet edenlerden bir zatın adı olan (کشتغدی - küştagada) Kamûsun anlatışına göre (güneş doğdu) sözünün kaynaşmış bir şeklidir.

(Akmak) kökü basit olarak ta bir çok Arap kökünü yaratmıştır; bir kaçını yazalım :

(ربق - rayk): su çalkanmak ve dökülmek = akmak, (هرق -

miyle içmek. (وجر - vecr): çocuga su veya akar bir şey içirmek, (ایجار - icâr): ilaç içirmek. [bu kelime Anadoluda süngü, bıçak, içirmek, değnek içirmek şeklinde kullanılan manayada gelmektedir.] (وجور - vecûr): içilen ilaç. [bu kelimenin (وشوغ، نشوع، وشوع) şekillerinde manaca ortaklığı kökün ters çevrilerek yapıldığına işkil bırakmıyacak kadar açık bir tanıktır.] (مجع - mec'): hurma üzerine su içmek (نشف): elbise veya yer suyu çekip içmek. (جیٔ جیٔ - ci' ci'): deveyi su başında içmeye çağırmak için kullanılan bir sözdür. Eski Türkçede (Obmak): ta su içmek manasına gelir. bu kelimede Arapça: (عب - abb), (علف - alf) şekline girmiştirki ayni manada kullanılır. (أرصوف [6] او بدی: ای عب الرجل الماء - دیوان اللغات)

Arap diline basit şekillerde giren (Su , iç, ob) kökleri birleşerek (su - iç), (su - ob) şekillerinde kaynaşık kökler de doğurmuştur.

Arap dilcilerince tüyüne dokunulmıyacak kadar düz ve öz sayılan üçlü köklerin bir çoğu işte böyle çift köklerin birleşik şeklidir. Bunlar için de bir kaç örnek getirelim :

(تأج - se'ç), (ذأج - ze'c), (ذوج - zevc), (ذج - zecc), (جأص - ca's), (جأز - ce'z), (عذج - azc): hep su içmek manalarına gelir. Bu kelimelerden bazılarının mutlak olarak içmek manasında da kullanıldığı varsada bunların (su, iç) kökünden doğma oldukları pek açık olarak görülmektedir.

Bu kelimeler biraz incelenirse basit bir ses olon (su) kökünün az çok fonetik değişmelerle bu kelimelerin ya başına, ya sonuna, yahut da ortasına geçmiş olduğu görülür. Köklerden bu ses çıkarıldıktan sonra kalan kökün (iç) hecesinin ya doğrudan doğruya

---

[6] (Sof) daki (f) üç noktalıdır. Bunun gibi (دیوان اللغات) da bazı kelimelerin üç noktalı (f) ile yazıldığı görülmektedir. (Kâşgarî) öz türklere mahsus olup oğuzlarca (v) sesile söylenen bu harf, arap (f) si ile düz (b) arasında ayrı bir ses oldağunu gösterir. (1 - 33)

Büyük türk bilğini (İbnisina), (اسباب حدوث الحروف) adlı risalesinde arap ve farisi dillerinde bulunmıyan harfler arasında bu harfin mahrecini de göstermektedir. (16)

İbnisinanın, savtî hadiseleri ve fonetik koralları, kendi görüşüne göre anlatan bu risalesi, arapçada fonetike ait yazılmış ilk eser sayılabilir.

İbnisina, bu eserinde dokuz asır önce (voyelle) karşılığı olarak : (musavvit) ve (konsonne) için de (samit) kelimelerini kullanmıştır.

başındaki (چ-) harflerinin anlattığı mananın aynıdır. (عس :ca,s) ta bunun tersine dünmüşüdür.

Başka Köklerdende Kaynaşmış Birkaç Örnek

(El, dil, göz) gibi basit sözlerimiz arapçaya düz olarak girdikleri gibi başka köklerle kaynaşmış şekillerde de görünürler:

(ال - ell): istemek ـ تاج‌العروس ـ ، (عول - avl): ihtiyaç = el açmak, [(آلت - âlet): ellik. [Anadoluda ayğıt, enğez gibi ellik te alet demektir.] (نول - nevl): ihsan etmek, (نال - nâl): ihsan, vergi, (مناوله - münavele): elini uzatarak bir şey vermek, (نيل - neyl): bir şey elde etmek, (الو - elv): elden gelmek=güç yetmek, lutuf, ihsan. [el ve avuç demek olan (يد ، كف) kelimeleri de bunun ğibi verği, ihsan demektir. (ألى - elâ) da böyledir.]

Şunlar da başka köklerin kopuntusiyle birleşenlerden birkaçıdır:

(الب - elb, وعل - va,l , ملع -mel,): el birliği = birleşik toplanma. [Kamusta (ملع) kelimesinde şu sözleri görürüz: « bir husus zımnında tecemmu ve ittfak üzere olan cemaata itlâk olunur, yedi vahide gibi. »]

(لأ - lem,): el vurmak, (لقف - lakf): el ile kapmak,(لع - lem,): (الواء - ilva,): eletmek, el ile imlemek. [Mazisi: (الوى - elva]. İmdat ve istimdat manalarına gelen (وأل - ve'l) de: elini vermek, elini vermesini istemek manalariyle (el-ver) kökünden çıkmış sanilabillr. (استيعال) de böyledir. (استوعل - istevale): iltica etti = el istedi demektir. [8]

(الس - els): hıyanet = el sürmek, (الت - elt): hakkını eksiltmek el değmek, el dokunmak.

(لمس - lems): el sürmek. [(مس): mutlak sürmek.]

(لتغ ، لدح ، لتح ، لكد ، لهد ، لحط ، لأط): el ile döğmek. [(دك - dekk) de mutlak döğmektir. - المخصص : 6 - 104 - bu köklerden (l) kaldırılırsa kalan hecelerin (döğ) kökünün doğru veya ters şeklinin fonetik değişmesinden başka bir şey olmadığı pek açık görülür.

---

[8] Arapça (استفعال) mastarının başındaki (ist) harflerinin çoğu türkçe (iste - üst) kelimelerinin eklentisidir.

hark) : akıtmak, (ريق - rik): ağızdan akan salya, (اراقه - iraka) : suyu dökmek, akıtmak, (اعراق - ı'rak): şaraba biraz su akıtmak, (عرق - arak): vücuttan sızıp akan ter, (عقيق - akık) : akıntı, ırmak. [bü kökün (yarmak) manasına da gelmesi bunun (yarık) kökünden de geldiğini gösterir.] (دعق - da'k): akıtmak. [المخصص : 9 - 153] (اقاد - ıkmad): akıtmak, (عقو - akv) ; kuyu kazıp bir tarafından su akıtmak.

(Su) ile birleşen şu kökler de incelemiye değer; (سوط - savt), (سد - sudd) : su duran yer, (سقى - saky): tarlaya su koymak, suvarmak, (قبص - kabs) : suyu kapamak veya kapmak. [bir adam veya hayvanı suya kanmaksızın içmekten alıkoymak - kamûs - . (قالص - kalıs): kalkan, kabaran su, (ضجوع - zacû,) : suyu çok alan kap (زعب - za'b) dereyi, çayı su kaplayıp doldurmak. (وعب - va'b): ta doğrudan doğruya kaplamak demektir.]

(ذلع - zel,): kuyudan su almak, (سج - secc), (سجر - secr) : su çır çır akmak, (غوص - gavs): suya girmek, (صوع - sû') : su kabı, (نصوع - nusû): suya kanmak. (سعن - su'n) : su konulan kap, (سلق -selk): suda kaynatmak, (سجه - secce): suyu çok süt, (سأر - se'r) : su artırmak, artık, (سحط - saht): şaraba su katmak, (صنبوره - sunbûra) : su borusu, [kamşı veya demirden suyu akıtan ülük, (فرصه - fursa): nöbetle suya varmak.] [Suya varmanın her kes için ayrı zamanı bulunduğundan suya varmak nöbeti yerinde kullanılan bu kelimenin, bizde söylenişi gibi manası da değişerek (fırsat - fırsant) olmuştur.]

(بجس - becs): su yarılıp akmak. [(بج - becc) : biçilip yarılmak, davarın derisi semirmeden biçik biçik olmak.]

(قرس - kars): suyu soğutmak, [(قر - karr) : soğuk, daha çok kış soğuğu demektir.] (سروب - sürub), (نضوب - nuzûb) : su opmak, yere geçmek, (صوغ - savğ) : su ağmak, yere geçmek, (دلوص - dülûs): sel suyu önünce geleni silip süpürecek kadar çok olmak, [dol - su] (داظ - delz): da suyun dolup taşarak irmakları akıtmasıdır. (المخصص) [(دلح - delah): kelimesi de (تلع - tela'): gibi kabın dolup taşmasıdır.]

(سجس - secs): hayvanların içine terslediği pis su [7] (سج -secc), (نجس - necs) (منشجه - minseece) kelimelerindeki mana da bu kökün

---

[7] — تهذيب الالفاظ

(علق - alak): alkan, [9] (عتج): az az içmek. (قروت - kurût) kan oturmak. (بسغ - basg): kan basmak. (هرأ - her', هرت - hert): et erimek, dağılacak kadar, pişmek, (عتق - atk): at koşmak ve kurtulmak (جلد, جلت - celd, celt) dayak çalmak, (جلخ - celh): kılıç çalıp etini koparmak [(جلأ - cel'): yere çalmakdır.] (ارج - erc), (تأريج - te'riç): ara açmak. [Yukarıda örnekleri geçen (ara) gibi (aç) kökünden de ayrıca kelimeler çıkmıştır. (عجو - acv): mazisi (عجا - aca): ağız açmak. (جلع - cela'): ağız açık olmak, (فج - fecc): ayakların arasını açmak ve açık yol. (جلو - celv): (جلاء - celâ): açılmak (اجله - ecleh): başının ortası açık = dazlak. (اجهى - echa) da böyledir. (جلع - cala'): açık, saçık olmak.]

[(انبات): önde kıl bitmek, (نعظ - naaz): ön azmak demektir. (bit) kökünden: (نبت)، (ön) den: (عن)، (azmak) tan (عظم) köklerinin çıktığını yukarıda yazmıştık.]

(بعثره - ba'sere): bakıp sormak, (اقطيرار - ıktîrar); ot kurumak. (استيوار - istivar): üstüne varmak. [Adamcıl deve bir kimsenin üstüne yapınıp davranmak. - Kamûs -] (اسبات - isbad) bugdaycık otunun eskileri köklerinde tazesi bitmek. - Kamus -

Arapçada bir kökümüzün çift olarak bir araya gelmesinden doğan dörtlü (Rubaiy) kökler de çoktur:

(كتكته = git): yavaş yavaş yahut çabuk çabuk gitmek [(كتيت - ketit) te böyledir.]

(زلزله = sal): sürekli sallamak.

(زكزكه = sık): sık, sık adım atmak.

(زقزقه = sok): kuş yavrusunun ağzına yeyecek sokup durmak (زق - zak = sok) de bu manadadır.

(سفسفه = sok): başa sürülen kokulu yağları saçların altına parmaklarla sokuşturup durmak.

(حلحله = kal): kaldırmak.

Çift köklerin tersine olarak bu şekilde kökler doğruduğu da görülür.

(لصلصه = salla): bir ağacı veya kazığı çıkarmak için sürekli olarak sallamak.

(دغدغه = gıdık): gıdıklamak.

---

[9] (علق): Husumet manasına da gelir. [المخصص] Türkçede (alakmak) ta isyan, yağma, eşkıyalık demektir.

Şunlarda (dil) kelimesiyle kaynaşan bazı köklerdir:

(سليط - salit): dili uzun, (دلع - del,) : dil uğramak, uzamak, (تلعلع) de boyledir. (علط - alt) : bir adamı dile almak, atup tutmak, (لهث - lehs) : dilini çıkarmak [ث = ج], (لطع - lat'): dilile yalamak. [ى = ع], (لعق - la'k): kap yalamak, (لدس - leds) : dilile silip süpürmek, sıyırmak, (لهس - lehs): dil gezdirerek yalamak. [(هوس - hevs) de gezmek demektir.]

Şuda basit olarak girmiştir : (لد - ledd): çocuğun dilini tutup avurdu ile dili arasına ilaç dökmek. (لسان العرب)

Bunlar gibi Arap diline (جس ، جوس ، عوس، قس): gözlemek, gözetlemek (غمز): göz,etmek (غز): göz boncuğu veya nazarlık takmak (جزع - cez'): göz boncuğu, (غض): göz yummak, (جزف، حزر، خرص، غذمره، غذمره): birşeyi tartmayıp göz kararıyle satmak, kökün tersine dönmesile de (زوغان - zevegan): göz dönmek, afallamak (سفعه - sef'a): göz = göz değmesi.

Kelimelerinde olduğu gibi Arap diline düz olarak giren (göz) kökü, başka köklerlede karışarak birtakım kelimeler de çıkarmıştır:

(بخز، بخس، بخص - bahz): göz çıkarmak. [بخس parmak veya başka bir şeyle göz çıkarmaktır. - لسان العرب - (شقذ - şakz) : göz açık durmak = uykusuzluk, çakır göz ki değmesi çok çabuk olur. (شخز - şahz): göz çıkarmak. (جحظ - cahz): göz, çıkmak, fırlak olmak (جحظ): çıkık gözlü. (غسق - gask): gözden yaş akmak.

Şunlarda iki kökle birleşmiş örneklerdendir:

(شقأ - şak,): ot çıkmak, (كدوء - küdû,) : ot kütü olmak [كتيت - kötü, كت - kett : bir adamı kötületmek], (قفأ - kaf'): ot kapatnmak = toprak ve çamurun altında kalmak, (كمأه - kem'e); kömülü ot [Anadoluda domalan denen yer altı mantarı. (كم - kemm) de: örtmek, kapatmak = gömmek ve halk kümelenmek manasınadır.]

(سعف - sa'f) : (اسعاف - is'af): [ى = ع ، s = ş] iş yapmak, (سبح - sebh): işine bakmak,

(خطف - hatf): tırnakla kapmak yukarıdada yazdığımız üzere, (لقف - lakf): el ile kapmak ve (نهب - nehb): mutlak kapmaktır.

(خزى - hızy), (خزايه - hazaye): yüz kızarma, utanmak [(قز - kazz) da utanmadır ki kızarmaktan gelmiştir, [

Türk dilinin Arapçada nasıl tasrifileşdiğini buraya kadar yazdıklarım az çok anlatmıştır sanırım.

Çok eski ve yüksek medeniyetile dünya medeniyetlerine varlık veren büyük soyumuz gibi köklü ve çok zengin dilimiz de dünya dillerinin bir çoğunun anası ve mayası olmuştur. ne yazık ki bu tarihî hakikat şimdiye kadar gözlerden ve gönüllerden gizli kalmıştı.

Ta sekizinci asırda bile duygulu bir Türk şairine:

Türk diline kimsene bakmaz idi
Türklere hergiz gönül akmaz idi

Ağıtını yükselttirecek kadar eski olan bu göz ve gönül kapalılığı, artık, Büyük klavuzun dehâ ışıklariyle açılmıya başlamıştır.

Düne kadar yüz üstü bırakılan ve sayısız kelimeleri daha hiç bir sözlüğe bile girmiyen bu bakımsız dile ne mutlu ki bugün, ona, Ulu ögemizin o, iliştiği her hakikate yeni bir hayat veren güneşli gözleri bakıyor.

Naim HAZİM
Konya Mebusu

T. DİL KURU

(كشك = çek): kuyunu suyunu çeke çeke bitirmek.
(زغزغه = giz): gizlemek.
(زبزبه = boz): Kavgada bozulmak.

Görülüyorki Arap kelimelerinden birçokları da böyle çift Türk köklerinin karışıp kaynaşmasından yahudda yan yana gelmesinden doğuvermiştir.

Üçten fazla harfi olan ana köklerin bir çoğu da ekli kelimelerimizden doğan sözlerdir. (فعلله - fa,lele) veznindeki şu mastarlar da böyledir:

(درقشه): karıştırmak.
(دعسره سرطعه): seğirtmek [Anadoluda koşmak yerinde kullanılır. Bu kökten arapçada pek çok kökler doğmuştur.]
(غطرسه): kızdırmak, öfkelendirmek [s = z]
(غذمره): kızmak ve sözü gizlemek.
(طرسمه طرفسه): karanlık bastırmak.
(جحدره): yere çökertmek.
(دعلجه): çoğaltmak
(زمخره): ses hırlamak.
(حشرجه): hışırdamak [c = d] değişmesinin örneklerini göstermiştik. Türkçede (ğıdıklamak - ğıciklamak) da böyledir. Arapça-da (çocuk) kelimesi de دردق - derdak olmuştur; (شادخ - şadıh) da çocuk demektir.
(زأبره): elbise pürüzlenmek, havlanmak.
(برشمه): çehreyi buruşturmak ve öfkelenmek
(طرثمه): somurtmak (صموت - سموط) kelimelerinin de bu manaya geldiğini yazmıştık.
(غذرمه): birşeyi tartup ölçmeksizin göz kararile satmak = gözmek.

Dörtten fazla harfi olan köklerdede Türk kelimelerinin altüstmuş şekilleri görülür: (قنفرش - kanferiş) buruşuk yüzlü karı deektirki üzerinden uzun asırlar geçmiş bu yaşlı kelimede bile buruşuk) kelimemizin karışmış ve gölgelenmiş izlerini ve çizgirini görbiliyoruz.

Arap kamusûnda sayısız eşleri bulunan bu türlü türlü betiler, onun Türk dilinden üreyip türediğini kolaylıkla göstere-ir.